

Petter Kristian Vikestad

«Sveriges Trondheim»

Svensk integrasjon og ekstraksjon av Trondhjem len 1658 - En komparasjonsstudie med Jemtland 1645

Masteroppgave i historie
Trondheim, mai 2017

Petter Kristian Vikestad

«Sveriges Trondheim»

Svensk integrasjon og ekstraksjon av Trondhjem len 1658 – En komparasjonsstudie med Jemtland 1645

Masteroppgave i historie

Institutt for historiske studier

NTNU

Trondheim våren 2017

Omslagsbilder: Kristina av Sverige og Karl 10. Gustav, malt av Sébastien Bourdon. Kart av det svenske imperiet. Hentet fra <https://www.nationalmuseum.se> og <https://flic.kr/p/eSp5se>

Førord

Høsten 2010 begynte jeg på historiestudiet. Under fadderuka overhørte jeg en gjeng eldre historiestudenter prate om historiske hendelser i Norden på 1600-tallet. En av dem nevnte året 1658 da Trøndelag var svensk, og hvor «kult» det hadde vært å skrive en masteroppgave om nettopp dette. Jeg tenkte at hvis jeg noen gang skrev en masteroppgave, skulle jeg stjele den idéen. Noe jeg endte opp med å gjøre.

Takk til Erik Anderssons minnefond som har vært med på å finansiere arkivturene mine til Stockholm og Östersund. Takk til min veileder Magne Njåstad. Takk til Øystein Tranås Kristiansen, Sivert Vikestad, Lars Joar Lande og Rosemarie Rein Lindberg.

En spesiell takk til de ansatte ved Landsarkivet i Östersund og ved Riksarkivet i Stockholm.

Petter Kristian Vikestad

Trondheim 14. mai 2017

Forkortelser

DD: Diplomatica Danica

HSH: Handlinger rörande Skandinaviska historia

NRR: Norske rigs-registranter

RA: Riksarkivet i Stockholm

RA(O): Riksarkivet i Oslo

SRP: Svenske Riksråds Protokoller

ÖLA: Landsarkivet i Östersund

Innholdsliste

Kapittel 1. Innledning	1
1.1 Introduksjon	1
1.2 Problemstilling, avgrensning og definisjoner	2
1.3 Metode	4
1.4 Historiografi	5
1.4.1 Norden og Europa	5
1.4.2 Jämtland og Härjedalen	7
1.4.3 Trondhjem len	9
1.5 Kildegrunnlag og utfordringer	10
1.5.1 Statlige brev og dokumenter	10
1.5.2 Landshövdingarna	11
1.5.3 Militærruller og folketellinger	12
1.6 Oppbygning av oppgaven	13
1.6.1 Strukturell inndeling	13
1.6.2 Tematisk inndeling	13
Kapittel 2. Administrasjon og rettsstell	15
2.1 Den nordiske staten på 1600-tallet	15
2.2 Freden i Brömsebro	15
2.3 Administrasjon i Jemtland	16
2.3.1 Grensene i Jämtland 1645	17
2.3.2 Jämtlands administrasjon fra 1645	18
2.4 Rettsstell i Jämtland	20
2.5 Jemtenes lojalitet til Sverige	22
2.6 Freden i Roskilde	25
2.7 Administrasjon i Trondhjem len	26
2.7.1 Grensene i Trondhjem len 1658	27
2.7.2 Trondhjem lens administrasjon i 1658	29
2.8 Rettsstell i Trondhjem len	31
2.9 Trøndernes lojalitet til Sverige	32
2.10 Konklusjon	33
Kapittel 3: Språk og kirkepolitikk	35
3.1 Språket og kirken i samspill	35
3.2 Olof Bertilssons kirkebok	36
3.3 Kirkehistorie i Jemtland	38
3.3.1 Kirken i Jemtland fra 1570	39
3.3.2 Kirken i Jämtland fra 1645	41
3.3.3 Endringer i liturgi etter 1645	42
3.3.4 Utdanning i Jämtland	43
3.4 Kirkehistorie i Trondhjem stift	44

3.4.1 Fremveksten av dansk som høytidsspråk i Norge	45
3.4.2 Kirken i Trondhjem 1658	45
3.4.3 Utdanning og liturgi i Trondhjem stift	47
3.5 Konklusjon	49
Kapittel 4. Soldatutskrivninger og skatter	53
4.1 Det svenske krigsmaskineriet	53
4.2 Skatt og statsvekst i det 17. århundre	53
4.3 Soldatutskrivninger i Jämtland	54
4.3.1 Jemter og herjedalinger i den svenske hæren	56
4.4 Skatt og befolkning i Jemtland	58
4.4.1 Skatter i Jämtland etter 1645	59
4.5 Soldatutskrivninger i Trondhjem len	60
4.5.1 Rekrutteringen	61
4.5.2 Konsekvensene av utskrivningene	63
4.6 Skatt og befolkning i Trondhjem len	66
4.6.1 «Svenskeskatten»	67
4.6.1 Svensketollen på fisk og klær	68
4.7 Slutten på svenskeåret	72
4.8 Konklusjon	73
Kapittel 5. Konklusjon	77
Kapittel 6. Kilder og litteratur	I
Appendiks 1: Trondhjem lens befolkning ca. 1665	VIII
Appendiks 2: Jämtlands och Härjedalens befolkning 1571-1830	IX
Appendiks 3: Sammenligning svenske og danske tollsatser på fisk og klær anno 1658	IX

«Att offwansch:ee honorable accord skall på nåde sijdor ofehlbart, på god troo och lofuen, samt Cavalliers parolle, oförkrenckt vthj alla sine clausuler, vthan all wrång och ond vthyding, hollas, observeras och fullgiöras, och ingen inwendning, ehuadh nampn den och hafua kan, eller af huad andre orsaker den kunne föregifuas, der emot skall giöras, förplichte wij oss, widh vår ähra och redelighet och Cavalliers parolle, Och till wiss försäkring med våre henders vnderskrift och Adelige Signeter bekräfta. Datum ut supra.»¹

Clas Sternskiöld.

(sigill.)

Georg Reichwin mp.

(sigill.)

¹ En fredsavtale med 14 punkter etter beleiringen av Trondheim by skrevet 11. Desember 1658. Underskrivende er den svenske guvernøren Claes Stiernskiöld og lederen av den norske angrepsstyrken, Georg Reichwein. Publisert, i HSH: XXX: 267-274 (Originalen ligger ved det danske riksarkivet).

Kapittel 1. Innledning

1.1 Introduksjon

Den 11. desember 1658 måtte den svenske guvernøren Claes Stiernskiöld overgi Trondheim by og sverdet sitt til dem norske obersten Georg Reichwein. Etter over to måneders beleiring kunne endelig nordmennene gjenerobre byen. Avslutningen av brevet ovenfor markerte slutten på en interessant hendelse i trøndersk historie, da området som da ble kalt Trondhjem len lå under en fremmed makt. Under mye av året 1658 lå lenet i svensk besittelse, og i Trondheim by var det innlosjert en svensk garnison og en dyktig guvernør. Nesten tre hundre år etter skulle en annen fremmed makt underlegge seg Norge, nemlig Tyskland. Forskjellen var at der tyskerne var okkupanter, var svenskene de lovlige eierne. Hvordan kunne dette ta seg til? Hvordan kunne Trondhjem len være svensk?

Det 17. århundre er et århundre som blir definert av militære konflikter. Dette er også det århundret stridigheter mellom rivalmaktene Sverige og Danmark-Norge var på sitt hyppigste. Konflikten relevant for vår undersøkelse var de krigene som vi i dag kjenner som Karl Gustav-krigene, oppkalt etter Sveriges daværende konge. Resultatet av den første av disse to krigene, var et hardt tap for dansk kongen Fredrik 3. Svenskene marsjerte over isen i Bælt til Sjælland vinteren 1657 og svenskekongen tok flere danske besittelser. Svenskene marsjerte deretter mot København for å legge danskernes hovedstad under beleiring.

For å redde byen og sin stilling som konge måtte Fredrik 3. forhandle med svenskene. I fredsforhandlingene ved Roskilde møttes de to partene for å bli enige om hva Danmark-Norge måtte gi fra seg til svenskene. Fredriks posisjon var svak og for å redde danske kjerneområder overga han territorier han anså som mindre viktige. Dette forklarer hvorfor trønderne ble underlagt en svensk konge. I tillegg til Trondhjem len måtte dansk kongen også gi fra seg Halland, Bornholm og Båhuslen. Det eneste danske kjerneområdet Fredrik måtte gi fra seg var Skåne, som var et av de rikere landområdene Karl Gustav lenge hadde hatt ambisjoner om å overta.

Dette var ikke første gangen Danmark-Norge måtte avstå områder til sin rivalmakt i øst. Fredrik kunne sikkert minnes at hans far Kristian måtte avstå landområder 13 år tidligere. Tapet var kanskje ikke like stort, men likevel måtte den danske statsmakten gi opp Jemtland, Herjedalen og Gotland i det som kalles Freden i Brömsebro. Alle disse områdene forble i svensk besittelse, og er fremdeles svenske den dag i dag. Det er derfor et interessant utgangspunkt å undersøke hvilke grep svenske myndigheter foretok seg for å gjøre et område

som Jämtland til et svensk område. En slik undersøkelse kan illustrere på hvilke måter de ble svenske og hvilke tiltak for integrering som ble bestemt fra svensk statlig hold. Man kan også belyse om det fantes tegn for en planlagt integrasjon av Trondhjem len iden korte tiden svenske styrte. Og om finnes det spor av integrasjonsforsøk som ble gjort for å gjøre trønderne svenske fra da soldatene rykket inn i Trondheim by mai 1658, til de marsjerte hjem i desember.

1.2 Problemstilling, avgrensning og definisjoner

Den overordnede problemstillingen i denne oppgave er å undersøke den svenske statsmaktens integrasjon av nylige okkuperte landområder. Studien vil primært ta for seg området Trondhjem len, men også sekundært Jämtland. Jämtland er med i denne oppgaven for å kaste lys over det som skjer i Trondhjem len høste 1658. Ut i fra dette fremgår en del interessante problemstillinger. Var det noen tegn til at Trondhjem len var under en svensk integrasjon? Hvilke ambisjoner hadde svenskene med lenet? Hadde den svenske sentralmakten reelle forventninger om å holde på lenet permanent? Kan dette sammenlignes med hva svenskene gjorde i Jämtland over tid? Dette er alle spørsmål som vi skal redegjøre for i denne undersøkelsen.

Temaene som belyses er administrasjon, rettstell, språk, kirke, militærutskrivinger og skatter. Disse kategoriene skal sammenlignes mellom Trondhjem og Jämtland län. Oppgaven er bygd opp rundt disse temaene for å avklare hvilke likheter og forskjeller som fantes mellom disse to undersøkelsesområdene. En slik studie i statlig integrering og inkorporasjon kan potensielt bli en omfattende studie. Den mest klare avgrensningen som blir gjort er at aktøren som integrerer er i begge tilfeller er den svenske sentralmakten. I blant vil vi se på hva den dansk-norske sentralmakten hadde gjort forut for landavståelsene, men fokuset vil forbli på Sverige.

Andre avgrensninger i dette prosjektet er gjort i tid og rom. Angående avgrensningen i tid er det bare tretten år mellom landavståelsene, noe som gjør en sammenligning enklere. Både Sverige og Danmark-Norge har ulike monarker mellom periodene, men mange av de statlige aktørene er likevel de samme, og det er begrenset hvilke forandringer som utvikler seg innenfor en såpass kort periode. Avgrensningen geografisk er fordi områdene er naboregioner som deler mye historie. Jämtland län er valgt for å være en mal for hva befolkningen i Trondhjem len kunne vente seg, hadde de forblitt svenske.

Det er også viktig å redegjøre for definisjonene som blir anvendt i oppgaven. Kjernebegrepet er *integrasjon*, definert som en politisk sammenslutning av enheter til en større enhet.² Med *ekstraksjon* er ute etter hva som blir tatt ut av en større enhet for å bli brukt politisk.³ Med Jämtland län mener vi det administrative lenet som ble til etter fredsforhandlingene i 1645. Lenet inkluderer dermed også det tidligere norske Herjedalen. I denne oppgaven vil *Jämtland län* brukes bevisst for perioden etter 1645. Den norske versjonen *Jemtland* vil bli brukt de gangene det refereres til området under dansk-norsk statsstyre, altså perioden før 1645. Med *Trondhjem len* tar vi også for oss det administrative lenet. Det vil altså innebære det moderne Trøndelag, Nordmøre, Romsdal og deler av Nordland.

En oppgave om statsintegrering vil alltid berøre problem rundt ulike identitetsspørsmål. Var jemtene norske eller var de svenske? Når ble de i så fall svensker? Og er jemtene helt svenske den dag i dag? Det finnes en rekke interessante spørsmål man kan ta stilling til her. Når det er nevnt, har jeg valgt å avgrense undersøkelsen ved å redusere bruken av identitet i undersøkelsen. Dette har blitt gjort for at oppgaven ikke skal bli altfor omfattende. Et snevrere begrep som kan fungere i stedet for identitet vil være lojalitet, og hvilken grad en befolkning har eller utvikler en lojalitet til en ny statsmakt. Derfor vil lojalitet brukes der man kunne brukt identitet, selv om man ikke kommer helt utenom begrepet i kapittel 2 under delen om språklige identiteter. I forskning omkring integrering kommer man ofte frem til begrep som «forsvenskning» eller «danifisering». I denne undersøkelsen har jeg valgt å være mer forsiktig angående slike begreper ettersom de hovedsakelig er identitetsbegrep. På grunn av at Trondhjem len var svensk i en veldig kort periode faller identitet ut, og lojalitet vil være et mye bedre begrep for hva vi er ute etter å undersøke.

Lojaliteten en befolkning viser til sine myndigheter vil måle to egenskaper som er relevant for denne undersøkelsen. For det første måler lojaliteten befolkningens villighet til å bli svenske undersåtter. Dette var som regel avhengig av at deres tidligere rettigheter, privilegier og sedvaner ble respektert av den svenske øvrigheten. For det andre vil lojalitet vise til påbegynte og vellykkede svenske integrasjonstiltak. Erik Opsahl har redegjort for statstilhørighet og lojalitet i en artikkelsamling skrevet i 2011. Han illustrerer hvordan lojalitet i perioden gjorde sitt uttrykk gjennom ideologiske eller politiske skiller.⁴ Om en jemte

² Hentet fra <<https://snl.no/integrasjon>>

³ Hentet fra <<https://snl.no/ekstrahere>>

⁴ Erik Opsahl, *Jemtland fra dansk til svensk i 1645? Staten, riket og nasjonen som identitets- og*

hadde et embete ville han ofte blitt referert til som dansk av svenskene. Var han en sivil jemte var det større sjanse for at han ble kalt norsk eller jemsk.

1.3 Metode

Denne oppgaven er en komparativ undersøkelse. Det som inngår i komparativ historieforskning er analyse av flere tilfeller av samme fenomen. I denne undersøkelsen vil det si forskning på to geografiske områder som begge hadde to ulike statlige aktører på forskjellige tidspunkt. Man kan finne røttene til komparativ metode i sosiologi, der metoden som regel brukes i kvantitative undersøkelser. Komparativ historie handler om å finne det blant empirien som er “det særegne”, slik historikeren Dag Hundstad teoretiserer.⁵ Altså er vi ute etter det som skiller de to områdene som skal forskes på, men samtidig finne fellestrekk i den statelige tilnærmingen.

Ofta vil det være få forskjeller i et komparativt historisk arbeide. Andre ganger vil det være veldig store forskjeller, uten at historikeren tar høyde for dem. Det er dette som vanskeliggjør komparative oppgaver. Hvis det er altfor store forskjeller på de to områdene Jämtland og Trondhjem len, vil det bli vanskeligere å gjøre rede for ulike svenske strategier for integrasjon. Enkelt skrevet vil denne oppgaven utrede fenomenet integrasjon av områder i et statlig skifte, med en *diakron komparasjon*⁶. Det vil si en komparasjon mellom like fenomen over en tidsakse. Vi må gjøre rede for Jemtland under dansk statsstyre og Jämtland under svensk statsstyre. Deretter må vi gjøre det samme med Trondhjem len den grad det er mulig. Jämtland ble varig svensk, men Trondhjem len ble dansk-norsk igjen etter at svenskekongen døde og utenlandske krefter intervenerte. Den vellykkede integrasjonen av Jämtland vil derfor fungere som en modell i denne oppgaven. Først da kan vi gjengi hvilke tiltak som var planlagt eller underveis for Trondhjem len, og om disse tiltakene er like eller ulike de som ble utført i Jämtland.

Utfordringene med å gjøre et komparativt prosjekt er flere, men det overordnede forbeholdet man må gjøre når man utfører komparasjon, er at man må ikke anta at de to eller flere forskningsområdene er likere enn de faktisk er. Det at de to fredsforhandlingene med landavståelser foregikk nær hverandre i tid og rom, med de samme aktørene, gjør at jeg

lojalitetsgrunnlag i Norden i tidlig nytid, i Olof Holm (red.), Jämtland och den jämtlandska världen 1000-1645, Stockholm 2011: 192-194

⁵ Dag Hundstad, *Komparasjon i historieforskning – metodiske og teoretiske utfordringer*, Bergen 2013: 1-2

⁶ Diakron komparasjon: Der forhold eller fenomen sammenlignes over en tidsakse; Hundstad 2013: 2

unngår en nevneverdig grad av *differensiell nominalisme*, som en vanlig utfordring i komparativ historie.⁷ Det vil si en antakelse om at forskningsområdene er helt like når de ikke er det, for og deretter overvurdere de ulike funnene mellom områdene.

1.4 Historiografi

1.4.1 Norden og Europa

Undersøkelser rundt europeiske statssystemer har lenge vært sentralt i historisk forskning. Et sentralt tema har vært fremveksten av det vi kjenner i dag som den moderne staten. Charles Tillys teorier vil være særlig relevante for denne oppgaven. Tilly drøfter en del rundt forholdet mellom borgere og staten, og hvilke essensielle aktiviteter som en stat alltid vil gjøre. I følge Tilly er det tre viktigste aktivitetene *statsføring*, *krigføring* og *beskyttelse*.⁸ *Statsføring* vil altså si motarbeiding av konkurrenter og rivaler innenfor territoriet som staten har gjort krav på. Man kan også kalle det for maktmonopolisering. I begrepet *krigføring* menes angrep mot rivaler utenfor statens territorium. Med begrepet *beskyttelse* angår det å beskytte sine utenlandske allierte fra rivalstaters overgrep. Begrepet alliansemaking kan også brukes her. En fjerde aktivitet underlagt disse tre kaller Tilly for *ekstraksjon*. Det vil si hva som må tas ut av befolkningen for at de tre første aktivitetene kan finne sted. Det innebærer som regel skatter og utskrivninger av soldater. Disse begrepene vil fungere godt som et utgangspunkt for prosjektet.

Antallet europeiske stater som investerte i krigføring (angripe rivaler utenfor grensene) eller statsføring (motarbeide og holde øye med konkurrenter innenfor landegrensene) eller beskyttelse (alliansemaking på tvers av europeiske statsmakter) økte stadig frem mot det 20. århundre.⁹ Under tidlig nytid er denne statsveksten allerede påbegynt. Tilly går også gjennom statsveksten til de europeiske statene, og hvordan områdenes resurser krevde administrative endringer, «In the course of extracting resources and pacifying the population, every European state eventually created new administrative structure at the local and regional levels as well as on a national scale».¹⁰ Den økte statsveksten underbygger det statlige handlingsrommet vi skal drøfte i denne undersøkelsen.

Tilly kaller dette for dannelsen av en statlig samlet verden. Det vil si et kontinent med

⁷ Differensiell nominalisme: Selv om samme begrep opptrer innenfor ulike kulturer, har det ikke nødvendigvis samme betydning; Hundstad 2013: 2-4

⁸ Charles Tilly, *Coercion, Capital and European States*, Cambridge 1990: 96-97

⁹ Tilly 1990: 97

¹⁰ Tilly 1990: 98

stater som har godt definerte landegrensener og gjensidige relasjoner med hverandre.¹¹ Alle konflikter i denne perioden blir avsluttet med lange fredsforhandlinger og grundige traktater. Tillys teorier stemmer altså også for våre to forskningsområder. Man kan legge merke til at fredsforhandlingene ved både Brömsebro og Roskilde var gjenstand for stor interesse fra de europeiske statsmaktene. Ikke bare var utenlandske delegasjoner til stede under selve forhandlingene, men ofte ble utenlandske monarker og riksråd holdt kontinuerlig oppdatert. Et eksempel som illustrerer dette er den engelske utsendingen til Sverige, Philip Meadows, og hans brevkontakt med både Oliver og Richard Cromwell.¹²

Når staten søkte etter å utøve krigføring, statsføring og alliansemaking, var det alltid bondebefolkningen som måtte betale og gjennomføre statsmaktens interesser gjennom arbeidskraft, gods, penger og militærtjenester.¹³ I middelalderen hadde befolkningen allerede godt definerte ønsker. De ville helst skattes lavt og leve med mest mulig overskudd. Tilly redegjør at denne økingen av statlige aktiviteter uten 1600-tallet førte til markante endringer i hva bondebefolkningen hadde interesse av. Det ble vanligere for bøndene å protestere og skrive supplikker til statsmakten man var underlagt.

Harald Gustafsson har skrevet om statsmakten i tidlig nytid, hvordan den ble sentralisert og motstanden mot denne sentraliseringen. Konfliktene på 1600-tallet setter et stort preg på de innenrikspolitiske maktforholdene.¹⁴ Råd, stender og kongemakt hadde problemer seg imellom. Stadig ble de nordiske maktene integrert inn det europeiske maktforholdet som seriøse aktører. Denne utviklingen gikk mot eneveldet og etter hvert en mer moderne forvaltning.

Sverige skulle utvikle en mer uniform statsmakt noe tidligere enn det Danmark-Norge gjorde. Dette illustrerer Gustafsson i sitt arbeide om den nordiske staten. Han presenterer begrepet konglomeratstat og bruker Danmark-Norge som et typisk eksempel på dette.¹⁵ En konglomeratstat er et rike bestående av flere territorier med samme monark, men likevel har territoriene egne måter å styre på. I denne oppgaven blir begrepet relevant. Jämtland fungerer som en konglomeratdel av et større rike, som historisk sett har operert med særegne rettigheter, privilegerer og sedvaner.

¹¹ Tilly 1990: 97

¹² Carl Gustaf Weibull, *Freden i Roskilde – den 26 februari 1658*, Stockholm 1958: 35-38

¹³ Tilly 1990: 98-99

¹⁴ Harald Gustafsson, *Nordens historia – En europeisk region under 1200 år*, Lund 1997: 101

¹⁵ Harald Gustafsson, «Gamla riken, nye stater» *Statsbildning, politisk kultur och identiteter under Kalmarunionens upplösningsskede 1512-1541*, Stockholm 2000: 25-27, 50-51; Gustafsson 1997:113

En del av denne undersøkelsen vil omhandle landegrenser i denne historiske perioden, noe som det har blitt gjort en del forskning på den siste tiden. I et arbeide redigert av Steinar Imsen kalt *Grenser og grannelag i Nordens historie* blir de historiske grenselandskapene redegjort for.¹⁶ Store deler av boka tar for seg landskap og grenser i periferien og hvordan de har skiftet statstilknytning over tid. Innholdet i boka deler forskningsområdet Jämtland med vår oppgave, og kapitlet om Skåne kunne også ha vært interessant for våre tema som statstilhørighet og integrasjon. Med tema som statssystem, statstilknytning og nasjonalstaten i et krybbestadium, bør man også ha med en annen artikkelsamling rediger av Harald Gustafsson, nemlig *Vid Gränsen*.¹⁷ Boka inneholder også en redegjørelse av ulik forskning rundt grenselandskap. En rekke forfattere tar for seg som tema omhandler integrasjon, identitet og den svenske dominanssfæren. Denne boka vil være hjelpsom i en undersøkelse av Jämtland gjennom et statsskifte.

I en komparativ studie mellom Trondhjem og Jämtland läns roller i de to nordiske maktene, blir vi først og fremst nødt til å skjelne mellom landområdenes geografiske status. Jemtlands historiske posisjon som et viktig grenseområde begynte da Kalmar-unionen falt sammen. Som en del av Danmark-Norge var Jemtland en konglomeratdel som nøy en relativ grad av autonomi som et periferiområde. Etter det statlige skiftet skulle Jämtland motta de samme rettigheter og plikter som resten av Sverige hadde, selv om dette skulle være en del av en lengre integrasjonsprosess. Trondhjem lens historiske rolle var som et religiøst maktsentrum i Norge, og en stor skatte- og militæryter for dansk-norske interesser. Den siste store forskjellen mellom områdene som vi burde legge merke til er befolkningstallet. I Trondhjem len var befolkningen mye større enn i Jämtland. På grunn av dette var Trondheim by den nest største byen i Sverige etter Stockholm, i den korte perioden byen var svensk. Medregnet Trondheim by og bebyggelsen i Røros hadde Trondhjem len en befolkning på rundt 60 000.¹⁸ I Jämtland og Härjedalen var den rundt 11 500 og 2 000 i samme periode.¹⁹

¹⁶ Steinar Imsen (red.), *Grenser og Grannelag i Nordens historie*, Oslo 2005: 10

¹⁷ Harald Gustafsson (red.) "*Vid Gränsen*" *Integration och identitet idet förnationella Norden*, Stockholm 2006

¹⁸ Torkel Halvorsen Aschehoug, *Statistiske studier over folkemængde og jordbrug i Norges landdistrikter i det syttende og attende aarhundrede*, Kristiania 1890: 12-13; Gjengitt i: Jørn Sandnes, "*Ødetid og Gjenreisning*": *Trøndersk busetninghistoria ca 1200-1660*, Oslo 1971: 293-294, Se appendiks 1

¹⁹ Lennart Andersson Palm: *Folkmängden i Sveriges socknar och kommuner 1571-1997. Med särskild hänsyn till 1571-1751*. Göteborg 2000, Gjengitt i: Jan Lindegren, *Folk och bröd – Om Jämtland som agrarlogistisk system under äldre tid*, i Olof Holm (red.), *Jämtland och den jämtlandska värden 1000-1645*, Stockholm 2011: 91-96, Se appendiks 2

1.4.2 Jämtland og Härjedalen

Det eldste arbeidet gjort angående Jämtland og Härjedalen, er et ofte brukt regionhistorisk oversiktsverk kalt *Jämtland och Härjedalens historia*, der forfatterne Janrik Bromé og Nils Ahnlund har skrevet de første bindene.²⁰ Oversiktsverket tar for seg de geografiske områdene fra middelalderen til midten av det 20. århundre. Ahnlund har skrevet i perioden frem 1537 og Bromé har tatt for seg tiden i etterkant av overtakelsen og frem til 1720 i to forskjellige bind. I tillegg til dette oversiktsverket vil jeg benytte meg av ei bok av Erik A. Egervärn og Frans Järnankar, samt ett arbeide om Härjedalen skrevet av Erik J. Bergström.²¹ Egervärn og Järnankar har skrevet en kondensert versjon av *Jämtland og Härjedalens historia*, der «forsvenskningen» av Jämtland får en del oppmerksomhet. Bergström har skrevet *Härjedalens förlorade sönar*, som tar for seg den svenske militariseringen etter den statlige overføringen og hvordan området forhandlet med kongemakten. Jeg har dessuten brukt arbeider av Solbritt Hellström, Espen Andersson, Hans Jacobsson og Per Sörlin i denne undersøkelsen.

På 1600-tallet var det store forskjeller i skriftspråket mellom de nordiske statene. I arbeidet *Att vänja sig till det svenska språket*, har Solbritt Hellström bearbeidet språkutviklingen i Jämtland etter den svenske overtakelsen.²² Der viser hun til den planlagte forsvenskningen av språket i Jämtland, og hvor lang tid det tok før embetsmennene ble vant med å praktisere på svensk. Hellströms undersøkelse vil være grunnleggende for å belyse den språklige utviklingen i Jämtland län.

To av bøkene vi tar for oss i denne oppgaven er Espen Andresens *Landskap og Maktstat* og Hans Jacobssons *Jämtlands försvenskning*.²³ Andresens arbeide tar for seg Jemtland i perioden 1613 til 1645. Dette er en av de mest grundige arbeidene på administrasjon og rettsstell i Jemtland under den første halvdel av det 17. århundre. Andresen fokuserer på rettsstaten og hvordan befolkningen i forholdte seg til det danske statsstyre. Han skriver også mye om dansk-norske forsøk på en integrasjon av Jemtland. Hans Jacobssons forskningsrapport utreder om embetsstanden, og hvordan den forandret seg over tid. Han redegjør for sivile, geistlige og militære embeter og hvor embetsmennene hadde sitt

²⁰ Janrik Bromé, *Jämtland och Härjedalens historia*, bind II, Stockholm 1945 og bind III, Stockholm 1954; Nils Ahnlund *Jämtland och Härjedalens historia*, bind I, Stockholm 1945

²¹ Bergström, Erik J. «Härjedalens förlorade söner»; Egervärn Erik A og Järnankar, Frans, *Jämtland och Härjedalens historia*, Falköping 1993

²² Solbritt Hellström, *Att vänja sig till det svenska språket*, Umeå 2008.

²³ Espen Andresen, *Landskap og Maktstat. Jemtland 1613-1645*, Östersund 2000; Hans Jacobsson «*Jämtlands försvenskning*» Östersund 1991

opphav. Videre undersøker han om endringene i embetsmennesenes opphav over tid var en del av en bevisst «forsvenskning» fra den svenske kongemakten.

Per Sörlin har redigert artikkelsamlingen *Mellan två statssystem*, som tar for seg hvordan befolkningen i Jämtland opplevde transisjonen mellom et dansk og et svensk statsstyre.²⁴ Den tar for seg militærstaten og hvordan den sivile administrasjonen i Jämtland var bygd opp. Dette er et av få historiske arbeid som både redegjør for tiden før og etter den svenske overtagelsen. Sörlin og de andre forfatterne i boka tar for seg hvordan den svenske statsstrukturen ble pålagt befolkningen i Jämtland og hvordan den statlige tilstedeværelsen økte. Arbeidet er grunnleggende i en komparativ oppgave om *integrasjon* og *ekstraksjon* i Jämtland.

1.4.3 Trondhjem len

I 1897 kom det ut et historisk festskrift for å markere at det var 900 år siden byen Trondheim ble grunnlagt. Boka var skrevet av seks historikere som alle tok for seg hendelser i trøndersk historie som hadde vært med på å forme landsdelen og Trondheim by, slik utviklingen var frem mot 1897. Av de seks bidragene som ble presentert i festskriftet, var et skrevet av historikeren Yngvar Nielsen og omhandlet noen av de mer turbulente årene i trøndersk historie, nemlig *Kampen om Trondhjem 1657-1660*.²⁵ Arbeidet hans tar for seg krigsårene fra norsk side, og spesielt hvordan årene påvirket Trondheim by. Dette var det første store arbeidet som tar for seg det svenske eierskapet av området og utskrivningene av norske soldater i den svenske hæren, som ble utgangspunktet og inspirasjonen for denne undersøkelsen.

Flere lokalhistoriske arbeider har redegjort for hendelsesforløpet rundt det svenske inntoget i Trondhjem len. Historikeren som har skrevet mest ekstensivt om konsekvensene av året 1658 i trøndersk historie er Kjell Haarstad. Han gjør en grundig redegjørelse for hvordan svenskenes politikk påvirket Selbu.²⁶ På tross av at dette emnet ikke har fått mye oppmerksomhet har andre historikere likevel nevnt i detalj hvordan hendelsene det året påvirket sine bygdesamfunn. Sigvart Tøsse og Jørn Sandnes har redegjort for dette med Tydal og Snåsa respektivt.²⁷

²⁴ Per Sörlin (red.) *Mellan två statssystem, Jämtland under 1600-tallet*, Umeå 1995

²⁵ Yngvar Nielsen *Kampen om Trondhjem 1657-60*, Trondheim 1897

²⁶ Kjell Haarstad, *Selbu i fortid og nåtid*, bind I, Selbu 1972: 157-199

²⁷ Sigvart Tøsse, *Bygdebok for Tydal – Bygdehistoria fram til ca. 1900*, bind I, Tydal 1987: 50-79; Jørn Sandnes, *Snåsaboka – Bygdehistorien fram til år 1800*, bind I, Snåsa 1959: 219-228

Til sist har hendelsene også fått oppmerksomhet i bind II av *Trøndelags historie - Fra pest til poteter* skrevet av Ida Bull og Audun Dybdahl, der hendelsene i 1658 på norsk side av grensen blir redegjort for.²⁸

1.5 Kildegrunnlag og utfordringer

I denne oppgaven har jeg benyttet meg av en hel rekke forskjellige kilder. Både publisert og upubliserte. De upubliserte kildene brukt i denne oppgaven finnes i Landsarkivet i Östersund, Statsarkivet i Trondheim og Riksarkivet i Stockholm.

En stor utfordring under dette prosjektet har vært det å transkribere gotisk håndskrift. Utfordringene har vært mangeartede. For det første tok det en god del tid. Ulike håndskrifter har vært vanskelige å tyde. For det andre var det noen språklige problemer fordi jeg måtte lære meg både et gammelt dansk og svensk skriftspråk.

1.5.1 Statlige brev og dokumenter

Dronning Kristinas resolusjoner og brev

Den 24. desember 1645 skrev dronning Kristina en resolusjon til innbyggerne i Jämtland. Det er viktig å påpeke at dette er den første kongelige kommunikasjonen fra den svenske krone til de nye områdene. Fremstillingen av resolusjonen fungerte som en erklæring for å legitimere henne som monark for de nyvunnede områdene, samtidig som den etablerte en fem punkts politisk plan for hva myndighetene forventet av sine nye undersåtter. Første halvdel av resolusjonens introduksjon går med til å forklare hva som har hendt storpolitisk. Det vil altså si en redegjørelse for konflikten og at den nå er avsluttet. Samtidig fungerer resolusjonen som en bekreftelse på at Jämtland ble kongelig eiendom. I den andre halvdel viser dronning Kristina seg som god og gavmild, der hun garanterer at Jämtland skal integreres samtidig som alle gamle rettigheter, privilegier, og vilkår skulle bestå.²⁹

I tillegg til dette vil undersøkelsen også ta for seg andre brev som Kristina har skrevet. Blant annet et svar på en supplik som geistligheten i Jämtland sendte til dronningen.³⁰

Det svenske riksrådets protokoller

²⁸ Bull, Ida, Audun, Dybdahl, *Trøndelags historie Bind II – pest og poteter*, Trondheim 2005

²⁹ ÖLA, Offerdals Kirkearkiv, J 1: 4, Nr. 1: Dronning Kristinas resolusjon 24/12

³⁰ ÖLA, Offerdals Kirkearkiv, J 1: 4, Nr. 2: Dronning Kristinas svar på postulat til prestene i Jämtland 1/7 1946

Det finnes altså ingen store kongelige resolusjoner angående administrasjonen av Trondhjem len. Vi har derimot muligheter i å få et nærmere innblikk i statlige beslutninger hvis vi analyser de svenske riksrådsprotokollene. Gjennom protokollene får vi vite om svenske statlige intensjoner.³¹ I blant får vi også lese om hvilket humør kongen var i, altså hvordan han reagerte på politiske verden, blant annet i Trondhjem len. Det at det mangler større skrevne resolusjoner blir altså ikke et problem for denne undersøkelsen. På grunn av at kongen ofte var i felt, var han ikke alltid tilgjengelig for å gi ordre. Ofte var det riksrådet som skrev kongelige resolusjoner da kongen ikke var tilstedeværende.

Norske rigs-registranter 1523-1660

Denne serien med 12 bind utgitt mellom 1861 og 1891 inneholder en rekke brev, både brev fra dansk-norske embetsmenn og fra kongen. Flere av brevene er innom våre problemstillinger. I samlingene finner man både offentlige og private brev. De offentlige brevene var ment for allmuen, og fungerte ofte som deklarasjoner eller resolusjoner. Disse brevene skjulte ofte kongemaktens egentlige intensjoner. De private brevene var sendt fra kongemakten til embetsmennene og skulle fungere instruktivt for hvilke mål embetsmennene skulle oppnå. De brevene sendt til kongemakten fra embetsmennene viser mye av det som skjer på bakkenivå, i tillegg til problemer som embetsmennene står ovenfor. I denne oppgaven har kun to bind blitt brukt, bind 2 og 12.³²

1.5.2 Landshövdingarna

Skrivelser från landshövdingar

Tidlig i kildeinnhenting var vi ute etter finne ut hvem som faktisk sto for en eventuell *integrering* av Trondhjem len. Det vil altså si aktørene som utførte dette på bakkenivå. Vi var ute etter all korrespondanse mellom disse aktørene og kongen, krigskollegiet eller riksrådet. Det var spesielt fire interessante aktører som sannsynligvis ville ha en korrespondanse som belyser oppgavens problemstillinger. De fire var Lorentz Creutz, landshövding i Trondhjem len. Claes Stiernskiöld, guvernør i Trondhjem, Jämtland og Härjedalen. Henning Schütte, innsatt biskop i Trondhjem bispedømme. Georg Stiernhielm, innsatt som lagmann i

³¹ *Svenske riksråds protokoller*. SRP XI:1645-1645, Stockholm 1906; SRP XVIII: 1658, Stockholm 1959

³² *Norske rigs-registranter: II Christiania 1861-1891 Norske rigs-registranter: XII Christiania 1861-1891*

Trondhjem len. Korrespondansen ble funnet i *Skrivelser från landshövdingar*, et volum i *Diplomatica Danica* ved Riksarkivet i Stockholm. I volumet fant jeg alle brev som de svenske embetsmennene skrev mens de oppholdte seg i Trondheim.³³

Lensherre Lorentz Creutz skrev seks brev utenom den lengre grenseavhandlingen.³⁴ Claes Stiernskiöld skrev ti brev, der det siste ble skrevet i Jämtland etter han overga byen.³⁵ Henning Schütte og Georg Stiernhielm ble begge innsatt den 15. Juli, og det er kun Schütte som rakk å skrive et brev før beleiringen begynte på høsten.³⁶ De ble altså ikke skrevet noen brev av den nyinnsatte lagmannen Stiernhielm. Senere i kildeinnhentingene viste det seg at Georg Stiernhielm aldri ankom Trondheim. Han reiste sent nordover, og valgte heller å bli i Sundsvall da krigen brøt ut på nytt. Landshövdingenes korrespondanse til kongen og riksrådet vil uansett vil gi oss et detaljert innblikk i hvordan den svenske sentralmakten planla *integrasjonen* av lenet i Sverige, samt *ekstraksjonen* av lenets resurser.

Sveriges äldre gränshandlingar

I tillegg til brevene Lorentz Creutz skrev til kongen og riksrådet, utredet han også en lengre undersøkelse om det store området som nå var svensk. Det var flere svenske embetsmenn med på grenseutredningen, slik som Olof Naucerus og Lars Broman, men Creutz har fått æren av å ha skrevet den. Dette skulle bli *Relation nr 1* av *gränshandlingen* av Trondhjem len. *Gränshandlingen* redegjør for grensene, hvordan dansk-norske embetet skiller seg fra svenske embeter. I tillegg til dette er handlingen en utredning om nåværende og fremtidig bergverk, og hvor mye den svenske staten kunne skatte fra området. Informasjon fra alle prestegjeld og bygder i Trondhjem len kommer også inn i handlingen. I korthet er denne utredningen innom alle våre problemstillinger i ulike grader.³⁷ Gjennom gränshandlingen kan man vitne til statlige ambisjoner om å ekstrahere ressurser fra området.

1.5.3 Militærruller og folketellinger

“Rullorna”

³³ Riksarkivet i Stockholm, *Diplomatica Danica*, Vo. 14, *Skrivelser från Landshövdingar*, Vo. 17, Trondhjem län

³⁴ RA, DD, Vo. 14, Vo. 17, Trondhjem län, Nr. 1-6 av Lorentz Creutz

³⁵ RA, DD, Vo. 14, Vo. 17, Trondhjem län, Nr. 1-10: av Claes Stiernskiöld

³⁶ RA, DD, Vo. 14, Vo. 17, Trondhjem län, Nr. 1: av Henning Schütte

³⁷ Riksarkivet i Stockholm, *Diplomatica Danica*, Vo. 2 a, Vo. 372, Gränskommissionen i Trondhjem län 1658; Vo. 2 a, Vo. 373, Gränskommissionen i Jämtland län 1690

En av de viktigste primærkildene i dette prosjektet er kilden vi kan kalle for “*Rullorna*”.³⁸ Dette er militærrullene som Jørgen Bjelke først brukte til å rekruttere norske soldater i Trondhjem len. Deretter skulle Lorentz Creutz finne en kopi av rullene for og igjen rekruttere dem i svensk tjeneste. Den har blitt transkribert og utgitt av Gustaf Lund i 1959, som er kilden jeg har tatt i bruk. Soldatene er skrevet opp etter hvilket tinglag eller prestegjeld de kommer fra. Får man gjennom navnene vil man se at en god del av navnene har bokstaven “R” skrevet bak. Det viser de soldatene som klarte å rømme fra regimentene. Enten rømte de før mønstringen ved Hudiksvall og Sundsvall, eller før de ble innlosjert i Stockholm. Alle navn av soldatene i denne oppgaven vil benytte seg av den svenske skrivemåten, både i stedsnavn og personnavn, slik de originalt står i “*Rullorna*”.

Sogneprestens manntall 1664-1666 og Fogdens manntall 1664-1666

Selv om disse kildene er utenfor vår valgte periode, blir kilden brukt for å kartlegge de soldatene som ble rekruttert av svenskene sommeren 1658.³⁹ Hvor mange av disse kan man finne igjen i arkivkildene? Sannsynligvis er majoriteten av de man finner blant soldatene som rømte før de nådde Stockholm. Dette vil uansett belyse noe av effekten soldatutskrivningene hadde, spesielt angående fremtidig utskrivninger og det generelle skattetrykket. I tillegg vil vi da vite hvilken stand soldatene kom fra. Disse to kildene vil bli brukt sammen med “*Rullorna*” i håp om å finne igjen navnene på soldatene i manntallene.

1.6 Oppbygging av oppgaven

1.6.1 Strukturell inndeling

Opgaven undersøker svenske tiltak som kan beskrives som integrasjon og inkorporasjon av områdene, men den er kanskje satt sammen på en noe uortodoks måte. Oppbygging av oppgaven har en inndeling etter to kategorier, altså en geografisk strukturell inndeling og en tematisk inndeling. Denne undersøkelsen er først og fremst satt sammen etter to forskningsområder, Jämtland og Trondhjem len. Den geografiske inndelingen blir funksjonell når man gjør komparativ historieforskning. Det gjør oppgaven mer oversiktlig, og det blir lettere å se både likheter og ulikheter i integrasjonsprosessene.

³⁸ Gustaf Lund, *Rullorna över de trondhjemske regementen utskrivna 1658*, Trondheim 1959

³⁹ Sogneprestens manntall 1664-1666: Namdal Prosti, Overhalla prestegjeld; Fougden manntall 1664-1666: Namdal fogderi, Overhalla prestegjeld

1.6.2 Tematisk inndeling

Videre har jeg valgt å strukturere oppgaven tematisk. Saksområdene vil gå som følger. Administrasjon og rettsstell, Språk og kirkepolitikk og Soldatutskrivinger og skatter. Dette blir oppgavens tre empiriske kapitler. Med en slik innledning håper jeg å dekke alle arenaene den svenske statsmakten kunne bruke for å integrere Jämtland og Trondhjem len i Sverige og ekstrahere resurser ut av områdene.

Administrasjon og rettsstell vil ta for seg de strukturelle endringene av lenene. Det vil si en undersøkelse om hvorvidt svenskene organiserte lenene annerledes enn det Danmark-Norge gjorde, om det ble introdusert svensk praksis i statsstyre og rettsstell, og hva dette viser om *integrasjon* og statsvekst.

Språk og kirkepolitikk vil ta for seg den språklige «forsvenskningen» og hvordan kirken ble brukt til å integrere områdene i Sverige. I tillegg til *integrasjon* vil mye av kapitlet ta for seg svensk statsføring. Det vil si bevisste politiske beslutninger fra svensk sentralmakt om og både motarbeide potensielle rivaler, å håndtere en misfornøyd befolkning i et nylig overtatt landområde, og hvilken rolle kirken og språket hadde for å oppnå dette.

Soldatutskrivinger og skatter vil ta for seg den militære og økonomiske situasjonen etter de respektive landavståelsene. Mye av kapitlet gjennomgår svenske krigsambisjoner. Denne delen tar mest for seg hva som ble *ekstrahert*, eller tatt ut av områdene for å fremme svenske statlige interesser.

Kapittel 2. Administrasjon og rettsstell

2.1 Den nordiske staten på 1600-tallet

I dette kapitlet skal vi redegjøre for forskjellene i administrasjon og rettsstell mellom de nordiske rikene. Vi skal også se om vi kan observere en voksende svensk administrasjon i Jämtland og Trondhjem len. I en komparativ oppgave kan det by på problemer dersom man fokuserer på ulikhetene mellom det danske og det svenske statsstyre. Selv om man kan påpeke klare administrative forskjeller mellom de to statene, kan man ikke se bort fra områdenes delte kulturelle, politiske og historiske bakgrunn.⁴⁰ Med det forbeholdet som en forutsetning, skal vi på tross av likhetene redegjøre for en rekke administrative og rettslige ulikheter. Danmark-Norge var en konglomeratsstat, der delene av riket hadde større grad autonomi, og kunne forhandle frem eller beholde sine privilegerer og særrettigheter.⁴¹ En tendens er jo lengre ute i periferien områder lå, jo høyere grad av autonomi kunne området ha. Alt det som ble *ekstrahert* fra områdene var egentlig soldater og skatter som skulle brukes i krigssammenheng. Sverige opererte noe annerledes. Der skulle vilkårene være mest mulig like gjennom det hele svenske riket.⁴² Sverige var altså mye mer uniform i sin oppbygning. I denne delen av oppgaves skal det redegjøres for den nordiske staten, og om hvilke verdslige endringer det svenske eierskapet ville ha på Jämtland og Trondhjem len.

2.2 Freden i Brömsebro

Forhandlingene ved Freden i Brömsebro ble gjort av representanter fra Frankrike og Nederland, på vegne av henholdsvis Danmark-Norge og Sverige. Da sjefsforhandlerne kom hjem til sine respektive monarker var reaksjonene veldig ulike. Den danske sjefsforhandleren ble slått i ansiktet med kontrakten av kong Kristian da fikk høre om betingelsene. Da Axel Oxenstierna vendte hjem til Stockholm derimot, møtte byen ham for å feire hans triumf. Dronning Kristina omfavnet ham og gav han rike landområder som belønning for hans arbeide.⁴³ Reaksjonene kunne ikke ha vært stort mer forskjellige. Dette viser godt hvem som kom seirende ut av fredsforhandlingene. Flere historikere vil kan også påpeke at freden i Brömsebro også representerer et maktskifte i Nord-Europa for nå ble Sverige den mektigste

⁴⁰ Jan Lindegren, «Det danska och svenska resurssystemet i komparation», i Sörlin, Per, *Mellan två statssystem – Jämtland under 1600-tallet*, Umeå 2004: 45-46

⁴¹ Gustafsson 2000: 25-26

⁴² Lindegren 2004: 45-46

⁴³ Englund, Peder, *Ufredsår, Om den svenske stormaktstiden og en mann i dens midte*, Oslo 2010: 422

av de to rivalmaktene.⁴⁴

Uansett ble områdene umiddelbart forsøkt integrert inn i den politiske forvaltningen. Det skulle ta tid, men etter hvert begynte jemtene å godta situasjonen de var i. I følge historikerene Erik A. Egervärn og Frans Järnakar, hadde svenskene en “noggrat utprovd metod” for overtakelsen av nye provinser. Denne overordnede strategien kan oppsummeres i tre punkter⁴⁵

1. Militært nærvær og kontroll.
2. Undervisning og oppdragelse.
3. Forbedret kommunikasjon med Sveriges sentralmakt.

Disse tre punktene kunne bare oppnås ved en høy grad av statlig nærvær i det nye svenske området. Dermed gikk myndighetene straks inn med tiltak for å oppnå disse målene.

2.3 Administrasjon i Jemtland

Jemtland ble først et viktig grenselandskap da Kalmarunionen ble avviklet i 1523. Fra tiden etter forbundet ble oppløst utviklet Jemtland seg fra å være en utkant i unionen til en grenseprovins mellom to rivaliserende statsmakter.⁴⁶ I en artikkel skrevet i Steinar Imsens *Grenser og Grannelag i Nordens historie* ble det redegjort for to forskjellige typer periferiområder.⁴⁷ Den første kategorien var områder kontrollert av et fjerntliggende maktsentrum som hadde jevnlig kommunikasjon med periferiområdet. Områder som Nord-Norge og Gotland er eksempler på områder som tilhører denne gruppen, der kommunikasjonen kunne effektiviseres gjennom sjøtransport. Den andre typen periferiområder tilhører områder som lå vanskelig til geografisk, der det kunne ta flere uker før kongelig kommunikasjon nådde fram. Eksempler på denne kategorien kan være fjellområdene i Sør-Norge eller skogsområdene i Finland. Området Jemtland tilhører også denne kategorien.⁴⁸

Jemtland og Herjedalen hadde ikke mange måter å påvirke hvordan myndighetene

⁴⁴ Englund 2010: 422

⁴⁵ Egervärn & Järnakar 1993: 30

⁴⁶ Njåstad, Magne, Andresen, Espen, Englund, Sonja, Theland, Tord, *Landet i midten: Jemtland fra unionsperiferi til grenseprovins*, i Steinar Imsen(red.) *Grenser og Grannelag i Nordens historie*, Oslo 2005: 289

⁴⁷ Njåstad m. fl 2005: 289-291

⁴⁸ Njåstad m. fl 2005: 289-291

administrerte området deres på. Myndighetene fikk kun høre fra lokalbefolkningen gjennom brev fra tinget og supplikkene.⁴⁹ Var allmuen i Jemtland misfornøyd rettet de seg mot fogden først, deretter lensherren og til sist henvendte de seg til kongen.⁵⁰ Utenom dette var det vanskelig for jemtene å få stemmene sine hørt. I perioden ser det ikke ut som Danmark-Norge hadde noen planer om tiltak for å styrke kommunikasjonen med Jemtland.

Ut i fra hvordan Jemtland og Herjedalen ble forvaltet, kan man argumentere for at myndighetene neglisjerte områdene. Ser man på hvordan fogderiene ble delt inn vises nettopp dette. Jemtland hadde en egen fogd, men Herjedalen delte den med fogden i Gauldal.⁵¹ Når områder på halve størrelsen av Jemtland ble inndelt i et eget fogderi i Norge, forteller dette oss noe om Jemtlands status som et periferiområde. Dette forteller oss noe om rollene områdene hadde i norsk sammenheng. Området hadde definitivt autonome trekk, men var det noen dansk-norske forsøk på integrasjon?

Etter Kalmarkrigen i 1613 utførte Kristian 4. en rekke forskjellige integrasjonstiltak i Jemtland. Kongen valgte blant annet å straffe jemtene som hadde vært svenskvennlige under konflikten.⁵² Resultatet av denne straffeforfølgelsen var at flere jemter mistet eiendomsretten og måtte betale skatt for å ikke bli fredløse. Dette var tiltak som skulle advare jemtene mot å samarbeide med svenskene i fermtiden. Det viktigste tiltaket Kristian 4. gjorde var å forby Jemtlands landskapssegl for å direkte underminere områdets autonomi.⁵³ I etterkant av denne straffeforfølgelsen skulle norske myndigheter prøve å gjøre Jemtland mer likt resten av Norge med en rekke økonomiske og administrative tiltak.

2.3.1 Grensene i Jämtland 1645

Vilkårene presentert ved freden i Brömsebro ble fulgt til punkt og prikke, og dermed kunne svenskene fastsette grensene med få problemer. Et av de få problemene som oppsto var at svenske soldater på eget initiativ valgte å okkupere to norske sogn, Särna og Idre i Dalarna. De to sognene nordvest i Dalarna, forble svenske etter 1645 på tross av at de ikke var en del av fredsbestingene.⁵⁴ Dette kan muligens demonstrere at grensene var noe uklare, i hvert fall for svenskene. I følge samtlige rapporter underkastet lokalbefolkningen seg dronning

⁴⁹ Andresen 2000: 91

⁵⁰ Njåstad m. fl 2005: 290-291

⁵¹ Haarstad 1972: 164

⁵² Njåstad m. fl 2005: 291

⁵³ Njåstad m. fl 2005: 291-292

⁵⁴ Englund 2010: 420

Kristina som rettmessig monark. Särna og Idre forble svenske på tross av at svenskene ikke hadde legitime krav på sognene. Det at de to sognene ble under svensk styre var ikke uproblematisk fra norsk side. Lenge skulle det rå usikkerhet på hvem innbyggerne skulle skatte til. I etterkant av fredsforhandlingene forsøkte både den norske presten og fogden å true befolkningen i de to sognene til å anerkjenne seg selv som norske, men uten hell.⁵⁵ Den norske stattholderen Hannibal Sehested brukte mye tid på å få bøndene i Särna og Idre til både å skatte til Norge, samt adlyde instruksjer fra dansk-norske embetsmenn. På tross av alle protester, forble sognene i svensk besittelse.

Jämtlands grenser ble ikke grundig utredet før på 1690-tallet, lenge etter at svenskene overtok områdene.⁵⁶ Det kan være flere grunner til dette. I boka *Jemtland og Norge* gjør Edvard Bull d.e. et poeng om at Jemtland har naturlige grenser i vest med de norske fjellene.⁵⁷ Dette er en av forklaringene på hvorfor grenseutredningen kom såpass sent. En annen forklaring er at potensialet for innhenting av inntekter var mye lavere i Jämtland og derfor ikke verdt tid og penger brukt på en grenseutredning. En tredje forklaring kan være at i en sammenligning mellom lenene, var det en større usikkerhet rundt grensene i Trondhjem len i etterkant av fredsforhandlingene. I følge de svenske riksrådsprotokoller antok svenskene at de skulle overta hele Trondhjem stift, altså ikke bare lenet.⁵⁸ Denne feiltolkningen i fredsforhandlingene skulle skape en stor usikkerhet hvor de faktiske grensene lå. Ved freden i Brömsebro slapp man denne usikkerheten.

2.3.2 Jämtlands administrasjon fra 1645

Freden i Brömsebro markerte bruddet med Danmark-Norge og innlemmelsen i Sverige begynte fortløpende. Allerede år 1646 fikk jemtene sende representanter til den svenske riksdagen. Det jemtlandske presteskapet som ble utnevnt til representanter i den svenske riksdagen var sognepresten i Hammerdal, Morten Halfvarsson Stenius og sognepresten i Rödön, Erik Clausson. Dette finner man i svaret dronning Kristina sendte til kirkesognene angående prestenes postulat.⁵⁹ Prestene hadde spørsmål om sine rettigheter, og det inkluderte visst også politisk representasjon. Dette innebar rent politisk rent at Jämtland ble integrert

⁵⁵ Erik Opsahl, «Norge [...] thette rige some vort federne rige og land» Norsk identitet i lydriketida (1537-1660), i *Historisk Tidsskrift*: Oslo 2002: 99-100

⁵⁶ RA, DD, Vo. 2 a, Vo. 372, Gränskommissionen i Jämtland län 1690

⁵⁷ Bull, Edvard 1970: 172

⁵⁸ SRP XVIII: 60

⁵⁹ ÖLA, Offerdals kirkearkiv, J 1: 4, Nr. 2: Dronning Kristinas svar til prestenes postulat 1/7 1646

med det samme.⁶⁰ Det er derfor viktig og gjøre et skille mellom rettighetene som sentralmakten ga sine nye landsmenn, som var likeverdige alle andre svensker, og tilliten jemtene fikk under innsettelsen av nye embetsmenn. Jemtene ble i den tidlige svenske tiden ikke vurdert til noen embeter, utenom de som hadde hatt stillingene da svenskene overtok. Dette fremgår i Hans Jacobssons undersøkelse om Jämtlands «forsvenskning».⁶¹ Det at svenskene innlemmet Jämtlands prester politisk viser at integrasjonen var raskt igangsatt. Lokalbefolkningen fikk dermed gode muligheter til å direkte kommunisere med sentralmakten og dermed få økt innflytelse.

Det var ikke bare representantene i Jämtland som skiftet rolle over tid. Det gjorde også kongemakten. Utviklingen gikk fra å tilhøre konglomeratsstaten Danmark-Norge, til å tilhøre en uniformert svensk stat.⁶² Rent administrativt ble de nye svenske områdene endret markant. Etter fredsforhandlingene ved Brömsebro, besluttet svenske myndigheter å reformere administrasjonen i Jämtland. Ved første omgang ble Härjedalen slått sammen med Jämtland. Deretter føres Jämtland sammen med områdene Ångermanland og Medelpad til det nye Härnösands län.⁶³ Nesten tjue år etter ble Härnösands län satt sammen med Hudiksvall län til Västernorrlands län. Svenske myndigheter foretrakk tydeligvis større administrative enheter, spesielt for områder med spredt bebyggelse. Dette er tendensen, men unntaket er de kirkelige enhetene som ble mindre i perioden.

Selv om dronning Kristina lovte at alle de gamle privilegiene og rettighetene i Jämtland skulle bestå, betød ikke det at området ble ansett som svensk med en gang fra statlig hold. De sivile embetene ble sakte byttet ut. Hver gang en verdslig stilling ble åpnet ble den fylt av en innfødt svenske.⁶⁴

Sveriges forvaltning av Jämtland innebar at områder utviklet seg fra en type statsstruktur til en annen. Da Jämtland kom i svensk besittelse, var det en markant forskjell mellom de to nordiske statsmaktene. Sverige var definitivt mer sentralisert av de to.⁶⁵ Tidlig i det svenske Jämtland var det en usikkerhet hvor allmuen skulle levere sine klager og supplikker. Lokalbefolkningen valgte tidlig å dra til Stockholm, men det ble satt stopper for. Landshøvdingen i Västernorrland gjorde flere forsøk på å få jemtene til å adlyde den svenske

⁶⁰ Hellström 2008: 88

⁶¹ Jacobsson 1991: 8

⁶² Imsen 2005: 278

⁶³ Karin Andersson, Jämtar, länsmän och landshövdingar, i Sörilin, Per, *Mellan två statssystem – Jämtland under 1600-tallet*, Umeå 1995: 102

⁶⁴ Jacobson 1991: 8

⁶⁵ Andersson (K) 1995: 128

administrasjonsstrukturen og insisterte på at befolkningen skulle henvise sine klager til ham i stedet for å sende supplikker til kongen og riksrådet.

Dette var en del av en relativ ny svensk statsstruktur. I 1635 hadde Sverige en reform som ble kalt for *Landshövdingeinstruktionen*.⁶⁶ Denne reformen skulle standardisere administrasjonen, med spesielt fokus på å etablere et tydelig hierarki for lov, rett og jurisdiksjon. Bøndene skulle ta med sine klager til sin respektive landshøvding og skulle dermed sjelden henvise seg til monarken eller riksrådet. Det skulle ta noen forsøk, men til slutt ble kommunikasjonen mer strømlinjeformet og jemtene aksepterte den svenske statsstyreformen.

2.4 Rettstell i Jämtland

Vi har tidligere nevnt at Jemtland har hatt en relativ autonom rolle historisk sett, noe som er spesielt tydelig i det rettslige. Gjennom hele middelalderen hadde Jemtland sitt eget ting. Jemtland var et eget lagdømme, og tinget *Jamtamot* var satt på kongsgården Forberg på Frøsø.⁶⁷ Det betød altså at Jemtland ikke var en del av Frostatingslagen. I tillegg til dette møttes jemtene ofte privat for å diskutere kongelige resolusjoner og supplikker. Dette kan tyde på at jemtene i et periferiområde følte det veldig naturlig å diskutere og ordne med sitt eget anliggende.

På en annen side dro jemtene under senmiddelalderen flere ganger ut til Trondheim for å løse ulike lokale tvister selv om de hadde egen lagmann.⁶⁸ Dette tyder på at Trondheim hadde en viss anseelse og autoritet som lagmannen i Jemtland kanskje ikke hadde, knyttet til erkebiskopens rolle som leder for det norske riksrådet. I en tredveårsperiode fra 1597 delte Jemtland lagmann med Trondheim.⁶⁹ Etter at jemtene klagde over for få besøk av lagmannen fra Trondheim, fikk de igjen satt inn en lokal embetsmann i 1630.⁷⁰ Det er viktig å nevne at denne lagmannen hadde ikke samme funksjonen som han hadde tidligere. Jemtene gikk sjeldnere til lagmannen når han satt i Trondheim, men da stillingen var lokal klagde de oftere på dommene de fikk.⁷¹ Ofte resulterte dette at den lokale lagmannen ble forbigått, og jemtene henvendte seg heller til Trondheim.

⁶⁶ Sörlin 2004: 129

⁶⁷ Gunnar Nissen, *Frostating lagmannsembete og lagmenn inntil 1797*, Trondheim 1956: 45

⁶⁸ Nils Ahnlund, *Jämtland och Härjedalens historia*, Stockholm 1945: 512

⁶⁹ Andresen 2000: 127

⁷⁰ Ahnlund 1954: 512

⁷¹ Ahnlund 1954: 512

Ved overdragelsen av Jämtland og Härjedalen i 1645, møtte Trondheims lagmann Peder Alfsson svenskene ved Frøsø for å gjøre unna med den formelle overgivelsen.⁷² Alfsson møtte opp som stedfortreder for lensherren. Han hadde tydeligvis anseelse nok til å formelt gi områdene over til svenskene. Man kan anta at den lokale lagmannen manglet denne anseelsen ettersom han ikke ble valgt som stedfortreder. Alt dette viser til en sterk jemsk tilknytning til Trondheim.

Historikeren Ludvig Daae bearbeider en rekke kilder i sitt verk om geistligheten i Trondheim. Han skriver en del om Jemtland. Han legger merke til at Kristian 4. norske lovbok som først ble introdusert som et uniformt norsk lovverk i 1604, og hvordan boken fortsatt var i en viss grad gjeldene i Jämtland frem til 1734.⁷³ Dette viser at forskjellene i rettspraksis mellom de nordiske rikene var ikke nevneverdige. De forskjellene som fantes var uansett ikke viktige nok for at den svenske statsmakten skulle introdusere sitt eget uniforme lovverk i kjølvannet av overtakelsen. Dette kan tyde på at det var like viktig med en kontinuitet i jemsk rettspraksis som det var å integrere de nye områdene inn i Sverige. Bruken av lovboken kan også svekke oppfatningen om Sverige i tidlig nytid som en uniformert stat.

Rettspraksisen i Jämtland etter overtakelsen skapte tidvis usikkerhet angående hvilken rettstradisjon man skulle følge. I en strid om hvem som skulle betale bygningen av en prestegård i Offerdal, varte tvisten hele siste halvdel av 1600-tallet. Tvisten gikk ut på hvem som skulle betale for prestegården, og lokalbefolkningen pekte på at det ikke var i tråd med deres lokale tradisjoner at de skulle yte såpass mye.⁷⁴ Dette vitner veldig klart om hvor usikker rettspraksisen var og hvor vanskelig det var å frigjøre seg fra den dansk-norske rettstradisjonen.⁷⁵ Som nevnt ovenfor, kan man stille spørsmål hvorvidt svenskene gjorde noen reelle forsøk på å endre rettspraksisen. Man kan argumentere for at siden den norske rettspraksisen var en del av Creutz' utredning av Trondhjem len, var det potensielt en del av svenske ambisjoner å endre den i Jämtland en gang i fremtiden.⁷⁶

Malin Andersson har redegjort for lovverket i Jämtland både før og etter overtakelsen i 1645.⁷⁷ I hennes kapittel i *Mellan två statsystem* går hun grundig igjennom kriminaliteten

⁷² Nissen 1956: 46

⁷³ Ludvig Daae, *Trondhjems stifts geistlighet*, Trondhjem 1863: 101

⁷⁴ Beltzén, Nils «Den Kyrkliga försvenskningen av Jämtland-Härjedalen», *Kyrkiohistorisk Årsskrift*, 44, 1944: 207

⁷⁵ Beltzén 1944: 207-208

⁷⁶ RA, DD, Vo. 2 a, Vo. 373, Gränskommissionen i Trondhjem län 1658

⁷⁷ Malin Andersson, «Staten och tinget i Jämtland» i Per Sörlin(red.) *Mellan två statssystem – Jämtland under 1600-tall*, Umeå 1995: 138-139

under to forskjellige tiår. Det danske tiåret 1625-1635 og det svenske tiåret 1655-1665.⁷⁸ Hun redegjør for lovbrudd mot person og lovbrudd mot staten gjennom disse to periodene, og kommer frem til at lovbruddene økte fra 184 lovbrudd i det danske tiåret til 425 lovbrudd i det svenske tiåret.⁷⁹ Imidlertid var det ingen prosentvis økning i forskjellige typer kriminalitet. Derfor kan man ikke konkludere med at kriminalitet i Jämtland skjede på grunn av negative reaksjoner mot den svenske staten.

Den svenske staten hadde en rekke varierende krav som lokalbefolkningen måtte innrette seg etter, men det ser allikevel ut til at lokalbefolkningen taklet den svenske rettsstellet relativt godt. Gjennom dombøkene som Andersson går gjennom, nevner hun at de fleste reaksjonene jemtene hadde på strenge dommer var «allmogen beviljade smaptligen» og «allmogen utgaf med god vilje», og lignende reaksjoner som dette.⁸⁰ Det var tydeligvis ingen åpne protester mot jemtens nye øvrighet.

Den svenske administrasjonen var uansett relativt streng. Jemtene kunne tidvis bli utspurt av rettsstellet hvis de noen gang krysset grensen til Norge. Et av de mer tydelige eksempler på dette skjedde i 1659, da jemter som hadde vært i Trondheim for å handle ble mottatt av myndighetene i Jämtland.⁸¹ Svenskene hadde hovedsakelig to spørsmål. Det første spørsmålet var om de hadde fått øye på noen norske soldater. Det andre spørsmålet var angående nordmennenes holdninger til Sverige. Etter Anderssons beskrivelse av de svenske myndighetene, er det nøkkelordet kontrollerende som blir det den beste beskrivelsen.

Ifølge Janrik Bromé var den svenske staten veldig imøtekommende med jemtene under og etter statsskiftet.⁸² Dette står til stor kontrast til Anderssons analyse. I følge Andersson var den svenske staten var mye strengere enn det den danske staten var. Gjennom sin analyse konkluderer hun at Jämtland fikk et betraktelig økt statlig nærvær i etterkant av fredsforhandlingene.

2.5. Jemtens lojalitet til Sverige

Skal vi forsøke å måle jemtens lojalitet til sine nye overherrer må vi benytte oss av et helt ulikt kildegrunnlag. I år 2000 utga Jämtlands läns fornskriftsällskap en samling av alle troskapsedene som de 256 prestene, lensmenn og nemndemenn la til sin nye svenske øvrighet

⁷⁸ Andersson (M)1995: 144, 155

⁷⁹ Andersson (M)1995: 156

⁸⁰ Andersson (M)1995: 165

⁸¹ Andersson (M)1995: 165

⁸² Bromé 1954: 27

november 1645.⁸³ Utgivelsen viser troskaps erklæringerne til det svenske statsstyre. Troskaps erklæringerne er fulgt opp med underskrifter og segl av de respektive embetsmennene. De fleste hadde vokssegl, men noen hadde bumerker. En av de undertegnede var en bonde ved navn Erik Karlsson, som under overtakelsen av Jämtland fikk gården sin nedbrent. Karlsson sendte i all hemmelighet et brev til lensherre Peder Wibe i Trondheim, da forhandlingene i Roskilde fant sted.

«...Backomed, jeg Coffuer, och forpligter mig, aff uere en hüill och thro Cronens skatte Bonde, enn? den Jeg laffuer, och for eders uellb:naadige, och milde Resolution den naadefüllde och Barmhierlige gud J himmelen Belønnes, under naadige protection, jeg uill haffue Eders uellb: Ønskett och Beffalett, Aff höuga den 25 februarij Anno 1658: Eders frome uellb: tropligtis och underdanig tiener Alltid Erik Karllsön J Höuga»⁸⁴

Når man er ute etter å finne ut hva jemtene syntes om sine nye forvaltere, bør man være forsiktig med å tolke lokalbefolknings uvilje mot svenskene som lojalitet overfor dansk-norsk autoritet. Dersom man skal forklare jemtene sine negative reaksjoner, burde man heller gå ut i fra to primære motiver. Det første motivet kan forklares ut i fra generelle observasjoner hvordan en befolkning reagerer på et statlig skifte, okkupasjon, eller en endring i autoritet. Dette følges alltid opp med *statsføring*, det statsmakten er bevisst på at negative reaksjoner er sannsynlige og går politisk ut for å motarbeide dem.⁸⁵ Dette er helt i tråd med Tillys teorier. Det andre motivet kan gå ut i fra datidas befolknings nære historie og erfaringer med svensk militær aggresjon.

Denne gamle mannens sinne og misnøye kan forstås. Ved to anledninger i hans levetid ble gården hans nedbrent av svenske soldater, både i Kalmarkrigen og senere i 1645.⁸⁶ Man bør kanskje ikke generalisere ut ifra denne gamle mannens frustrasjon, men man kan nok konkludere med at folk kan ha vært skeptiske til svenskene. Dette gjør historikeren Peter Englund et poeng ut av. Han redegjør for befolkningen i Jemtland, og i hans sammenligning viser han at innbyggerne på Gotland reagerte mye mer nøytralt på fredsforhandlingene i Brömsebro. I følge Englund reagerte gotlendingene ved fredsforhandlingene både med ro og

⁸³ Jämtlands läns Fornskriftsällskap, «*Freden i Brömsebro*» Östersund 2000: 10-43

⁸⁴ ÖLA, J.C. Falcks samling Vo. 1, Nr.1: Erik Karlssøns klagebrev til Peder Wibe 25/2 1658

⁸⁵ Tilly 1990: 96

⁸⁶ ÖLA, J.C. Falcks samling Vo. 1, Nr.1: Erik Karlssøns klagebrev til Peder Wibe 25/2 1658

sindighet.⁸⁷ Dette både fordi de i liten grad var plaget av det svenske militæret samtidig som de lenge så seg selv som å være relativt autonome i forbindelse til det dansk-norske statsstyret. Det er uansett vanskelig å vite definitivt hvordan reaksjonene var i etterkant av fredsforhandlingene. Selv om mange klarte omstillingen, var det tydeligvis folk som følte seg norske og viste lojalitet til Norge lenge etter den svenske overtakelsen.

Det som virkelig sikret en minimumsgrad av jemsk lojalitet var kongelige løfter om at deres rettigheter og privileger skulle bestå slik de var før overtakelsen. Dette er særdeles tydelig i prestestanden og vi har flere kilder på deres bekymringer. I et postulat sendt til dronning Kristina forhører de geistlige seg om sine fremtidige eiendommer og utgifter. Svaret de får viser at en omstilling var i ferd med å skje, men stort sett skulle lite forandres fremover. Hovedsakelig var det fire punkter det var viktige at prestene skulle belage seg på

«Kongl. May:t hafwer låtit sigh föreläsa Sijna Undersåtheres Prästerskapets j Jemptlandh inlefwerande Postulater, bestående i synnerheet i effterskrefne Puncter: 1) Att dem må effterlåtit warda få niuta Quicktijonden och Tijende Penningen af alla slags wahrer. 2) Att deres Sochnebönder påläggias motte aff holla 7 huus i Prästegårdene. 3) Att Prästerskapet må hafwa loff att holla wijn och oblater till Sacramentens uthdeelning för den sedwhwanlige Kyrckekorns tijonde. 4) Att Klockarens löön motte blifwa något förökad».⁸⁸

Dette var på mange måter forutsetningen for dronnings Kristinas fremtidige resolusjon. Alle punktene ser ut til å være veldig overkommelige. Med unntak av disse punktene, skulle prestenes situasjon forbli den samme. Etter å ha vist velvilje til de geistlige i Jämtland, kunne dronningen og riksrådet ha en relativ grei tillitt til at de geistlige skulle følge fremtidige instruksjer.

Skal man forsøke å få vite noe mer om lojaliteten lokalbefolkningen i Jämtland hadde til Sverige, kan det være interessant å gå dypere inn i hendelsene rundt Karl Gustav-krigene. Den danske statsmakten hadde satt seg som mål å vinne tilbake områder som ble tapt ved freden i Brömsebro. Krigene ble ført på flere fronter. På den norske fronten møtte soldatene lite motstand da de rykket inn i Jämtland.⁸⁹ Befolkningen der møtte nok nordmennene med blandede følelser. På en side insisterte hæren på å skattlegge jemtene, noe som mest

⁸⁷ Englund 2010: 423

⁸⁸ ÖLA, Offerdals kirkearkiv, J 1: 4, Nr. 2: Dronning Kristinas svar til prestenes postulat 1/7 1646

⁸⁹ Bull & Dybdahl 2005: 219

sannsynlig ikke ble godt mottatt. Likevel viste det seg, at flere jemter sa seg villige til å fungere som veivisere, speidere og budbringere.⁹⁰ 13 år skilt fra Norge var ikke nok til at lokalbefolkningen ble fiendtlig innstilt nordmennene.

2.6 Freden i Roskilde

Vinteren 1657 gikk kong Karl Gustav over isen til Sjælland med hæren. Derfra sattes kursen mot København, og det tok ikke lang tid før byen var under beleiring. Etter en tid valgte Fredrik 3. å overgi seg, og nok en gang ble fredsforhandlinger mellom de to nordiske rikene påbegynt. Carl Weibull er den historikeren som har jobbet mest med fredsforhandlingene. Han har redegjort for krigen før maktene møttes i Roskilde, samt all relevant korrespondanse som ble skrevet av de deltagende aktørene.⁹¹

Fra svensk side ble det bestemt at freden i Brömsebro skulle fungere som mal for hvordan Roskildefreden skulle utformes, både når det gjelder ritualistisk preg, i tillegg til de samme utenlandske aktørene som skulle overvære oppvisningen.⁹² Det innebar hovedsakelig delegater fra England, Frankrike og Nederland. Forhandlingene ved Roskilde tok mye lengre tid enn først antatt. Hovedårsaken for dette var uenighetene rundt svenske tropper i dansk-norsk territorium, og når de skulle dra hjemover. Etter hvert begynte svenskene å tro at danskene var ute etter å hale ut tiden. Fra det punktet økte de presset mot danskekongen og hans forhandlere.

Den 26. februar var fredstraktaten ferdig forhandlet og nedskrevet, og manglet bare godkjenning av forhandlerne og de utenlandske delegatene. Carl Weibull nevner blandt annet Philip Meadows som var den engelske delegaten til Karl Gustav. Meadows hadde skrevet en lengre handling om konflikten mellom Sverige og Danmark-Norge, og han var til stede under fredsforhandlingene. Han skildrer hvordan konflikten gikk frem, og senere møtet mellom de to kongene.⁹³

«The next thing which in order followed, was the solemn interview betwixt the two Kings at Fredericsburg..... Thither both of them went and which is remarqueable, without any previous stipulations concerning Guards or number of Followers usually practised

⁹⁰ Bull & Dybdahl 2005: 219

⁹¹ Weibull 1958: 147

⁹² Weibull 1958: 147-148

⁹³ Philip Meadows, *A narrative of the Principal Actions Occuring in the Wars Betwixt Sueden and Denmark*, London 1677: 60-63

betwixt doubtful Friends, but with a frank and Northern simplicity, without any seeming distrust each of other.»⁹⁴

Betingelsene i avtalen ble uansett ikke oppfylt før slutten av mars måned. Fredsforhandlingene må ha blitt sett på som en kjempesuksess fra svensk side. Man får et inntrykk av stemningen i riksrådet gjennom protokollene skrevet den 20. April 1658. “Instrumentum pacis Sveco-Danicæ bars fram, då K. M:t observeradhe, att Danmark hadhe dherunder hängt det mindre sigillet, deremot K. M:t hadhe satt dhe store under sitt instrument”.⁹⁵ Det var naturligvis mye glede og festlighet i riksrådet den dagen. Deretter fortsatte rådet med en diskusjon rundt Karl Gustavs nye kongetittel

«Titulen discurrerades om, att K. M:t skulle härefter föra Skåne i sin titel, sub nomine Ducatus, således Rex Sveciæ, Goth etc., Magnus Pr. Finlandiæ, Dux Scaniae, Esthoniae etc. Om Norje såledhes, Partium Norvegiæ Rex, eller något sådhant. Resol., att om Kungen i Danmark framdeles icke afstår i sin titel med Regis Gothorum qualitet, så vil K. M:t bruke titulo Regis Norvegiæ. Imedlertidh ville man dhermed låta anstå. Men kunde dhett göras ett vist aftaal om titulaturen, vore så mycket bättre.»⁹⁶

I diskusjonen om kongetitler truet Karl Gustav danskekongen med å ta tittelen som konge over Norge.⁹⁷ Dette ville gjøres med mindre danskekongen avstår tittelen som gotisk konge. Riksrådets protokoller skaper et inntrykk av at kongen var i et godt humør, og hvordan riksrådet feiret seieren. Landavståelsene denne gangen var tross alt mye større enn de var under fredsforhandlingene i Brömsebro. Ikke bare måtte Trondhjem len avstås, men Båhuslen, Halland, Bornholm og ikke minst Skåne ble også svensk i etterkant av fredsforhandlingene.

2.7 Administrasjon i Trondhjem len

I reformasjonsåret foregikk det en omorganisasjon av det norske verdslige styret. Norge var et lydrike til Danmark, og som en del av Norge hadde Trondhjem len de samme

⁹⁴ Meadows 1677: 63

⁹⁵ SRP XVIII: 47

⁹⁶ SRP XVIII: 51

⁹⁷ SRP XVIII: 51-52

forutsetningene som resten av landet. Administrative endringer som ble foretatt i Danmark ble stort sett alltid implementert i Norge.⁹⁸ Med disse endringene økte lensherren sin innflytelse og svarte nå direkte til kongen. Et viktig trekk ved denne omorganisasjonen var å slå sammen flere små administrative enheter og sentralisere dem rundt festninger og kongsgårder.⁹⁹ Fra 1550-tallet vokste Trondhjem len til å bli en stor administrativ enhet. I 1571 inkluderte området Trøndelag, Romsdal, Jemtland og Herjedalen. Dette skulle være med på å forenkle kontrollen og kommunikasjonen fra kongemakten til lenene. Denne tendensen ved å foretrekke større administrative enheter finner man i begge de nordiske rikene, men kanskje i noen større grad i Sverige. Vi skal se om dette stemmer senere i kapitlet.

Den norske embetsmannen som var nøkkelmanen i de trønderske bygdene var fogden. Gjennom middelalderen svarte han til lensherren, men i løpet 1600-tallet sto fogden direkte under kongemakten.¹⁰⁰ Fogdens faktiske oppgaver på 1600-tallet var som tjenestemann for statsstyret, og det var skatteinnkreving og militærutskrivninger han drev med. I Trondhjem len finner vi en inndeling av fogderiene vi kan følge gjennom hele 1600-tallet. I kildene er fogderiene nærmest alltid nummeret fra nord til sør. 1. Namdal, 2. Fosen, 3. Inderøy, 4. Stjørdal, 5. Strinda, 6. Orkdal, 7. Gauldal. Selv under svenskeåret forble denne fogderiinnndelingen slik den hadde vært tidligere.

2.7.1 Grensene i Trondhjem len 1658

Lensherre Lorentz Creutz begynte straks han ankom Trondheim by med å redegjøre for grensene i sitt nye len. Nest etter soldatutskrivningene ble dette hans største oppgave. I den aller første rapporten Creutz skrev til kongen, nevner han problemer han har ved å avklare grensene i lenet. Han nevner videre at han venter på at Preben von Ahnen og Jørgen Bjelke skal dukke opp for å finne en enighet i hvor nøyaktig grensene av lenet skal stå. Creutz fikk vite at Romsdalen ikke ønsker å bli ansett som en del av Trondhjem len på grunn av områdets historiske status som et eget len. Dette ble det første problemet han måtte løse. Etersom von Ahnen og Bjelke ikke dukket opp, ble det meste av diskusjonen gjort med den gamle lensherren Peder Wibe.¹⁰¹

⁹⁸ Rian 1997: 18-21

⁹⁹ Haarstad 1972: 163

¹⁰⁰ Haarstad 1972: 163-164

¹⁰¹ RA, DD, Vo. 14, Vo. 17, Nr. 1: Lorentz Creutz til Karl Gustav 15/5 1658

«Här faller elliest en stoor Disput om Rombsdahen, hwilken Peer Wibe ingaledes will förstå att skole vnder Trundhems Lähn Comprehenderas, föregifwandes dhen samma aldrig hafwa proprie hördt eller legat till detta Lähnet, vthan antingen hafft särledes Lähnsherrar eller Trundhems Lähnsherre warit dher öfwer med särdeles lähnsbref försedd:...»¹⁰²

Creutz fortsetter å problematisere rundt Romsdalens historiske status, og nevner blant annet en tvist mellom Bergen og Trondheim 50 eller 60 år tilbake, der de kranglet over frihandel i Romsdal. Etter en kortere drøfting kommer han frem til at det finnes et historisk og legalt grunnlag for at Romsdalen skal falle under Trondhjem lens forvaltning. Han peker direkte på at Romsdal ble en del av Peder Wibes len i 1656, og konkluderer med at Romsdalen er derfor legalt sett svensk. Derfra antar han at disputten rundt den sørlige grense er over, og at han planlegger deretter å fastslå den nordlige grense. I brevet skriver han at han skal derfra «...fortfahra medh grentzernes åthskilliande emillan Nordlanden och detta Lähnet»¹⁰³

I det andre brevet til kongen, kommer det frem en diskusjon om hvor den nordre grense skulle gå. Det var tydeligvis en disputt om den skulle gå ved Helgeland, Bindal eller Namdalen. Det at lensherren i Nordland, Preben von Ahnen fremdeles ikke har vært i kontakt med den svenske lensherren, gjorde situasjonen svært vanskelig for svensken. Creutz drøfter problematikken rundt grensene, hvordan skatter har ofte gått på tvers av lenene, og at alle geistlige institusjoner i Nordland tidligere har vært tilknyttet Trondheim.

«...att Bindhalen, hwilket består vtj twenne Annexer vnder ett Kyrkiegjeld till ofwanb:de Heligland, och dheras Skatt eller Contribution sampt ledingh för detta hafwa giordt till Fougden i Nummedahlen, men Korntijenden, landskyld, Byxel och landbohåldh hafwer Fougden vthaf Heligland opburit, måtte heelt och håldet blifwa ifrån Nummedahlen skildt...»¹⁰⁴

Etter å ha drøftet hvor diverse gårder og prestegjeld har historisk sett skattet, konkluderer Creutz med at grensen burde gå mellom Namdalen og Bindalen. Han skriver

¹⁰² RA, DD, Vo. 14, Vo. 17, Nr. 1: Lorentz Creutz til Karl Gustav 15/5 1658

¹⁰³ RR, DD, Vo. 14, Vo. 17, Nr. 1: Lorentz Creutz til Karl Gustav 15/5 1658

¹⁰⁴ RR, DD, Vo. 14, Vo. 17, Nr. 2: Lorentz Creutz til Karl Gustav 5/6 1658

videre at han har fått løst problemet med den nordligste grense, selv før besøket av lensherren fra Nordland. Det skulle «...blifwa allenast någre gårdan ifrån ofwand:te Bindahl skilde, som falla till Heligland: Alle dhe öfrige skole lyda till Nummedahlen..[...]...Ähr altsså grentzeskildnaden klar wid dhen sidan».¹⁰⁵ Kort tid etter møter han med von Ahnen og avklarer grensene formalistisk sammen med ham.

Problematikken rundt den sørlige grense ville fortsette helt til han ble avløst av den svenske guvernøren. Dette fortsatte mest på grunn av sivil ulydighet fra sivilbefolkningen i Romsdalen, i det at de nektet å betale den ekstraordinære svenske sølvskatten.

Totalt sett krevdes det en del jobb for å kartlegge grensene i Trondhjem len, spesielt med tanke på at svenskene trodde de skulle få med Nordland len som en av betingelsene etter freden i Roskilde. Svenskene fikk uansett viljen sin i regi av Lorentz Creutz. Romsdalen ble etter hvert både nødt til å skatte og sende soldater og de nordlige grensene ble partene enige om.

2.7.2 Trondhjems administrasjon i 1658

Takket være brevene til landshøvdingene, får man et godt bilde av hvilke strategier den svenske statsmakten hadde for å integrere Trondhjem len i Sverige. Måler man hvor ofte ulike temaer kommer opp i brevene, kan man også bygge en god fremstilling på hvilke mål som hadde prioritet. Administrasjon er kanskje det viktigste, og mye ble bestemt allerede før Lorentz Creutz ankom byen.

Kongen og riksrådet hadde allerede innsatt Lorentz Creutz som landshøvding, men endringer i administrasjonen kom fortløpende. Henning Schütte, en god venn av kongen, skulle settes inn som biskop og Georg Stiernhielm skulle bli lagmann.¹⁰⁶ Vi har også lært at mannen som avløste Creutz var Claes Stiernskiöld, men han hadde fått tildelt en annen tittel. Han skulle bli den første guvernøren av området. Han skulle ikke bare styre over Trondhjem len, men også Jämtland og Härjedalen. Det kan argumenteres for at dette tyder på at den svenske sentralmakten hadde planer om å omstrukturere lensgrensene, for å deretter knytte Trondhjem len sammen med Jämtland. Gjennom Bromé ser vi at Jämtland og Härjedalen ble avskilt fra Västernorrlands län og plassert sammen med Trondhjem len i en større administrativ enhet.¹⁰⁷ Dette er interessant da dette tyder på en markant administrativ

¹⁰⁵ RR, DD, Vo. 14, Vo. 17, Nr. 2: Lorentz Creutz til Karl Gustav 5/6 1658

¹⁰⁶ RR, DD, Vo. 14, Vo. 17, Nr. 1: Lorentz Creutz til Karl Gustav 15/5 1658

¹⁰⁷ Bromé 1954: 131

restrukturering. Det kan tyde på alt svenskene respekterte områdenes historie og forskjellene i rettstradisjon mellom det norske og det svenske lovverket. Svenskene gjorde derimot ingen forandringer på fogderiinnstillingen eller noen andre mindre embeter. Det er mulig at svenskene hadde planer om dette, ettersom de som fikk embeter i Jämtland etter 1645 var som regel innfødte svensker.¹⁰⁸ Vi kan anta at en lignende «forsvenskning» av embetene ville ha funnet sted i Trondhjem len hadde lenet fortsatt tilhørt Sverige.

Etter å ha gått gjennom korrespondansen til de svenske embetsmennene i Trondheim, og brevene deres sendt til Karl Gustav og riksrådet, kan man trekke enkelte slutninger. Det er i utgangspunktet uklart hvordan Claes og Lorentz delte rollene mellom seg. Innledningsvis tok Creutz en militær rolle, selv om hans stilling først og fremst var et sivilt embete. Utskrivingene falt på landshøvdingens skuldre. Selv når Claes Stiernskiöld avløser Creutz, insisterte han at Creutz skulle gjøre seg ferdig med utskrivningene før han drar mot Sverige igjen. Den stasjonerte garnisonen i Trondheim lå under guvernøren men han skulle ikke ha autoritet over de to regimentene. Creutz tok for seg den sivile administreringen av området, utredet grensene, og skulle passe på at utskrivningene gikk som planlagt.

Det er også interessant å diskutere statusen Trondhjem lens befolkning hadde for de andre nordmennene etter landavståelsen. Ble de sett ansett som svensker eller var de fremdeles nordmenn? I et brev skrevet av lensherren over Nordland, Preben von Ahnen den 2. juli 1658, kommer det tydelig frem hva han syntes om de svenske trønderne. I brevet skrev han at befolkningen i Nordland og deres skattefrie handel med Trondhjem og Jämtland län måtte avsluttes med en gang. “Vi bede dig og naadigst ville, at du haver Indseende med, at Throndhjems Borgere og Indvaanere ei mere enn andre Fremmede nyder deres Frihandel paa Nordlandene.....”¹⁰⁹

I brevet gjør han tydeligvis ingen forskjell mellom befolkningen i det tidlige norske lenet enn det han ville ha gjort med “andre fremmede”. Dette kan demonstrere en pessimisme fra statlig hold angående situasjonen til Trondhjem len, og at det var lave forventninger om at områdene skulle returneres til dansk-norsk autoritet. På en annen side kan dette vitne om at von Ahnen visste om et planlagt norsk gjenerobningsforsøk, og at han for all del ville unngå å hjelpe svenskene som holdt på området. Det er vanskelig å vite om Preben von Ahnens syn var representativt for embetsmenn tilknyttet den dansk-norske staten, men han var uansett personlig innforstått med at situasjonen kunne bli varig og i hans øyne var trønderne svenske

¹⁰⁸ Jacobsson 1991: 9

¹⁰⁹ NRR XII: 192

undersåtter. Dette kan vise at omstillingen til det nye statsstyre begynte fortløpende etter landavståelsen.

Både Yngvar Nielsen og Janrik Bromé har redegjort for de svenske embetsmennene som inngikk i norske embeter, samt de embetene som var unike for Sverige. I *Kampen om Trondhjem* presenterer han embetsmennene og når de tiltrådte stillingene. Lorentz Creutz red inn til Trondheim den 10. mai. Olof Nauclerus var en av de som red sammen med Creutz og skulle hjelpe landshøvdingen med å tegne kart over lenets grenser. Borgreeve Lars Broman fulgte også med Creutz, og redegjorde for festningsverkene i lenet.¹¹⁰ Henning Schütte og Georg Stiernhielm tiltrådte henholdsvis den 15. mai som biskop og lagmann. Det skulle ta sin tid før Schütte nådde Trondheim, og Stiernhielm begynte ikke reisen før krigen var blusset opp på ny. Sammen med Schütte var Jakob Törnskiöld som skulle være landshövdingens sekretær, og Nils Burenskiöld som skulle håndheve byens sivile administrasjon som magistrat. Claes Stiernskiöld fikk guvernørtittelen sin den 4. juni og tok det første skipet til Trondheim. Den 6. juni ble Jon Swart inspektør over kongens fiskerenter, og Johan Andersson ble den svenske tolleren.¹¹¹ Zacharias Oluffsön ble slottsfogd, og til sist ble Daniel Bengtsson Uttermark innsatt som stattholder.¹¹² I korthet skulle ikke svenskene endre særlig på den strukturelle administrasjonen, men det er tydelig at de iverksatte en god del utskiftninger blant embetsstanden.

2.8 Rettsstell i Trondhjem len

Noe av det første svenskene gjorde under overtakelsen var å erstatte lagmannen i Trondheim. Nicolaus Povelssøn ble avsatt, og vitenskapsmannen Georg Stiernhielm inntrådte som den svenske lagmannen i Trondheim, etter utnevning av Karl Gustav.¹¹³ Stiernhielm inntrådte ganske sent, og i *landshövdingarna* finnes det ikke korrespondanse mellom han og rådet fordi han reiste ikke før august, og satt i Sundsvall da krigføringen med Danmark-Norge blusset opp igjen.¹¹⁴ Nicolaus Povelssøn forsøkte forgjeves å få beholde stillingen for lagmann, og hadde i den anledning dratt til Gøteborg for å søke om dette. Det skulle han senere bli forsøkt straffeforfulgt i norsk rett for å ha gjort.¹¹⁵ Lensherre Nils Trolle skulle ta ansvaret for å stille

¹¹⁰ Nielsen 1897: 107 Bromé 1954: 127

¹¹¹ Nielsen 1897: 107

¹¹² Nielsen 1897: 107-108

¹¹³ Nissen 1956: 86

¹¹⁴ RA, DD, Vo. 14, Vo. 17, Landshövdingarna

¹¹⁵ Nissen 1956: 86; Nielsen 1897: 100

han til retten, «Eftersom for os til øren er kommet at N.P. forrige lagmand i Trondhjem sig ikke saaledes imod os eller vore betjente skal ha anstillet som en mand af hans condition billigen burde.»¹¹⁶ Likevel fikk han ikke beholde stillingen, men skulle få dispensasjon av svenskekongen til å være lagmannens assistent.

Med unntak av utskiftingen de øvrige stillingene og introduksjonen av svenske embeter som ikke fantes i Norge, slik som guvernørstillingen, var det ingen radikale endringer blant embetsstanden. Endringene i administrasjon skjedde eksklusivt på toppen. Karl Gustavs valg av embetsmenn kan fortelle oss at Sverige hadde store ønsker med å integrere Trondhjem len inn i Sverige. Creutz og Stiernskiöld var begge kjent som dyktige i sine felt. Schütte hadde et nært personlig forhold til kongen, og Stiernhielm var tross alt en av Sveriges største intellektuelle og var det nærmeste som kan beskrives som en kjendis i perioden.

2.9 Trøndernes lojalitet til Sverige

Flere historikere har vært innom reaksjonene lokalbefolkningen i Trøndelag hadde på å bli svensker. Trygve Lysaker påpeker at bybefolkningen i Trondheim feiret svenskens inntog i byen og at geistligheten var også positive til endringen, ettersom de lenge ville bli kvitt den gamle superintendenten.¹¹⁷ Det er noen kilder som tyder på dette, men angående bybefolkningens syn på svenskene, ser det ut som Lysaker bruker hyllingen Stiernskiöld mottok som bevis for at bybefolkningen var positivt innstilt til svenskene. Dette risikerer å bli noe tynt. Sannsynligvis var de fleste ambivalente til hendelsene, og hyllingen av guvernøren var uansett en obligatorisk seremoni for embetsstanden i byen. Senere skulle bybefolkningen bli mer åpent negativt innstilt til svenskene, grunnet høy toll på fisk og beleiringen som senere fulgte.¹¹⁸

Det finnes kilder som skaper et inntrykk hvor lojale befolkningen i Trondhjem len var til det svenske styret. I det syvende brevet Stiernskiöld skrev til kongen ergrer han seg over at såpass mange av garnisonen er syke.¹¹⁹ Han problematiserer at de svenske soldatene måtte jobbe med å bygge et improvisert festningsverk hele dagen, for å gjøre seg klar til den kommende beleiringen. Og om natten måtte soldatene holde vakt. Han drøfter om det er

¹¹⁶ NRR XII: 225

¹¹⁷ Trygve Lysaker *"Nidaros Erkebisperstol og Bispesete 1153-1953, bind II, Reformasjon og Enevelde 1537-1805*, Trondheim 1987: 169

¹¹⁸ Se appendiks 3

¹¹⁹ RA, DD, Vo. 14, Vo. 17, Nr. 7: Claes Stiernskiölds brev til Karl Gustav 18/9 1658

mulig å få noen av nordmennene til å ta byggejobben, men konkluderer med at «indet Arbetz folk haffuer kunnat få, huarcken aff Landhet eller Stadhen, ty dhe på Landet äro olydige, och Borgerskapet är mest i Fiskerij.»¹²⁰ Det var tydeligvis ingen ledige arbeidsfolk å hyre. I hvert fall ingen den svenske guvernøren mente var verdt tilliten.

Stiernskiöld mente i hvert fall at befolkningen i byene var mer lojale enn befolkningen i bygdene. Imidlertid kan han ikke gå god for at bybefolkningen vil si seg villig til å arbeide for svenskene. Videre i brevet førdomte han situasjonen han var i «Haffuer högeligen migh och öffuer detta falska och elacka folket at beklagam som iag moste dageligen wistas hoos».¹²¹ Det er åpenbart at han ikke likte den norske befolkningen særlig godt når han refererte til dem som det «falska folket». Det må likevel nevnes at Stiernskiöld ikke er en upartisk aktør, og i hvert fall ikke ved dette punktet. Han hadde allerede fått tak i en kopi av norske hærens flygeblader som ba norske veteraner om å samle seg ved Bergenhus len. Han hadde derfor gode grunner til å mistro lokalbefolkningen.

2.10 Konklusjon

I dette kapitlet har vi forsøkt å kartlegge de administrative endringene som Sverige implementerte i Jämtland og i Trondhjem len. Hans Jacobsson har påvist at de administrative utskiftingene i Jämtland begynte forløpende etter overtakelsen. Innfødte jemter skulle etter hvert bli ansatt i embeter igjen, men det skulle altså ta flere år der svenskene begynte å tro på jemtenes lojalitetserklæringer. Det fremgår i del 2.3 i dette kapitlet.

I del 2.1 og i 2.5 fremgår det at fredsforhandlingene i Brömsebro og Roskilde hadde en del oppmerksomhet fra de europeiske maktene, og flere utenlandske delegater var til stede under seremoniene. Det skal sies at flere av stormaktene interesse av en fred i Europa i kjølvannet av tredveårskrigen. Tross alt var det intervensjonen av utenlandske makter som erklærte det svenske kravet på Trondhjem len ugyldig i 1660.¹²² Bornholm klare også å bli dansk igjen. Skåne, Halland og Båhuslen måtte forbli svenske. Det hadde vært særdeles interessant dersom de europeiske stormaktene ville ha støttet alle de originale betingelsene ved fredsavtalen i Roskilde. Hvordan ville konflikten ha utviklet seg hvis svenskene fremdeles hadde et lovlig krav på lenet?

¹²⁰ RA, DD, Vo. 14, Vo. 17, Nr. 7: Claes Stiernskiölds brev til Karl Gustav 18/9 1658

¹²¹ RA, DD, Vo. 14, Vo. 17, Nr. 7: Claes Stiernskiölds brev til Karl Gustav 18/9 1658

¹²² Bjørge, Narve, Rian, Øystein, Kaartvedt, Alf, *Norsk utenrikspolitisk historie - Selvstendighet og union: fra middelalderen til 1905*, Oslo 1995: 176

Gränshandlingen skrevet i 1658 av Lorentz Creutz er den første store grenseutredningen som Sverige foretar seg.¹²³ Tidligere hadde svenske myndigheter uregelmessig analysert grensene mot Lappland og mot Øst-danske områder. At den første store utredningen begynte det øyeblikket lensherren innlosjerte seg i Trondheim, tyder på et statlig ønske om å skatte, befeste og integrere lenet best mulig. Det tyder også på at lenet var veldig ukjent for svenskene. I sammenligning skjedde det ikke en utredning av Jämtland før i 1690.¹²⁴ Det at svenskene trodde at de skulle overta hele stiftet, gjorde det vanskelig å vite hvor grensene faktisk skulle ligge. Dette forklarer Creutz sin iherdige jobb med å utrede de lenets grenser i sine første dager som landshøvding.

På grunn av at Jämtland benyttet seg av den norske lovboka frem til godt ut på det 18. århundre, er det lite som tyder på at Trondhjem len skulle få oppleve store endringer i lov og rettsstell. Etersom Jämtland fremdeles hadde elementer av gammel norsk lov nesten hundre år etter de svenske myndighetene overtok områdene, må vi anta at svenskene ville respektert de gamle normer og rettighetene som også gjaldt i Trondhjem len. Svenskene var tydeligvis ute etter en kontinuasjon for sine nylige innlemmede medborgere. Sammenslåingen av Jämtland, Härjedalen og Trondhjem len til et guvernørskap peker i denne retningen. Rettsforvaltningen var ikke en arena der svenskene ønsket å benytte for integrasjon i første omgang. Lokale lover, skikker, privilegier og rettigheter kunne bestå enn så lenge. Det at en ny statlig autoritet respekterte sedvaner kunne gjøre at den nye autoriteten økte sin anseelse og legitimitet i lokalbefolkningens øyne.

Lojaliteten befolkningen hadde til sin svenske øvrighet er et komplisert tema. Vi vet gjennom Hans Jacobsson at den svenske tilliten til jemtene, og jemtene lojalitet til svenske myndigheter var en del av en lengre prosess. I følge Jacobsson var dette en utvikling som skulle ta hundre år. På grunn av dette kan vi konkludere med at det finnes få tegn til at befolkningen i Trondhjem len hadde ønsker om å skifte statstilhørighet. Unntakene var selvfølgelig enkelte medlemmer av embetsstanden, som hadde økonomiske motiv for å gjøre svenskene til lags. Hadde de svenske myndighetene i området vedvart kunne man nok ha vært vitne til flere konkrete statlige tiltak for å vinne lojaliteten til trønderne.

¹²³ RA, DD, Vo. 2 a, Vo. 372, Gränskommissionen i Trondhjem län 1658

¹²⁴ RA, DD, Vo. 2 a, Vo. 373, Gränskommissionen i Jämtland län 1690

Kapittel 3. Språk og kirkepolitikk

3.1 Språket og kirken i samspill

I sin resolusjon til jemtene julen 1645 gjorde dronning Kristina flere konsesjoner til prestene og lokalbefolkningen, men brevet inneholdt likevel en del strenge krav. To av disse kravene gikk ut på hvordan kirken skulle organiseres og hvilket skriftspråk som skulle benyttes. For svenske myndigheter sin del fantes det ingen tvil, befolkningen i Jämtland måtte innrette seg etter to viktige prinsipper. De to kravene var å «sträffwa emot den Swänske Kyrckioordningen» og «wänia och beqwäma sigh till thet swänske språket, thet mäste de kunne».¹²⁵

Dette var noe av det viktigste som sto på svensk agenda. I tillegg til statlige og nasjonale identiteter, var det andre krefter som holdt et europeisk rike sammen. Sett fra et bakkeperspektiv var de to viktigste kreftene språket som ble brukt og religionen som ble praktisert, og ofte var disse knyttet sammen. Det stemmer selvfølgelig også hos for Norden i perioden. Kirken hadde en klar formidlingsfunksjon av språket, særlig etter reformasjonen da kirken utviklet seg til å bli en viktigere politisk institusjon. Bibler og salmebøker begynte å bli oversatt på svensk og dansk, og de nordiske språkene ble viktigere i markeringen av de kulturelle forskjellene i regionen. Da reformasjonen tillot bibler utgitt på lokale språk, beordret Gustav Vasa i 1541 at en svensk bibel skulle oversettes. Den danske bibelen i regi av Kristian 3, ble oversatt noe senere i 1550.¹²⁶

Språk og kirke henger sammen i et perspektiv rundt skifte av statsstyre. Dette kan vi observere i de politiske beslutningene tatt av den kirkelige administrasjonen av områdene Jämtland län og Trondhjem len. Danske og norske prester, både i Jemtland og i Herjedalen, fikk etter freden i Brömsebro fortsette i sine stillinger på den ene betingelsen at de nå skulle praktisere på svensk.¹²⁷ Skal man analysere den språklige situasjonen gjennom overgangsprosessen i Jämtland sammenlignet med Trondhjem len, blir man nødt til å ta for seg en rekke forskjellige kilder. Flere vil være anvendelige for vår problemstilling, men ingen primærkilde belyser det språklige perspektivet bedre enn kirkeboken skrevet av presten Olof Bertilsson. I dette kapittelet skal vi se på hvordan skriftspråket endret seg gjennom Bertilssons tid som prest, samt hvordan de nordiske kirkene utviklet seg når myndighetene forandret seg.

Den språklige utviklingen mot et mer normert svensk språk i Jämtland var del av en

¹²⁵ ÖLA, Offerdals Kirkearkiv J 1: 4, Nr. 1: Dronning Kristinas resolusjon 24/12

¹²⁶ Hellström 2008: 62

¹²⁷ Hellström 2008: 17

bevisst politikk, og en prosess som tok flere tiår.¹²⁸ Denne prosessen ble gjort enklere ved innføringen av Gustav Vasas bibel nesten hundre år tidligere. Den svenske bibelen standardiserte skriftspråket og med hjelp av gudstjenester på svensk klarte man å påvirke hvordan undersåtter i Jämtland brukte språket over tid.

3.2 Olof Bertilssons kirkebok

Olof Bertilsson var en prest i Offerdal ved freden i Brömsebro. Etter fredsforhandlingene måtte verdslige embetsmenn med dansk-norsk opphav tre av og de skulle erstattes av svenskfødte embetsmenn.¹²⁹ De geistlige medlemmene fikk derimot beholde sine stillinger. Bertilsson opplevde over 20 år med svenske forsøk på integrasjon helt frem til sin død i 1669. Han kom opprinnelig fra et område nær Sparbu i Nord-Trøndelag, og han ble satt inn som prest da Jemtland fremdeles lå under danske myndigheter. Hans kirkebok en av de mest grundige og best bevarte kirkebøker fra den første halvdel av det 17. århundre i Norden. Der har han skrevet ned dåp, vigsel, begravelser og gudstjenester. Kirkeboken gir oss en innsikt i språkvalgene som prestene Jämtland gjorde i etterkant av statsskiftet.

I en doktoravhandling i nordisk skrevet av Solbritt Hellström, er det beskrevet hvordan Jämtland forandret språkbruken fra dansk til svensk gjennom en lengre tilvenningsperiode.¹³⁰ I sin doktoravhandling går hun i detalj inn i den språklige dimensjonen om hvordan Jämtland tok i bruk det svenske språket etter en relativt kort tidsperiode, altså den perioden Olof Bertilsson satt som prest fra 1636-1669. Hellström leverer en større lingvistisk undersøkelse på forskjeller i språkbruk over tid, og hun kommer frem til at forandringene begynte like etter fredsforhandlingene endte. Hun viser at de lingvistiske forandringene verken skjedde uten grunn eller frivillig fra prestene sin side. De danske og norske geistlige fikk fortsette i sine stillinger på en betingelse; at de nå fremover skulle praktisere på svensk.

Solbritt Hellström har også vært med på en moderne utgivelse av Olof Bertilssons kirkebok. Ved nyutgivelsen av kirkeboken i 2006, ble det gjort en rekke valg i tolkninger og redigeringer gjort av henne og hennes medforfatter Christer Kalin.¹³¹ En av tolkningene forfatterne gjør omhandler bruken av den danske vokalen /ø/ satt opp imot den svenske /ö/.

¹²⁸ Hellström 2008: 46

¹²⁹ Hellström 2008: 96

¹³⁰ Hellström 2008: 28

¹³¹ *Editionprincip*: Brukes her som en tolkning av variasjoner i gotisk håndskrift. (Christer Kalin, Solbritt Hellström, "Olaf Bertilssons Kyrkobok - Förd i Sveg och Offerdal", Östersund 2006: 38)

Gjennom boken kan man observere at begge ble brukt, selv før freden i Brömsebro, men at den danske varianten hadde et større bruksområde og dermed var vanligere. Hellström går grundig gjennom dette i sin doktoravhandling.

Etter det politiske presset som blant annet kom fra dronning Kristinas brev, skjedde det noen forandringer. Allerede innen 1647 har varianten /ø/ i Bertilssons kirkebok blitt kraftig redusert.¹³² Det mest interessante med Bertilssons språkvalg mellom disse to variasjonene av samme vokal er at ved 1651 var halvparten av alle ordnavn med den vokalen skrevet på svensk måte og halvparten på dansk.¹³³ Altså får man en økning i den danske varianten, på tross av at man er underlagt en svensk styrt kirke samt under strenge ordre på en motsatt effekt. Fra dette punktet, ble /ø/ nesten eksklusivt brukt på stedsnavn. Dette tyder på at selv under streng instruks fra dronning Kristina og med innflytelse av svenske bibler, valgte Bertilsson en dansk vokal oftere enn den svenske versjonen. Dette kan være tegn på to fenomener. Før det første kan det tyde på at det fantes et sosialt press på å bruke den lokale jemske varianten, som var lik den danske /ø/. For det andre kan dette demonstrere en form for sivil ulydighet eller protest fra Olof Bertilsson sin side. Han kan ha vært misfornøyd med å få sin kirke i Offerdal under svensk innflytelse. Det blir uansett vanskelig for oss å påvise hvilke språklige endringer som ble gjort bevisst og hvilke som utviklet seg ubevisst.

Forsøkene på en reversering av den danske innflytelsen på språket forekom med en gang etter at svenskene overtok kirkene. Man ser at presten Bertilsson vendte til seg svenske ord og ordendinger på relativt kort tid, noe som man kan anta påvirket resten av befolkningen som måtte oppleve gudstjenester praktisert på svensk. Kirkeboken inneholder naturlig nok en god del personnavn, i hovedsak mannlige. De definitivt tre mest populære navnene i kirkeboken er *Niels*, *Olof* og *Peder*.¹³⁴ Slik vises navnene tidlig i kirkeboken på dansk. Ved slutten av Bertilssons karriere, var de fleste navnene forandret til de svenske variantene, *Nils*, *Oluff* og *Peter* eller *Pehr*. Rent spesifikt ble *Olof* skiftet ut til *Oluff* etter bare noen få år. Begge versjonene av de andre navnene ble brukt parallelt ganske lenge, i en prosess der de danske versjonene sakte men sikkert ble byttet ut. Språkutviklingene for personnavnene forblir noen av de mest markante endringene i skriftspråket i perioden 1636-1668.

På en annen side var det ikke alle forandringer som utviklet seg like raskt. I kirkeboken brukes personlig pronomen ofte, og Olof Bertilsson benytter seg konsekvent av

¹³² Hellström 2008: 28

¹³³ Hellström 2008: 138

¹³⁴ Hellström & Kalin, 2006: 29

leksemet /jeg/ eller /ieg/, men alltid med /e/-vokal. Når Bertilsson skriver om dåp, vigsel, begravelser eller gudstjenester, bruker han alltid den danske versjonen.¹³⁵ Dette strider med den samtidige svenske bruksmåten der de ellers i Sverige ville ha brukt /jag/ eller /jag(h)/. I samtidige dombøker benyttes også denne danske formen i Jämtland. Det at personalpronomen hang igjen skilte seg klart ut fra den nominelle svenske bruken. Bruken av personalpronomenet /ieg/ i stedet for /iag/ forandret seg ikke i det hele tatt gjennom perioden.

Man kan fint diskutere i hvilken grad det fantes en bevissthet rundt språk og kultur i tidlig nytds Norden, da spesielt for lekfolk boende i periferiområder som Jämtland. Denne bevisstheten blir i noen grad demonstrert i skriftene til Olof Bertilsson. Da en norsk prest som Olof Bertilsson bevisst forandrer språkbruken til svensk i kirkebøker og brev, viser dette til et politisk ønske om at språklige forandringer skal finne sted. Uansett hvilke reservasjoner Bertilsson måtte ha hatt, ble skriftspråket hans nesten helt svensk ved slutten av hans liv. Det har i lang tid vært historiske diskusjoner rundt normaliseringen av de skandinaviske språkene. Det er selvfølgelig viktig å nevne at verken dansk eller svensk språk var særlig standardisert før reformasjonen. Da ble trykkekunsten mer tilgjengelig og skriftspråket fikk større bruksområder som bibelspråk.

Språkvalgene som prestene foretok i sine kirkebøker forteller oss en del om deres valgte identiteter som språkbrukere. Det er også viktig å forstå at mye av språkbruken ikke ble valgt men skjedde ubevisst hos brukeren.¹³⁶ For Bertilsson fremgår det tydelig at de fleste forskjeller i språket kom av at han valgte identitet. I førnasjonal sammenheng må man legge til at identitet må forstås ulikt moderne definisjoner, da nasjonale identiteter ikke eksisterte på samme måte. Lojalitet i perioden gjorde sitt uttrykk gjennom ideologiske eller politiske skiller. Derfor kan man konkludere med at språket prestene brukte ofte var et uttrykk for deres politiske sympatiser. Presten Olof Petri Drake hadde de samme vanskelighetene med å forandre språket i sin personlige bruk. Vi blir vitne til at de svenskutdannede prestene som erstattet både Drake og Bertilsson naturligvis ikke hadde noen forbehold mot det svenske språket.

3.3 Kirkehistorie i Jemtland

Kirkeadministrasjonen for Jämtland under svensk autoritet er et interessant diskusjonstema.

¹³⁵ Hellström 2008: 132

¹³⁶ Hellström 2008: 47

Ved første øyekast ser det kanskje ut som om Jemtland og Gotland var i en særstilling. Kirken i Jämtland hadde tross alt vært tidligere svensk. Den norske kirken tok ikke over administrasjonen før etter den nordiske syvårskrigen i 1570.¹³⁷ Erkebispstolen i Uppsala overførte den geistlige myndigheten den hadde over Jemtland til Trondheim stift. Kirkehistorien mellom Jemtland og Herjedalen har også noen ulikheter. Jemtland var underlagt den svenske kirken, mens Herjedalen tilhørte den norske kirkeordningen. Det vil si at Jemtland hadde et dansk-norsk myndighet samtidig som de hadde en svensk kirke. Situasjonen i Jemtland var derfor spesiell i Nordisk historisk sammenheng. Henriette Sagengen Øygarden har skrevet grundig om de geistlige embetene i Jemtland under middelalderen.¹³⁸ Hun redegjør for forholdet mellom landskapets verdslige og kirkelige tilhørighet, og hvordan norske myndigheter og Uppsalaprovinsen ble nødt til å avklare og avgrense kirkens rettigheter i Jemtland.¹³⁹ Kun Gotland var i en lignende situasjon. Jemtland eksisterte derfor i en konstant randsone og maktarena mellom to stater, og kirkehistorien blir interessant for våre problemstillinger om integrasjon.

3.3.1 Kirken i Jemtland fra 1570

Aktiv statlig politikk i kirkelivet var ikke ukjent i Jämtland før svenskernes overtakelse i 1645. Etter kirkestellet i Jemtland ble inkorporert i Trondheim stift fra 1570, ble dette starten på en integrasjonsprosess fra den dansk-norske sentralmakten.¹⁴⁰ Presteskapet i Jemtland skulle bli mer danskvennlig. To brev ble skrevet og sendt til Jemtland. Det ene brevet ble skrevet som en offentlig erklæring for allmuen, og det andre brevet var privat og kun ment for øvrigheten. Det private brevet som ble sendt til lensherre Christian Friis og bispem og gir et godt innblikk i kongemaktens faktiske ambisjoner, og hvor viktig det var for kongemakten å være sikre på prestenes lojalitet.¹⁴¹ Brevet viser klart den danske-norske statens faktiske interesser

«...meest alle Prester sammensteds derfor skulle være Svenske fød, og de med Bønderne skulle være med Svenske forsvogret og forvandt, skulle de derfor befindes Svenske meget tilgiven, saa deraf til forfaldne Leilighed kunde være adskilligt at befrygte og

¹³⁷ Andresen 2000: 30

¹³⁸ Henriette Sagengen Øygarden, *Prost, prosti og provins – Prosteembet i Jemtland 1303-1563*, Masteroppgave Trondheim 2013: 1-2

¹³⁹ Øygarden 2013: 23

¹⁴⁰ Andresen 2000: 31

¹⁴¹ Staale Slungård, «*Staten og Geistligheten*», *en undersøkelse av Jemtland 1571-1645* Masteroppgave Trondheim 2015: 30-31

befare, hvilket at forekomme du mener ikke uraadeligt, at vi vort aabe Brev lod udgaa at naar nogen Prester, som nu er sammesteds, døde og afginge, at da udi deres Sted Danske og ikke anden Nations Personer skulle skilles og forordnes...»¹⁴²

Brevet presenterer en ordre mot innsettelsen av prester utenfor Danmark-Norge. I brevet refereres det til et annet brev skrevet av Christian Friis, der han informerer danske myndigheter om at nesten alle prestene som var innsatt i Jemtland var svenskfødte.¹⁴³ Altså kunne det stilles spørsmål ved prestenes lojalitet. Dette viser tydelig en bevissthet rundt hva den danske statsmakten tenkte om de svenske prestenes opphav, og deres potensielle illojalitet. Det åpne brevet til allmuen viser en mer diplomatisk linje. Det brevet viser hvilke påskudd danske myndigheter brukte for å avsette de svenske prestene

«...eller hvorledes den udi Lærdom kunde befindes, skikkelig eller uskikkelig, derover undertiden uværdige og udugelige Personer ere komme til Kirketjeneste. Og paa det sligt herefter maa forekommes, ville vi det saa forordnet og forholdet have, at naar nogen Prest, der udi Jemtland dør og afgaar, da skal Superintendenten udi Trondhjem eller Provsten med hans Raad, Villie og Vidskab tilskille udi dens Sted en lærd og skikkelig Person af vore egne indfødte Underdaner...»¹⁴⁴

Det andre brevet gir altså inntrykket av at prestene i Jemtland var uskikket for embetet, noe som vi da vet fungerte som et påskudd for å gjøre alle prestene dansk-norske. Disse brevene har to dimensjoner, en privat og en offentlig. De egentlige ambisjonene kommer frem i det private brevet til Christian Friis som den åpne erklæringen forsøker å skjule. Disse brevene viser hvordan den danske øvrigheten tenkte da de fikk muligheten å øke dansk autoritet i Jemtland.¹⁴⁵

Kirkehistorien i Jemtland forteller oss en hel del og den belyser en rekke av våre problemstillinger. Før overtakelsen i 1645 kom prestene i Jemtland i stor grad utenfra. Det vil altså si prester som verken var svensker eller innfødte jemter. De fleste prestene var av norsk eller dansk opprinnelse. Olof Bertilsson, som vi tidligere nevnt, samt prest Jens Hemmingsön

¹⁴² NRR II: 637-638

¹⁴³ Slungård 2015: 30

¹⁴⁴ NRR II: 637

¹⁴⁵ Slungård 2015: 30-32

var begge norskfødte, Erich Holbeccius var fra Danmark og Hans Claudius Klockovius kom fra Tyskland.¹⁴⁶ De eneste prestefamiliene som var innfødte jemter var familiene Blix og Drake, og selv de ble sett på som «norskväner» i sin samtid, ettersom de hadde norske aner og var inngiftet i norske familier. Den store Blix-familien hadde slektninger i Trondheim og de fleste var i geistlig tjeneste. Presten Olof Petri Drake klaget ofte over å være underlagt svenskene. Jacobssons redegjørelse av prestenes oppgave demonstrerer godt at «danifiseringen» fra 1570. Denne politikken hadde vært en suksess siden det var ingen svenske prester i Jämtland ved 1645.¹⁴⁷

3.3.2 Kirken i Jämtland fra 1645

Med en gang etter overtakelsen var et faktum, henvendte prestene i Jämtland seg til biskop Bredal i Trondheim for å få råd om jemtenes nye situasjon. Bredal viste full forståelse hvis prestene valgte svensk statlig tilhørighet for å beholde sine embeter og privileger. Likevel mente Bredal at det burde være et overordnet mål om å havne i norsk geistlighet igjen. Denne beskjednen skulle for all del hemmeligholdes.¹⁴⁸ Samtlige medlemmer av geistligheten endte opp med å skifte statstilhørighet og legge sin ed til dronning Kristina. Resultatet av dette var at de dansk-norske prestene skulle stoppe opp mye av den tidlige språklige endringen i Jämtland län.¹⁴⁹

Ingen prester ble byttet ut etter freden i Brömsebro, noe som er en helt annen politikk enn det danskene førte fra 1570. Likevel fikk alle dansk-norske geistlige strenge marsjordre i etterkant av fredsforhandlingene. Svenskene valgte heller å ikke ansette danske eller norske prester fra 1645, noe som ligner den antisvenske praksisen danskene hadde tidligere ført i området. Innfødte jemter ble heller ikke vurdert som nyansatte prester hos svenskene, noe som er vist av historikeren Hans Jacobsson.¹⁵⁰ Dette kan vise at ved overtakelsen var det manglende svensk tillit til de innfødte. Vi har vist i forrige kapittel at dette demonstrerer lave svenske forventninger til jemtenes lojalitet overfor det svenske kongeriket.

I den demografiske undersøkelsen som Hans Jacobsson har utført, illustrerer han at mistilliten mot lokalbefolkningen forsvinner gradvis, med et klart generasjonsskifte rundt år

¹⁴⁶ Jacobsson 1991: 12

¹⁴⁷ Jacobsson 1991: 12

¹⁴⁸ Trygve Lysaker, *Nidaros Erkebispesetol og Bispesete 1153 - 1953 Bind II, Reformasjon og Enevelde 1537 - 1804*, Trondheim 1987: 156

¹⁴⁹ Bromé 1945: 28

¹⁵⁰ Jacobsson 1991: 13

1700, der mange av de nye embetsmennene hadde fødested i Jemtland. I 1650, fem år etter overtakelsen, var bare 18 % av embetsmenn i Jemtland innfødte, men ved århundreskiftet var halvparten av embetsmennene født i Jemtland.¹⁵¹ Hva forklarer dette skiftet? Den korte forklaringen er at mange barn av embetsmenn ble satt inn for å erstatte sine foreldre når de døde eller ble for gamle, og selvfølgelig var mange av barna født i Jemtland, og teller per definisjon som lokalbefolkning ut i fra forskningsrapporten. Ut ifra alt dette kan man derfor konkludere med at lokal lojalitet til den svenske staten krevde en lengre periode med tilvenning.

3.3.3 Endringer i liturgi etter 1645

«Till thet Första, såsom Prästerskapet i Jemtelandh och Herredalen igenom åfwanbemelte deres Uthskickade Fulmechtige hafwe H. K. M:t remonstrerat, hwad för Kyrckio Ceremonier de tilförende under danske Regementet hoos dem, j deres Församlingar, hafwer brukeligit warit, medh underdånigest anhållende och begäran, att de samptlige måge samma dere Kyrckio Ceremonier få bruka och där wid blifwa handhaffde...»¹⁵²

I dronning Kristinas første av fem punkter ble de fremtidige kirkelige seremonier i Jämtland klargjort. Geistlige handlingsmønstre eller liturgi skulle forandre seg lite i etterkant av den svenske overtakelsen. De kirkelige seremoniene skulle være nærmest identiske med slik de hadde vært før fredsforhandlingene. Dette kommer tydelig frem i dronningens Kristinas resolusjon sendt julen 1645, som den første av hennes fem punkter.¹⁵³ Denne delen av resolusjonen kan også brukes for å demonstrere et kongelig ønske om at de gamle prestelige privilegiene og vilkårene skulle bestå. Desto mindre endringer i jemtens dagligliv, desto mer velvillig lokalbefolkning. Går man videre i resolusjonen, blir det tydelig at også dronning Kristina ser dette som en konsesjon, og hun poengterer hvor velvillig hun er for åpne for dette. Hun fortsetter

«... såsom och niuta deres ombetrodde pastorat och deraf dependerade lägenheeter: Alltså hafwer H. K. M:t tagit denne dere begäran uthi ett nådigt betänkiande; Och all den stundh H. K. M:t såsom een Christeligh och mildh öffwerheet befinner sigh nådig och

¹⁵¹ Jacobsson 1991: 8

¹⁵² ÖLA, Offerdals Kirkearkiv, J 1: 4, Nr. 1: Dronning Kristinas resolusjon 24/12 1645

¹⁵³ ÖLA, Offerdals Kirkearkiv, J 1: 4, Nr. 1: Dronning Kristinas resolusjon 24/12 1645

benägen icke allenast att confirmera och bekräfta Jemtlandz och Herredalens Prästerskaps förrige lägenheeter, frijheet och wilckor...»

Man kan forstå at det fantes en politisk forventning om at dette skulle demonstrere en svensk administrasjon som handlet som en «Christeligh och mild öffwerheet». Spesielt i komparasjon til den strenge politiske strategien brukt av Danmark-Norge i Jemtland fra 1570 av.¹⁵⁴ Denne kirkepolitikken må ha blitt sett som både nådig og rettferdig i kontrast til den dansk-norske kirkepolitikken. I tillegg legitimerer dronningen sitt eierskap på områdene ved å anerkjenne prestenes gamle lover, friheter og vilkår.

«H. K. M:t wääl weet och nu så mycket mehra af dess Fullmechtige hijtskickade Prästmän förnummit hafwer, att Jemtelandz och Herredalens Inbyggjare ähre medh den Swänske Nationen uthi Religionen eense, och icke weet, att någon synnerligh differentz i Jemtelandz eller Herredalens Kyrckio Ceremonier skall wara...»¹⁵⁵

De kirkelige seremonier skulle altså bestå slik de hadde vært tidligere. På en side er det viktig å nevne at liturgi i Sverige og Danmark-Norge ikke skilte seg særlig fra hverandre. Etter en kort diskusjon tidligere det året, sa hele det svenske riksrådet seg enige.¹⁵⁶ Likevel forsto den svenske statsmakten at man burde benytte seg av en myk integrering av sine nye områder. Man kan dermed anta at denne delen av resolusjonen er ment for å berolige den motvillige befolkningen i Jämtland. Uroligheter i periferiområder måtte være ganske uvelkomment for en voksende stormakt med ambisjoner ut i Europa. En rolig transisjon av statlig autoritet var derfor særlig viktig for svenske interesser. De kirkelige seremoniene i Jämtland sto derfor ikke overfor noen forandring etter overtakelsesperioden.

3.3.4 Utdanning i Jämtland

Hvor prestene skulle utdannes, ble fort et politisk spørsmål i maktkampene mellom Sverige og Danmark i fredstid. Dronning Kristinas resolusjon nevner forøvrig dette i slutten av den første av sine fem befalinger til jemtene.

¹⁵⁴ Slungård 2015: 30

¹⁵⁵ ÖLA, Offerdals Kirkearkiv, J 1: 4, Nr. 1: Dronning Kristinas resolusjon 24/12 1645

¹⁵⁶ SRP XI: 261-264

«...Såsom och, att de hålle och förmane dere åhörare där till, att de drage deres barn och ungdom uthur Norge och Danmarck, såsom och sielffwe thet giöre medh sine egne barn och dem uthj Swänske Skolor och Academier studera låta, det wettandes att der någon af deres ungdom bliwer ordinerat till präst annorstädes, än i Swerige, att den samme då ingen promotion här j Rijket eller dess underliggiande provincier skall hafwa att förwänta.»¹⁵⁷

Der dronning Kristina viser en velvillig holdning til opphavet til prestene innsatt i Jämtland, viser hun en mye større mistro til å hyre nye kandidater prester fra de som har begynt utdannelsen sin i Trondheim eller fullført den i København. Hun krevde at jemtendingene med barn og ungdom i en presteutdanning skulle tas ut av dansk-norske skoler. Deretter gav hun ordre om at alle gutter inn i en presteutdanning skulle utdannes i det svenske riket fra nå av. Prestene adlød befalingen, selv om det skulle bli vanskelig for innfødte gutter fra Jämtland å få en utdanning fremover. I analysen gjort av Solbritt Hellström vises det til et redusert antall jemske gutter inn i presteutdanning under denne perioden. Ved utgangen av 1656 var det bare to gutter fra Jämtland skrevet inn i Uppsala universitets matrikkel og begge var sønner av landsprosten Olof Petri Drake.¹⁵⁸ Dette antallet skulle etter hvert øke, men det at bare to gutter var inn i det svenske universitetet etter et tiår under svensk statsstyre viser at integrasjonen av Jämtland krevde en lengre periode. Dronning Kristinas milde resolusjoner gjorde nok at integrasjonen gikk glattere, men det var ikke nødvendigvis nok for at resten av svensk øvrighet anså jemtene som landsmenn.

3.4 Kirkehistorie i Trondhjem stift

Etter freden i Roskilde i 1657 forventet svenskene å ta over hele Trondhjem stift, i tillegg til lenet, som da ville inkludert Nord-Norge. Takket være en feiltolkning av fredsbestingene endte svenskene opp med Trondhjem len, og Nord-Norge uteble.¹⁵⁹ Sveriges styre over Trondhjem len varte ikke lengre enn snaue åtte måneder, og det var begrensninger for hva svenskene kunne gjøre på tiden og ressursene de hadde tilgjengelige. Det er rimelig å anta at et kirkelig svensk eierskap er et viktig verktøy skulle de integrere landområdene inn i Sverige. Den norske biskopen flyktet fra Trondheim til Nord-Norge. Selv om svenskene satte inn en egen biskop, ble legitimiteten hans undergravet ettersom deler av stiftet fremdeles

¹⁵⁷ ÖLA, Offerdals Kirkearkiv, J 1: 4. Nr. 1: Dronning Kristinas resolusjon 24/12 1645

¹⁵⁸ Hellström 2008: 34

¹⁵⁹ Nielsen 1897: 82

tilhørte Danmark-Norge.

3.4.1 Fremveksten av dansk som høytidsspråk i Norge

I kjølvannet av reformasjonen og boktrykkerkunsten ble det sakte utviklet et standardisert skriftspråk, også i Danmark-Norge. Som nevnt tidligere ble den danske bibelen skrevet i 1550 i regi av Kristian 3. av Danmark. Ønsket om å trykke bibler på dansk var på mange måter en reaksjon på at Gustav Vasa av Sverige gjennomførte sin egen bibel i 1541.¹⁶⁰ Skulle danskene nyte samme språklige prestisje måtte de gjøre de samme. I tillegg kan man heller ikke undervurdere de kulturelle og politiske funksjonene som gudstjenester på dansk hadde over områder underlagt Danmark. Over tid skulle et dansk-norsk språk påvirke dagligtalen til befolkningen i Norge. Spesielt vanlig ble denne dansk-norske språkformen hos overklassen. Geistligheten i Norge begynte gjennom det 17. århundre å utvikle en standardisert måte å skrive på.

3.4.2 Kirken i Trondhjem 1658

Biskopen i Trondheim ved den svenske overtakelsen var Erik Bredal, og han ledet bispedømmet fra 1643. Han hadde erstattet biskopen Peder Schjelderup, som ble avsatt og umyndiggjort etter at den danske sentralmakten mente han var uansvarlig i sin posisjon. Ved overtakelsen i 1658 fikk Erik Bredal tilbudet om å forbli biskop under et svensk statsstyre.¹⁶¹ Dette var sannsynligvis et forsøk på å skape en kontinuitet som skulle legitimere det svenske styret samtidig som overtagelsen ble mindre problematisk for lekfolket. Selv om Bredal fikk tilbudet, nektet han å underkaste seg svenskene. Han blir sitert av Trygve Lysaker at han av prinsipp ikke kunne underkaste seg “fremmed herskab” og bryte sin ed.¹⁶² Han søkte derfor om å styre resten av stiftet fra Nordland og Finnmark, og hans forespørsel ble godtatt av danske myndigheter. Brevet som ble sendt Bredal gikk som følger

«Vider, at vi efter eders underdanigste Anmodning og Begjering naadigst tilfreds er, at I herefter maa forblive Superindendent over Nordlandene og Finmarken, eftersom I ikke vil forblive udi svensk Tjeneste...[...]...Om eders Underholdning ville vi med forderligste lade gjøre fornøden Anordning og eder ellers med kongelig Gunst og Naade blive bevaagen.

¹⁶⁰ Hellström 2008: 62

¹⁶¹ Lysaker 1987: 169

¹⁶² Lysaker 1987: 169

Befalendes etc...»¹⁶³

Bredal reiste nordover og gjorde Trondenes til setet for sitt nå kraftig reduserte stift. Den lokale geistligheten i Trondheim mislikte Bredal sterkt, og ville at mag. Søren Hanssøn skulle overta stillingen. Hanssøn var svigersønnen til den tidligere avsatte biskop Peder Schjelderup. Den nye lensherren over Trondhjem len, Lorentz Creutz støttet dette forslaget, og lovt å gi Søren Hanssøn en anbefaling kongen. Dermed sendte de geistlige gjennom landshøvdingen Creutz en forespørsel til kong Karl Gustav om at de lokale prestene skulle selv få velge biskop

«...sedan såsom Bischofen wedh min förste ankompst hijt till Staden renuncierade Episcopatet, hafwa warit omtänckte, hwarest dhe en aantingen Bischof eller Superintendenten, hwilkendhera Edhers Konungzlige Majestet nådigest behagade dhem förordna vthj dhen aftrddes ställe igen bekomma måtte, och fördhenskuldh Supplicando gifwit sine tanckar tillkänne emot Kyrkieheerden här i Stadhen M:r Söfring Hansson Nidrosiensem, hwilken ere en Norrsk infödd, synes och wara en skickeligh man, och en sådan som man förmodade icke annorlunda än wll skulle sådant Embete kunna förestå.»¹⁶⁴

Før domkapitlets forespørsel ankom Stockholm, hadde svenskekongen den 15. mai imidlertid allerede utnevnt sin hoffpredikant mag. Henning Schütte til biskop av Trondheim.¹⁶⁵ Henning Schütte var en av kongens nærmeste og fikk posisjonen som biskop på grunn av det personlige bekjentskapet dem imellom. Schütte hadde vært med kong Karl Gustav i tidligere militære felttog mot Polen og mot Danmark, og ble deretter en del av kongens innerste krets. Det at en av kongens nærmeste fikk denne posisjonen kan vise til et nært politisk ønske om å holde på Trondhjem len best mulig. Dette ga også den svenske sentralmakten større og direkte kontroll over stiftet, enn om de lokale prestene skulle få velge superintendent selv.

Vi har kun et eneste brev skrevet av Henning Schütte fra hans korte tid som superintendent i Trondheim.¹⁶⁶ I brevet til kongen blir medlemmene av «konsistoriet»

¹⁶³ NRR XII: 134

¹⁶⁴ RA, DD, Vo. 12, Vo. 17, Nr. 2: Lorentz Creutz til Karl Gustav, 5/6 1658,

¹⁶⁵ Lysaker 1987: 169

¹⁶⁶ RA, DD, Vo. 12, Vo. 17, Nr. 1: Henning Schüttes brev til Karl Gustav 11/9 1658

redegjort for. Det Schütte mener med konsistoriet er det vi kjenner som Trondheims domkapittel. Vi lærer gjennom brevet at ikke bare var det svenskekongens intensjon å erstatte superintendenten med Schütte, men også skulle erkediakonen erstattes. Den skulle fylles av en Jacob Törnsköld etter kongens ordre. Denne Törnsköld fungerte som Schüttes sekretær, og i denne stillingen skulle han motta en lønning gjennom et kannikgjeld. Kannikgjeldene var et gammelt avlønningssystem med røtter i den katolske tiden.¹⁶⁷ Vanligvis var kannikgjeldene tilknyttet kirkelige embeter, slik at de flere av de geistlige med høy stilling kunne motta fast lønn. Unntaket var erkediakonen. Der sto kongen fritt til å bestemme hvem som skulle få inntektene. I dette tilfelle skulle Jacob Törnsköld være mottaker av denne avlønningen. I Trondheim skulle han fungere som sekretær for Henning Schütte.

Hva de resterende fem av de syv medlemmene av domkapitlet angår, var alle fem de samme geistlige som hadde hatt stillingene før skiftet. Av de fem hadde man lektoren i teologi ved skolen, sognepresten ved domkirken, sognepresten ved Vår frues kirke, samt de respektive kapellanene ved domkirken og Vår frues kirke.¹⁶⁸ Vi vet ikke om de andre medlemmene i domkapitlet var planlagt å bli byttet ut, men i første omgang var det ikke en del av kongen og landshøvdingenes interesser.

Angående kirkehistorien i Trøndelag kan det være verdt å nevne at det fantes prester i Trøndelag som var av svensk opphav. Det at danskene fra 1570-tallet førte en bevisst politikk mot svenske prester i Jemtland, gjorde at det utviklet en mangel på kvalifiserte prester i Norge, da spesielt i Trøndelag. Dette resulterte at man ofte ble nødt til å velge blant tyske og svenske prester.¹⁶⁹ Det at det fantes flere svenske prester i Trøndelag enn i Jemtland fra 1570-tallet av, gjør at man kan argumentere for at kulturelle og språklige linjer både var tydelige og at det fantes en politisk bevissthet rundt disse forskjellene. Dette blir tydelig for prosjektet, på tross av at vi diskuterer en løs førmoderne stat uten særlig et standardisert skriftspråk.

3.4.3 Utdanning og liturgi i Trondheim stift

Selv om forskjellige språk ble praktisert i de skandinaviske kirkene, var det ingen store forskjeller i kirkelig praksis. I realiteten ble liturgien bare mer lik fra introduksjonen av de skandinaviske biblene. Dette ser man blant annet ved hvordan kirkeordningen ble utviklet i

¹⁶⁷ Rasch, Per Olav. 2014 «*En Levning av Pavedømmet*» *En undersøkelse av kannikgjeld som avlønning ved domkapitlet i Trondheim 1537-1740*, Masteroppgave Trondheim 2014: 1

¹⁶⁸ RA, DD, Vo. 14, Vo. 17, Nr. 1: Henning Schüttes brev til Karl Gustav 11/9 1658

¹⁶⁹ Tyske og danske prester

ettertiden av kirkemøtet i Uppsala i 1593.¹⁷⁰ Fra det punktet av hadde den svenske og norske kirken den samme trosbekjennelsen. Språket var et annet, men liturgien skulle være den samme. Dermed blir kirkens rolle med tanke på skifte av statsstyre nærmest et eksklusivt språklig perspektiv.

Trondheim hadde en prestisjefull katedralskole der mange påbegynte presteutdanningen sin. I etterkant av overtakelsen av Jämtland i 1645 måtte flere aspirerende prester avbryte utdannelsen. I dronning Kristinas resolusjon kom det frem at all presteutdanning i Trondheim skulle stoppe, og de guttene som allerede studerte i Trondheim skulle tilbakekalles. Vi har allerede nevnt presten Olof Petri Drake. Hans to sønner studerte i Trondheim, og fikk ordre om å fortsette utdanningen sin ved Uppsala akademi.

Ved den svenske overtakelsen av kirkene i Trondheim i 1658 finnes det ingen tegn i kildene som tyder på at de svenske landshøvdingene ville flytte på elevene i Trondheim.¹⁷¹ Skolen var nå tross alt svensk, og skulle nå integreres inn etter den svenske ordinansen. I det eneste brevet fra *landshövdingarna* sendt i fra Henning Schütte til svenskekongen, berøres først og fremst utdanningen og kirkeordningen i lenet. Brevet går som følger:

«Statum Ecclesiasticum finner jagh här, Gudj skeep låf, vthan någon Confusion vthi sin vigore, Kyrkiorne och Scholan administreras och betiänas effter den Norsske Ordinantzen, hvilken kommer öfuer eens medh dee tyska Kyrkie Ceremonierne såsom och medh våra Swenska Ceremonier.»¹⁷²

Henning Schütte merket altså ingen relevante forskjeller på norske og svenske kirkelige seremonier. Etter hans formening var det ingenting som måtte gjøres på skolene eller i kirkene. På en annen side, det at brevet åpner med denne problemstillingen tyder på en viss usikkerhet på om det skulle skrives en kongelig resolusjon om seremonielle endringer. Dette tyder på at det har vært en diskusjon rundt temaet. Schütte konkluderer med at det ikke er nødvendig. Dette stemmer overens med det inntrykket vi allerede har av liturgien i nordiske land i perioden. Øvrigheten hadde ingen preferanser angående kirkeseremoniene, så

¹⁷⁰ A.N, Sunberg, *Om den svenska kyrkoreformationen och Upsala möte 1593*: Inbjudningsskrift till Jubelfesten och Teologie Doktors promotionen i Upsala d. 5-7 september 1893. Uppsala 1893: 99

¹⁷¹ RA, DD, Vo. 14, Skrivelser från landshövdingar, Vo. 17, Trondhjem län

¹⁷² RA, DD, Vo. 14, Vo. 17, Nr. 1: Henning Schüttes brev til Karl Gustav 11/9 1658

lenge de ble holdt i en luthersk kirkeordning på et språk allmuen forsto. I følge Trygve Lysaker var de fleste prestene i Trondheim relativt fornøyd med sin nye øvrighet.¹⁷³

3.5 Konklusjon

I dette kapitlet har vi gjennomgått rollene språk og kirke hadde i det 17. århundre, og hvilke prosesser som var gjeldende for landområder mellom to statssystem. Kirken var sannsynligvis en av de viktigste folkelige institusjonene, og i en undersøkelse om integrasjon må vi ta for oss også hvordan språket og kirken blir brukt som verktøy for statens interesser.

I del 3.2 har vi gjennomgått Solbritt Hellströms undersøkelse av Olof Bertilssons kirkebok og de språkvalgene han gjør etter ordre fra den svenske dronningen. Det er påfallende hvor mye skriftspråket hans endret seg i en periode på rundt 20 år. Den storsvenske politikken som ble ført i Jemtland fra 1645 reflekteres tydelig i denne språkpolitikken, og kirken ble aktivt brukt som et verktøy for Sveriges ambisjoner. I løpet av en generasjon fantes det et normert skriftspråk på svensk. Hvordan det muntlige språket var blant befolkningen i Jämtland og Härjedalen finner man ikke definitive svar på. «Forsvenskingen» av språket var en del av en lengre prosess, og selv i dag vil man gjenkjenne mye av språket som de i Jämtland bruker som norsk. Drar man til Härjedalen, selv i dag, vil man bli overrasket over enkelte språklige likheter mellom trønderske dialekter og herjedalingene. Dette blir det lagt stor vekt på av Edvard Bull d.e. i hans verk om Jemtland og Norge.¹⁷⁴ Derfor blir det tydelig at de språklige forskjellene i veldig stor grad ble påvirket av standardiseringen av språkene gjennom kristen litteratur, altså bibler og salmebøker.

Situasjonen i Trøndelag i 1658 derimot, viser lite hva en språklig forsvensking angår. Henning Schütte skrev selvfølgelig på svensk i domkirkens ministerialbok, etter at Erik Bredal flyktet nordover. Det alene viser ikke til en stor og koordinert plan om svensk språkpolitikk i det nyvunne Trondhjem len. Vi må derfor konkludere med at i et korttidsperspektiv er det ingen relevante statlige prosesser for å endre på språket i Trondhjem len.

I en komparasjon mellom svenske ambisjoner i Jämtland 1645 og i Trondhjem len 1658, er det selvfølgelig en rekke likheter vi kan analysere. Ser man spesifikt kirkepolitikken, er det flere momenter som er gjennomgående. Da spesielt statlige ønsker om å bruke kirken

¹⁷³ Lysaker 1897: 169

¹⁷⁴ Edvard Bull d.e., Jemtland og Norge, Östersund 1970: 134

som en arena for innflytelse. Med Schütte som biskop og Törnskiöld som erkediakon fikk svenskene raskt et fotfeste i byens geistlighet. Det fantes også statlige ønsker om at de gamle geistlige privilegiene skulle bestå. Altså fantes det ikke en svensk ambisjon om å fundamentalt endre rettighetene, privilegiene og vilkårene som allerede fantes i Jämtland. Det kommer tydelig frem i dronning Kristinas resolusjon.¹⁷⁵ Den svenske integrasjonen innebar et visst mangfold i hvordan man styrte sine områder. Det kunne være enkelte forskjeller i hvordan områdene ble styrt, men alle områder skulle være likeverdige svenske. Det var i hvert fall målsettingen.

Historikeren Espen Andresen har konkludert med den dansk-norske integreringen av Jemtland ikke skjedde før etter Kalmarkrigen, det vil si mellom årene 1613-1645.¹⁷⁶ Det er mulig dette er korrekt militært, rettslig og økonomisk, men integreringen av kirken og prestene skjedde med en gang de kom i dansk-norsk besittelse. Det tyder på at Danmark-Norge fra 1570 utøver en slags *statsføring* for å underminere den svenske innflytelsen gjennom kirkene i Jemtland. Dette var uansett ikke noe nytt. Gjennom middelalderen var Jemtland en arena der de to nordiske statsmaktene konkurrerte seg imellom om innflytelse i området.

Den interessante forskjellen i geistlig strategi brukt i Jämtland er påfallende. Den danske-norske strategien var å fjerne svenske prester i 1570, der den svenske strategien var å la dansk-norske prester få bli i 1645. Hvorfor var den svenske kirkelige strategien annerledes? Svenskene hadde tross alt en sterkere sentralmakt i perioden, og etter alt å dømme hadde de ressursene til å føre en identisk kirkepolitikk som den dansk-norske sentralmakten gjorde fra 1570. I realiteten var det ikke et religiøst behov for å kaste prestene i 1645 når de eneste forskjellene på liturgien ved det punktet var i språket brukt av i gudstjenestene.

Dette stemmer også for Trondhjem len i 1658. Henning Schütte mente at på grunn av at norske og svenske kirkeseremonier var basert på den tyske anordningen, var det ingen nødvendige grep å gjøre. Dette finner man også en enighet på i det svenske riksrådet allerede fra dronning Kristinas tid, da de konkluderte med at forskjellene på norske og svenske gudstjeneste ikke «stoor differentie vara».¹⁷⁷ Dette kommer selvfølgelig ut av at svenskene og nordmennene utviklet en lik liturgi fra kirkemøtet i Uppsala i 1593. I etterkant av dette må vi

¹⁷⁵ ÖLA, Offerdals Kirkearkiv, J 1: 4, Nr. 1: Dronning Kristinas resolusjon 24/12 1645

¹⁷⁶ Andresen 2000: 126

¹⁷⁷ SRP XI: 251-264

derfor konkludere at dansk-norske myndigheter hadde ikke bare et politisk motiv til å vrake og utestenge svenske prester, men også et religiøst grunnlag bak å avsette dem. Man kan derfor konkludere med at prestene i Trondhjem stift ville ikke ha risikert stillingene sine med et svensk statsstyre. Det er mulig at geistligheten måtte ha sendt barna sine til svenske skoler slik prestene i Jämtland gjorde, men etter Schüttes brev å dømme ser det heller ut som de ville gjøre enkelte endringer ved Trondheims katedralskole.

Kapittel 4: Soldatutskrivinger og skatt

4.1 Det svenske krigsmaskineriet

Det 17. århundre var en periode med mye konflikt i Europa, og for de nordiske statene var århundret særdeles urolig. I løpet av 30-årskrigen fikk svenske myndigheter erfare at dersom deres stormaktsambisjoner skulle bli oppfylt, måtte de fylle sitt akutte behov for et høyt antall gutter og menn til den svenske hæren. Dette skulle påvirke mye av svensk administrasjon ovenfor avståtte områder fra Danmark-Norge, Nord-Tyskland og i Baltikum. I korthet demonstrerer svenske stormaktsambisjoner, kombinert med en høy etterspørsel på tilgjengelige soldater å utskrive, to variabler som er med på å utvikle Sveriges primære ambisjon for alle annekterte områder. Dette er tydelig for både Jämtland og Trondhjem len sin del. Skulle at det svenske krigsmaskineriet skulle gå rundt, måtte det *ekstraheres* både penger og soldater fra lenene. I dette kapitlet skal si se på hvordan staten vokser i Jämtland og Trondhjem len, og vi skal se hvilke strategier svenskene benyttet seg av for utskrivinger og beskatning.

4.2 Skatt og statsvekst i det 17. århundre

De nordiske maktene opplevde under det 17. århundre en enorm statsvekst. Statenes evner til å utføre sine ønskede oppgaver vokste på grunn av de økte soldatutskrivningene og skattene. Statsaktivitetene som Charles Tilly har presentert, som statsføring, krigføring og beskyttelse av allierte setter preg på mye av det som skjer dette århundret. Øystein Rian illustrerer denne statsveksten ved å sammenligne Danmark-Norges inntekter fra begynnelsen av 1600-tallet og til 1640-tallet. Oppgang av det den danske sentralmakten innkrevde gikk fra henholdsvis 800 000 riksdaler til 1 500 000 riksdaler.¹⁷⁸ Altså nesten en fordobling på førti år. Dette demonstrerer den økte kapasiteten til både stat- og krigføring.

Norge slapp heller ikke unna disse skattene. Fra 1620-årene begynte det et skattepolitisk skille der lokalbefolkningen nå skulle skattes årlig, gjennom det jemtene kalte sølvskatten, men hadde betegnelsen landskatt i det øvrige Danmark-Norge.¹⁷⁹ Fra 1644 skulle landskatten fases ut og den skulle erstattes med leilendingsskatten.¹⁸⁰ I følge Andresens undersøkelse var skattene betraktelig høyere enn de var 24 år tidligere. Det viser seg at krigsårene skulle ha en stor effekt på alle bygdesamfunn i Norden. Karl Gustav-krigene

¹⁷⁸ Rian 1997: 285

¹⁷⁹ Andresen 2000: 75

¹⁸⁰ Andresen 2000: 80-81

brakte med seg en rekke nye skatter som skulle presse bøndenes betalingsevner til det ytterste.¹⁸¹ Det dukket også opp flere ekstrapålegg. Fattigskatt, skjærbåtskatt, skatt som lønn til underoffiserer, festningsskatt, kvegskatt, skatt til hester og proviantskatt. I tillegg ble det introdusert en skatt for “naturalytelse”. Denne naturalytelsen skulle være brød, kjøtt og ost som skulle være med på å fø den dansk-norske hæren.¹⁸²

4.3 Soldatutskrivninger i Jämtland

«Till deth Fempte. Effter Allmogen j Jemptlandh hafwer allareeda bewilliat att hålla Henens Kongl. May:th och Cronan ett wist antaal Knechter, nembligen åhrligen Trijhundrade; Så ähr Hennes Kongl, Maij:tt medh dette deres tilbudh Nådigest till fredz.»¹⁸³

I det femte og siste erklæringen i dronning Kristinas resolusjon, tar hun for seg Jämtlands militære plikter overfor sin nye øvrighet. Ifølge brevet ville de svenske myndighetene være fornøyd med årlig 300 knekter rekruttert og utrustet fra Jämtland. Härjedalen skulle samtidig stille med 40-50 knekter.¹⁸⁴ Dette ville bli vanskelig for lokalbefolkningen å håndtere, og kongemakten var klar over dette. Kristinas resolusjon forsetter med det som skulle komme lokalbefolkningen til gode.

«...Och så länge detta behörligen hålles ock effterkommes will H. K. M:t inthet beswära Landet ock mindre Prästerskapet medh någon knechtenembdh Elliest medh, dr Rijkzens tarffwer så for(dra) och H. K. M:t belfwe förorsakat att anmoda Jemptlandh och Herredalen medh någon Extraordinarie pålago eller Silffwerskatt.»¹⁸⁵

Kristina lovte i resolusjonen at hvis Jämtland og Härjedalen holdte dette løftet, skulle ikke kongemakten presentere noen ekstraskatter på bondebefolkningen.¹⁸⁶ Områdene skulle også i ettertiden unngå alle former for «knektenembd och utskrifning».¹⁸⁷ Det vil si at hvis bøndene klarte å stille og utruste 300 knekter årlig skulle ikke jemtene få oppleve større

¹⁸¹ Haarstad 1972: 156-157

¹⁸² Haarstad 1972: 156

¹⁸³ ÖLA, Offerdals Kirkearkiv, J 1: 4, Nr. 1: Dronning Kristinas resolusjon til jemtene 24/12 2645

¹⁸⁴ Michael Nilsson, Den svenska militärstatens resursuttag i Jämtland 1645-1695, i Per Sörlin(red.) *Mellan två statssystem*, Umeå 1995: 51

¹⁸⁵ ÖLA, Offerdals Kirkearkiv, J 1: 4 Nr. 1: Dronning Kristinas resolusjon til jemtene 24/12 1645

¹⁸⁶ Nilsson 1995: 51

¹⁸⁷ Bergström 2002: 10

militarisering. Jemtene godtok dronningens tilbud. Kontrakten mellom dronningen og Jämtlands representanter fra tinglagene kan man finne i *Handlingar rörande Skandinaviens historia*.¹⁸⁸ Likevel skulle det vise seg at dette kongelige kravet ble for mye for Jämtland og Härjedalen å overlevere.

Analysere man kildene i etterkant av den kongelige resolusjonen finner man at store deler av allmuen i Jämtland og Härjedalen motsatte seg denne årlige rekrutteringen.¹⁸⁹ De skulle sende forespørsel om å heller betale årlig skatt, i stedet for å betale utrustingen av rytterne. Deres forespørsel ble hørt og i et senere brev fra dronningen den 16. Januar 1646 skulle det opprettes et fotregiment. Mannskapet til det nye regimentet skulle hentes fra Ångermanland, Medelpad, Jämtland og Härjedalen. I tillegg forhandlet man heller frem til at Jämtland skulle stille med et helt regiment fotsoldater som en permanent del av den svenske stående hæren. Det var tydeligvis billigere og en mindre demografisk belastning å rekruttere 1000 fotsoldater enn det å sende og utruste 300 ryttere.¹⁹⁰ Gjennom Bromé lærer vi at dette regimentet kaldt for Gerffelts regiment etter obersten Thomas Gerffelt.¹⁹¹

Denne svenske militariseringen av Jämtland og Härjedalen skulle overstige dansk-norske forsøk på det samme.¹⁹² I følge Michael Nilsson i *Mellan två statssystem* var ikke den dansk-norske militariseringen av området mer en rudimentær. Han peker blant annet på at jemtene i tidligere konflikter fikk muligheten til å jobbe ved Røros verk i stedet for å tjenestegjøre i hæren.¹⁹³ Dette går på tvers av norske historikeres syn på Jemtlands militarisering ved begynnelsen av 1600-tallet. Espen Andresen har skrevet at myndighetene ønsket av Jemtland skulle gjennom en "kraftig opprustning" av militæret, og Edvard Bull d.e. mente at militæret i Jemtland ble opprettholdt i mye større grad enn det ble gjort i Trøndelag.¹⁹⁴ Nilsson hevder at gjennom økningen av den statlige tilværelsen i Jämtland, skulle områdene umiddelbart bli forsøkt integrert i den svenske forvaltningen.¹⁹⁵ Dette inkluderte også militæret.

Dette fremgår tydelig i Erik J. Bergström bok, *Jämtlands forlorade söner*. I boka finner man både en transkribert versjon av supplikken og dronning Kristinas respons til

¹⁸⁸ HSH XXXV: 226-226

¹⁸⁹ Bromé 1954: 93-94

¹⁹⁰ Nilsson 1995: 51

¹⁹¹ Jacobsson 1991: 9

¹⁹² Nilsson 1995: 51

¹⁹³ Nilsson 1995: 52

¹⁹⁴ Andresen 2000: 88-89; Bull 1970: 219

¹⁹⁵ Nilsson 1995: 51

lokalbefolkningen.¹⁹⁶ Det viser hun seg villig til å forhandle med sine nye undersåtter Härjedalen var pålagt å stille med 50 knekter i første omgang. I en supplikk transkribert og nedskrevet i Bergströms bok, kommer det frem at befolkningen i Härjedalen anså situasjonen som særdeles vanskelig. Befolkningen i Härjedalen i perioden var under 3000 mennesker og 50 godt utrustede knekter kunne nok ta knekken på området økonomisk.¹⁹⁷ Denne militariseringen var tross alt relativt nytt for befolkningen.

Härjedalen var i en periode et av få områder i Sverige som slapp å stille knekter til den svenske hæren. Dette skulle vare helt til den 11. juli 1651, da ble disse forutsetningene ble endret. Denne beslutningen ble tatt til hensyn av andre provinsers “prejudicierande consequentie.”¹⁹⁸ Fra kongelig hold kunne altså ikke dronning Kristina fortsette å la Härjedalen nyte en såpass privilegert status der andre områder måtte bære ansvaret for å stille med soldater.

Den 21. juni 1654, bare to uker etter dronning Kristina abdiserte og Karl Gustav tiltrådte som konge, ble det tatt en ny beslutning angående Härjedalen. Herjedalingene hadde sendt en ny søknad om å heller betale knekteskatt i håp om at denne nye monarken var lettere å forhandle med.¹⁹⁹ Krigskollegiet protesterte høyt om at områdets privilegerer skulle fortsettes. Karl Gustav tok derimot partiet til lokalbefolkningen denne gang, «deras her till niutne och förbundte friheter och Privilegier, dem framdeles Confirmera och stadfästa».²⁰⁰ Til å være kjent for å være en krigersk og tidvis upopulær konge, viste han her forståelse for viktigheten av en kontinuitet i privilegier og rettigheter i Jämtland og Härjedalen. Det at han talte Krigskollegiet midt imot viste at han ikke var like avhengig av statsstrukturen som det kanskje dronning Kristina var. Härjedalens privilegerer skulle vare noen år til. I følge Bergström betalte herjedalingene 1200 riksdaler hvert år de slapp å stille soldater.²⁰¹

4.3.1 Jemter og herjedalinger i den svenske hæren

Jämtland og Härjedalen ble altså nødt til å stille soldater, men hvor ble disse soldatene sendt? I et spørsmål om kontroll og sikkerhet, valgte krigskollegiet å sende Thomas Gerrfeldts regiment ut i Europa for å sikre svenske interesser i Nord-Tyskland. Det blir tydelig at

¹⁹⁶ Bergström 2002:

¹⁹⁷ Se appendiks 2.

¹⁹⁸ Bergström 2002: 22

¹⁹⁹ Bergström 2002: 10-11

²⁰⁰ Bergström 2002: 24

²⁰¹ Bergström 2002: 24

svenskene var urolige for dansk-norske forsøk på å ta områdene tilbake, og derfor hadde de liten tillit til at en generasjon med jemter født i oppvokst i Danmark-Norge skulle stasjoneres nært sitt hjemområde.²⁰²

Fra 1655 deltok det Gerrfeldtske regimentet i Karl Gustavs krig i Polen. Hvordan det gikk med disse soldatene er i noen grad redegjort for hos i Egervärn og Järnankars bok om Jämtland og Härjedalen.²⁰³ De ble sendt til Tyskland og Polen. I svenske kilder kan man finne flere disse soldatene. Ta for eksempel Hallens tinglag. Der ble femten soldater rekruttert til Polen. Navnene og skjebnene deres er redegjort i en militærrulle kalt Marienburgs-rullen.²⁰⁴

Erik Gunnarsson i Jälstad död i Thorn 21 sept 1655

Olof Ersson i Svedje död i Thorn 1657

Erik Jeppesson i Höge död i Pultovski – prämtjänst

Olof Persson i Åhn rymde 1655 vid Dalarö

Jöns Gunnarsson i Brasta död i Thorn 1657

Hans Christensson i Hallan befordrad till korpral

Per Jönsson i Hammarsnäs?

Biör Gunnarsson i Hof rymt

Erik Hemmingsson i Håkansta kommenderad (artilleriet?)

Halsetn Påvelsson i Tivarsgård?

Peder Påvelsson i Låsböle blivit efter i marschen

Jöns Svensson i Hallen död i Thron, januari 1656

Hans Mårtensson i Arvesund kommenderad (artilleriet?)

Törries Olofsson i Backen kommenderad (artilleriet)

Jon Olofsson i Åhn död i Thorn

Soldatene i det første regimentet med jemter fikk en rekke ulike skjebner. Noen rømte. En god del av dem døde i kamper eller av sykdom i Thorn²⁰⁵. I Riga mellom årene 1658-1667 fantes det også en garnison ved Neumünde skanse fylt med soldater fra Jämtland. De sendte

²⁰² Erik Arthur Egervärn, Frans Järnankar, *Jämtlands och Härjedalens historia*, Falköping 1993: 27

²⁰³ Egervärn & Järnankar 1993: 28

²⁰⁴ Egervärn & Järnankar 1993: 28

²⁰⁵ Toruń: En festningsby i datidas Nord-Tyskland. Byen ligger i Polen.

angivelig en rekke brev til Stockholm for å be om å bli avløst, men fikk ikke sine ønsker oppfylt. Som konsekvens kom de fleste av dem aldri hjem igjen.²⁰⁶ 36 gemene jemter var stasjonert ved festningen i 1662 like før regimentet ble brutt opp.²⁰⁷ Disse jemtene var de eneste som var igjen av Gerrfeldts regiment.

I tiårene etter skulle jemtene ofte søke om at deres rekrutterte soldater skulle anvendes annerledes i det svenske militæret, og etter hvert fikk søknadene medhold fra statlig hold. Ved slutten av århundret ble soldatene fra Jämtland spesifikt brukt for å beskytte svenske kjerneområder. Dette kan vise om en svensk bevissthet rundt integrering av tidligere erobrede områder. Skulle Jämtland ha en lik status som resten av Sverige, kunne ikke de svenske myndighetene lengre behandle soldater fra Jämtland som unnværlige.

4.4 Skatt og befolkning i Jemtland

Jemtland har historisk vært et relativt tynt befolket område og som resultat har de også skattet totalt sett mindre enn i andre områder. I følge Lennart Andersson Palms demografiske undersøkelse var det rundt 11 000 tusen innbyggere i Jämtland og rundt 2 000 i Härjedalen da svenskene overtok landområdene.²⁰⁸ I en undersøkelse som denne er det viktig å redegjøre for skattebidraget Jemtland hadde hatt historisk og hva dette forteller oss om utviklingen av skattene, gjennom dansk og svensk statsstyre.

Gjør man en undersøkelse av Jemtlands historiske rolle skattemessig., ser man at gjennom middelalderen var befolkningen pålagt å avgi en skatt i røyskattskinn. Da ofte to skinn fra hver gård i Jemtland.²⁰⁹ Dette ble sett på som den vanlige taksten. Fra 1400-tallet skulle befolkningen ønske å betale i mynt, men det norske kongedømme nektet å la de gjøre det. Når jemtene skattet dyre skinn til kronen, opererte bondebefolkningen med tap.²¹⁰ Gjennom middelalderen var denne pelsskatten relativ overkommelig for lokalbefolkningen i Jemtland. Den var standardisert og forutsigbar, selv om jemtene ville foretrukket å betale i penger. Sannsynligvis visste de at skinnene var verdt mer enn prisen øvrigheten hadde satt på dem. Alle skatter var derimot ikke like overkommelige. Skatter som plagde lokalbefolkningen var skatter som avradsskatt og gjengjerdskatt.

Avradskatten var en skatt betalt i mynt, som ble brukt for å betale bruken av

²⁰⁶ Egervärn & Järnankar 1993: 28

²⁰⁷ Jacobsson 1991: 10

²⁰⁸ Se Appendix 2

²⁰⁹ Imsen 2014: 88

²¹⁰ Imsen 2014: 88

utmarksområdene i Jemtland. *Gjengjerd* var en av de mest upopulære skattene og den varte frem til midten av 1500-tallet.²¹¹ Denne skatten skulle sørge for at kongens representanter skulle motta kost og losji når han reiste rund på offentlige ærender.²¹² Selv om mange av disse skattene var upopulære, var trykket generelt lavt. Sammenligner man disse skattene med de Jämtland hadde hundre år etter, ser man radikale endringer i skattetrykket. Gjennom middelalderen var Jemtland et periferiområde med relativt lave skatter, og med en mindre grad av kongelig kontroll over området.

Analysere man skattetrykket i Jemtland under dansk-norsk myndighet, ser man hvordan den økte over tid. Espen Andresen redegjør for disse økte skattene i sitt arbeide om Jemtland i perioden 1613-1645.²¹³ Andresen gjør som Haarstad, i og med at han illustrerer hvordan skattene økte i Danmark-Norge fra første del av århundret. Fra 1620 til 1643 fordoblet fellesskatten seg i hele Norge, da inkludert Jemtland.²¹⁴ Spørsmålet vi bør stille oss er hvordan utviklet skattene i Jämtland etter Freden i Brömsebro?

4.4.1 Skatter i Jämtland etter 1645

Befolkningstallet i Jämtland sto relativt stille denne perioden, men det gjorde ikke skattene. Statsoverføringen til Sverige gjorde slik at Jämtland unngikk de fleste ekstraskattene som resten av Norge opplevde fra 1643 av, men de inntrådte i en svensk stat som også hadde høye skatte- og tollavgifter. Gjennom Kristinas resolusjon, ble det bestemt at i stedet for städsel²¹⁵ eller landskyld, skulle jemtene betale skatt årlig for hver eneste korntønne.²¹⁶ De skulle betale en halvannen riksort²¹⁷ for hver tønne som ble solgt.

Hva bondebefolkningen i Jämtland måtte betale i sølvskatt, ble det beregnet etter hva bøndene produserte.²¹⁸ Dette hadde den uheldige konsekvensen at noen bønder bevisst begynte å produsere mindre. Andre bønder forsøkte å holde unna det de hadde produsert. En

²¹¹ Magne Njåstad, "The Eastern Realm" The King of Norway and the Border Province Jemtland, i Steinar Imsen, *Rex Insularum. The King of Norway and his "skattlands" as a political system 1260-c. 1450*, Oslo 2014: 334-335

²¹² Njåstad 2014: 335

²¹³ Andresen 2000: 80-81

²¹⁴ Andresen 2000: 68

²¹⁵ *Städsel*: Handpenning eller kontantinnsats. En selger kunne ha krav om en kontrakt. Om kjøperen dro ut av avtalen, vil selgeren ha rett på deler heller hele städselen. Fungerer som et depositum betalt ved endt kjøpskontrakt. Ofte 10 % av varens verdi. Hentet <https://sv.wikipedia.org/wiki/Handpenning>

²¹⁶ Bromé 1954: 150

²¹⁷ 1 riksort = ¼ R:dr

²¹⁸ Bromé 1954: 150

*kronobefallningsmann*²¹⁹ ved navn Nils Larsson Warg fikk rede på hva bøndene gjorde, og meldte fra til sin landshøvding. Fra dette punktet begynte skatteinnkreverne i Jämtland å hente inn skatt etter hva bøndene hadde produsert tidligere.

I følge Janrik Bromé kom ikke skattene til å øke før på 1670-tallet, etter Jämtland fikk besøk av en den västernorrländska kommissionen.²²⁰ Etter det besøket ble skattene fordoblet. Det kan hende at før kommissionen besøkte lenet var området i en viss grad blitt forsømt av det svenske statsstyret, og at skattetrykket for Jämtland sin del derfor ble noe lavere enn det ville ha vært i Danmark-Norge. Vi vet at en grenseutredning av lenet ikke ble utført før i 1690, dermed er det flere tegn på en forsømmelse fra svensk side.²²¹ I korthet hadde Danmark-Norge sannsynligvis flere ekstraskatter enn det Sverige hadde, men den svenske tollene var som regel noe høyere.

4.5 Soldatutskrivninger i Trondhjem len

Da landshøvdingen Lorentz Creutz red i byen, hadde han primært en kongelig ordre han ville utføre. Han skulle få tak i en kopi av militærullen over de norske soldatene som deltok i den siste konflikten med Sverige året før. Disse soldatene var nå tross alt svenske, og kunne legitimt brukes i den svenske hæren. Det var hovedsakelig tre grunner for svenskekongens ambisjoner. For det første skulle selvfølgelig «det svenske krigsmaskineriet» mates. Svenskekongen hadde militære interesser på det europeiske fastlandet. For det andre kunne ikke de norske soldatene under svenske faner gjøre opprør dersom de befant seg i svenske besetninger i Nord-Tyskland og i Baltikum. For det tredje ble disse mennene brukt opp som ressurs, akkurat som de første soldatene fra Jämtland ble. Akkurat som de første rekrutterte soldatene fra Jämtland var ikke denne planlagte tvangsrekrutteringen noen del av en integrasjonsprosess.

I etterkant av fredsforhandlingene var det opprinnelig tenkt at den nordenfjeldske hær skulle oppløses. Fra dansk-norsk side fikk lederne av den norske hæren kongelige instruksjoner om å avvente med å tre av. De kongelige instruksene ble sendt til Jørgen Bjelke og Peder Vibe i Trondhjem, samt Ivar Krabbe i Båhuslen.²²² De norske lederne for all del ville unngå at norske gutter og menn skulle tjenestegjøre i den svenske hæren.

²¹⁹ Svensk tjenestemann. Ekvivalent til den norske fogden.

²²⁰ Bromé 1954: 151

²²¹ RA, DD, Vo. 2, Vo. 372, Gränskommisionen ved Trondhjem län 1658

²²² Nielsen 1897: 84

Generalen over de norske styrkene, Jørgen Bjelke, ble raskt klar over hva svenskernes intensjoner gikk ut på. Han sendte derfor ut ryttere rundt om i bygdene, med flygeblader om at soldatene for all del skulle prøve å unngå å bli rekruttert av svenskene. Flygebladet er med i et bilag bak et av Stiernskiölds rapporter til svenskekongen, da han endelig ble klar over det norske plottet.²²³ Proklamasjonen påsto at svenskene ville sende dem ut for å dø på kontinentet, der de ville bli “slaktet av tyrkere og andre hedninger”.²²⁴ Nordmennene var altså klare over svenskernes intensjoner om å finne en kopi av Jørgen Bjelkes ruller. Rytterne med flygeblad var ment til å oppmuntre folk til å rømme, samt skremme de med fortellinger om grufulle skjebner som ventet dem. Slik skulle de unngå å bli med svenskene til Europa. I hvilken grad flygebladene ga resultater vet vi ikke, men vi vet at mange flyktet til Bergenshus len og Akershus len, i tillegg til at nesten en av tre utskrevne klarte å rømme før de to regimentene nådde Stockholm.²²⁵

4.5.1 Rekrutteringen

Sveriges største ambisjon med Trondhjem len kommer frem i landshøvdingenes korrespondanse og riksrådets protokoller. Lorentz Creutz skulle for all del påbegynne rekrutteringen av norske soldater. Det tredje brevet Creutz skrev til kongen og riksrådet var svar på en skrivelse fra kongen den 12. mai. Det fremgår at kongen beordret Creutz til å fremskynde utredningen av soldatene «Ifrån dhenne Landzorthen».²²⁶ Creutz beklaget forsinkelsen, men selv den 19. juni hadde ikke offiserene ankommet Trondheim. Creutz forklarer videre at kongens ønskede antall 3000 tropper er vanskelig å anskaffe og nærmest umulig å utruste.

«Belangande det förslag som hoos Edhers Konungzlihr Majjestet skall angiwit wara, huru såsom af detta Lähnet 3000 Knechter skole kunna åstadkommas, så hafwer iagh ud? bekommet Rullorna opå dhem som i sidste feigde till Jemptelandh vthnämbe woro, hwilket tahl inthet högre stijger än till 1500 Man,...»²²⁷

I Creutz sitt tredje brev til kongen, vises det som nevnt innledningsvis, at regimentene som

²²³ RA, DD, Vo. 14, Vo. 17, Nr. 5: Claes Stiernskiöld til Karl Gustav 11/9 1658

²²⁴ Nielsen 1897: 112

²²⁵ Bull & Dybdahl 2005: 222

²²⁶ RA, DD, Vo. 14, Vo. 17, Nr. 3: Lorentz Creutz til Karl Gustav 19/6 1658

²²⁷ RA, DD, Vo. 14, Vo. 17, Nr. 3: Lorentz Creutz til Karl Gustav 19/6 1658

marsjerte i Jämtland 1658 i hovedsak av menn fra lokale bygder i Trondhjem len. Navnene på alle soldatene ble i henhold til protokollere skrevet opp i militærruller. Selv i tiden etter fikk svenske myndigheter tak i kopier av Jørgen Bjelkes ruller. Ved overtakelsen i 1658, brukte de militærrullene for og lovlig tvangsrekruttere de mennene som alle nå var veteraner.²²⁸

Som nevnt tidligere var det første som sto på agendaen til Creutz under administreringen av byen og lenet å finne en kopi av Jørgen Bjelkes ruller, slik at de enkelt kunne utskrive gutter og menn i sin beste alder for å slåss i svensk tjeneste. Sverige var under denne perioden en stormakt i Europa. Sammenlignet med de europeiske maktene var svenskene ofte overlegne militært, både i våpen og i militær disiplin. Svenskenes største problem var mangel soldater, og det var det som ble hovedmotivet for utskrivningene. Ironisk nok var det guttene og mennene oppnevnt i Jørgen Bjelkes ruller som svenskene var ute etter, da mange av de tross alt var samme trønderske soldatene som hadde vunnet mot svenskene året før. Dette fremgår tydeligere i Creutz sitt tredje brev til kongen.²²⁹

Vi lærer igjennom Nielsen at disse soldatutskrivningene ikke ble godt mottatt av bygdene i Trondhjem len. Ved enkelte steder gjorde bøndene sitt aller beste på å unngå den i det hele tatt. I Stjørdal så kastet de ut svenskene i den første omgangen med utskrivninger, til det punkt at det kostet Creutz tid og penger for å dempe deres uro. På Inderøy banket bøndene opp fogden som anbefalte at de skulle gå med på svenskenes krav.²³⁰ Det blir da tydelig at den trønderske lokalbefolkningen ikke var uvitende til det som i etterkant var i ferd med å skje.²³¹ Det er mulig at dette var et resultat av Jørgen Bjelkes oppfordringer til guttene at de for all del ikke skulle la seg rekruttere, og deres rømminger et uttrykk for lojalitet for Norge.

Etter hvert som soldatene ankom Trondheim, ble de satt sammen i to regimenter. Soldatene ble mønstret utenfor Trondheim. I brevet kommer det frem at soldatene skulle marsjere den 23. august. Først skulle de settes sammen i to regimenter, ledet an av oberstene Henrik Fleming og Anders Munck, som endelig hadde ankommet byen.²³² Den 23. og 24. august marsjerte regimentene ut av lenet med litt i underkant av 2000 mann. Fleming tok sitt regiment til mønstring ved Hudiksvall. Munch tok en nordligere vei, og mønstret opp igjen ved Sundsvall.

²²⁸ Gustav Lund, 1959 "Rullorna"

²²⁹ RA, DD, Vo. 14, Vo. 17, Nr. 3: Lorentz Creutz til Karl Gustav 19/6 1658

²³⁰ Sandnes 1956:

²³¹ Nielsen 1897: 110

²³² Lund 1959: 7

4.5.2 Konsekvensene av utskrivningene

I et brev sendt til Karl Gustav juli 1658, legger Lorentz Creutz merke til at en slik utskrivning ville tømme bygdene for arbeidskraft, og at det skulle bli vanskeligere å skatte disse områdene over lengre tid. Dette var konsekvensene fra den svenske staten sin side. For lokalbefolkningen rundt om i lenet, ble konsekvensene noe større. Dette har blitt redegjort en del i forskning i både lokalhistoriske bøker og oversiktsverk.

Den kanskje mest kjente av disse historikere er Kjell Haarstad, som var en av de første som redegjorde for hva som skjedde med de som ble rekruttert av svenskene. I hans verk om Selbus historie i tidlig nytid, så viser han til alle soldatene som svenskene tok med seg, og hvilke gårder de kom fra. Vi får et visst inntrykk over hvordan dette påvirket bygda. Han redegjør for hvor mange som klarte å rømme og hvor mange som faktisk nådde Riga. Haarstad viser til at 34 gutter og menn ble tvangsrekruttert fra Selbu, men at fire av dem opprinnelig kom fra Tydal. Han problematiserer at det er påfallende få i de svenske rullene som er oppført på gården de er fra. Eksempelvis tar han for seg Mikael Sandvik. Det finnes ingen spor av han før eller etter krigsåra. Det eneste stedet navnet han er oppført er i de svenske rullene. Dette skaper et problem for min oppgave. I følge Haarstad, så er 20 av de 34 soldatene fra Selbu og Tydal under denne kategorien.²³³ Man kan derfor anta at de fleste er drenger og at flere av dem var innflyttere til Selbu, spesielt når man ser på enkelte av de fremmede navnene. Flere av dem må ha vært tidligere krigsflyktninger fra Jämtland.

Sigvart Tøsse har jobbet en del med dette. I sitt arbeide med Tydals bygdebok han han redegjort for noen av de utenlandske personene som bosatte seg i Tydal. Han never blant annet at flere drenger oppi åra tjenestegjorde på flere av gårdene. Han nevner også en Jens Gullichsen og en Morten Person som drev med falkefangning.²³⁴ Alle disse var opprinnelig fra Jämtland og sannsynligvis var noen av dem krigsflyktninger. I tillegg til dette har Tøsse skrevet om tydalingene som ble utskrevet i 1658. Det var kun fire av dem. Per Olson Hemå, Olof Justeson Grissli, Elof Olofson Østby og Nils Jonson Åhs, men alle fire klarte å rømme før mønstringen ved Sundvall og Hudiksvall.²³⁵

I likhet med Kjell Haarstad, har Jørn Sandnes skrevet en del rundt utskrivningene i sitt lokalhistoriske arbeide om Snåsa. Der viser han til konsekvensene av det svenske året over

²³³ Haarstad 1972: 196

²³⁴ Tøsse 1987: 51

²³⁵ Tøsse 1987: 75

bygda. De utskrevne gutter og menn fra Snåsa var samlet sett ikke like heldige som soldatene fra Selbu. Alle soldatene ble satt i Henrik Flemings regiment, og av de 26 snåsningene som ble tvangsrekruttert av den svenske hæren, var det bare fire som vi finner igjen i kildene.²³⁶ Brødrene Jon og Bård Fastersen Landsem sammen med Jon Taraldsen Gran klarte å rømme fra regimentet. Den siste, Per Olsen Navlus, valgte å gjøre en karriere i den svenske hæren som en underoffiser.²³⁷ Som fattig bondegutt kunne den svenske hæren være en mulighet for å forbedre sin stand, og han hadde nok ingen videre tanker om lojalitet til den ene staten eller den andre. Man må anerkjenne at de fire soldatene var veldig heldige. Det var nok ingen andre soldater fra Snåsa som overlevde.

Sandnes skriver videre at disse krigsåra gjorde det vanskelig for sivilbefolkningen hjemme på Snåsa, takket være dobbelt opp med soldatutskrivninger og skatter.²³⁸ De fleste gårdene på Snåsa opplevde elendighet og fattigdom i etterkant av svenskenes besøk. Gården Svarva ble i en kort periode brukt som et svensk samlingspunkt der flere svenske soldater ble stasjonert under utskrivningene av de nordligste bygdene. Etterpå ble den opptrampede gården lagt øde ettersom den gamle bonden som eide den ikke maktet å starte den opp. Flere gårder hadde det vanskelig. Østre Brønstad var ikke bygslet. På gårdene Hammer, Sem, Berg, Nagelhus, Rygvoll, Bøgset, Agle, Ålmo, Aun, Enga, Heimveg, Dæli, Våg, Gran og Finsås var det kun "forarmede" bønder som ikke hadde noe å betale i da skatteinnkreverne kom i 1659.²³⁹ Snåsa var kort sagt ei fattig bygd, og dette forklarer Sandnes med krigsårene, utskrivningen og både norske og svenske skatter mellom 1657-1660. Hvordan de harde skattene rammet lokalbefolkningen skal vi redegjøre senere i undersøkelsen.

Hva som skjedde med soldatene som rømte før de ankom Stockholm er også et interessant spørsmål å analysere. Ta for eksempel *Öfrehalds Prestgield*, slik det står i «*Rullorna*».²⁴⁰ Der rømte totalt sett mange flere enn det gjorde fra Snåsa. 30 gutter ble rekruttert fra prestegjeldet og 18 av dem klarte å rømme. Analyserer man manntallet som sognepresten gjorde mellom 1664-1666 finner man få av navnene igjen verken i Grong eller i Overhalla.²⁴¹ Guttene man kan finne i manntallet er Olav Danielsen Störum, Berswen Olson Reinbiör, og Olaf Torelsson Borstad. Da manntallet ble skrevet var to av dem var tydeligvis

²³⁶ Lund 1959: 30

²³⁷ Sandnes 1956: 225-226

²³⁸ Sandnes 1956: 226

²³⁹ Sandnes 1956: 226; RA(O), LR. 1658-59, tingsvitner om skatten 1658, tv. Nr. 30, Inderøy fogderi

²⁴⁰ "Overhalla Prestegjeld"

²⁴¹ RA(O), Sogneprestens manntall 1664-1666, Nr. 34: Namdal prosti 1664-1666: Overhalla prestegjeld

nok en gang i dansk-norsk militærtjeneste. Disse tre finner man, men hva med de resterende 15 som rømte fra regimentet? Hvorfor finner man ikke de i manntallet til sognepresten?²⁴² I fogdens manntall finner vi de samme tre navnene, og de samme 15 soldatene er ikke å finne.²⁴³

Hvordan kan vi da tolke funnene, eller mangel på funn, er noe uvisst. Man kan spekulere i at de bosatte seg andre steder, døde av sykdom i Trondheim, eller til og med skiftet navn, da det kunne ha vært frykt om represalier fra et nytt svensk overfall. I *selvstendighet og union* nevner Øystein Rian og han nevner at da de 3000-4000 norske soldatene marsjerte inn i Trondheim for å gjenerobre området, var det en rekke trøndere sammen med dem.²⁴⁴ Det er godt mulig at noen av de som rømte endte opp i Jørgen Bjelkes hær, per flygebladets instruks. Man finner uansett ikke mange av de “rømde” fra Snåsa, Grong eller Overhalla igjen i manntallene, og man kan trygt konkludere med at dette påvirket de lokale bygdene betraktelig.²⁴⁵

Selv om det finnes de som gjorde en karriere i den svenske hæren, kan man ikke konkludere noe ut i fra hvor soldatenes lojalitet lå. Man kan ikke påstå at utskrivningen var en del av et svensk integrasjonstiltak, da soldater var noe enhver statsmakt tok ut av sine forvaltede områder. Dermed er det tydelig bare ekstraksjon som svenskene ønsket i første omgang. Soldatene ble sendt til fronten for å kjempe der krigføringen var verst, akkurat som de første soldatene fra Jämtland. Man kan sette tanker rundt da Claes Stiernskiöld overga sverdet sitt til Georg Reichwein, og guvernøren måtte marsjere hjem til Sverige. Kanskje ble de trønderske soldatenes skjebne da endelig forseglet. Uten kontroll på lenet soldatene kom i fra, hvilken grunn fantes det for å være skånsom med bruken av de i krigssammenheng?

Dette kan vi få bekreftelse på i de svenske riksråds protokoller.²⁴⁶ Ved begynnelsen av vinteren 1658 diskuterte riksrådet hvorvidt det var uforsvarlig å sende de norske soldatene over til Riga. De var redde for at sjøen skulle fryse til og at mange av nordmennene som ankom Stockholm var syke. Riksrådet diskuterte hvorvidt det var forsvarlig å la soldatene overvintre i Stockholm. Et medlem av riksrådet, herren Gustav Bonde var skeptisk til

²⁴² RA(O), Sogneprestens manntall 1664-1666, Nr. 34: Namdal prosti 1664-1666: Overhalla prestegjeld

²⁴³ RA(O), Fogdenes og sorenskriverens manntall 1664-1666, Nr. 19, Namdal fogderi, Overhalla prestegjeld

²⁴⁴ Bjørge, Narve, Rian, Øystein, Alf Kaartvedt, *Selvstendighet og union, Norsk Utenrikspolitisk historie*, Oslo 1995: 178-179

²⁴⁵ Lund 1959: 30-31

²⁴⁶ SRP XVIII: 123-127

nordmennene. Han mente bestemt at soldatene kom til å rømme så fort de ble friske. Basert på antallet som hadde rømt tidligere ble det bred enighet om dette i riksrådet. Løsningen riksrådet kom frem til var å stasjonere de friske soldatene i Riga, og de syke soldatene på Åland. Da våren kom ble de gjenværende soldatene ført over til fastlandet. Av de 1800 soldatene rekruttert fra Trondhjem len var det en del som rømte, og andre døde av sykdom. Av de rundt 1000 soldatene som dro til Riga, kom mindre enn hundre av dem hjem igjen.²⁴⁷

4.6 Skatt og befolkning i Trondhjem len

På grunn av at Trondhjem len var et tett befolket område og et rikt skatteområde i Norge, var det særs viktig at områdene skulle skattlegges for å dekke både brukte og fremtidige krigskostnader. Skattene i et gjennomsnittlig år ble firedoblet fra 1610 til 1665, og skatteøkningen hadde lite med folketallet å gjøre. De siste tiårene av hundreåret holdt derimot skattene seg på det nivået som ble nådd i 1660-åra.²⁴⁸ En må anta at dette var grensa for hva som kunne ytes uten at selve skattegrunnlaget skulle bli ødelagt.

De regionale konfliktene med den svenske nabomakten ble hovedårsaken for skatteøkningene. I løpet av 1644 ble skattetrykket doblet for hele den norske befolkningen.²⁴⁹ Stattholderen i Norge, Hannibal Sehested, ønsket å innføre en landskatt som ville gi det dansk-norske militæret alle fortrinn de trengte mot svenskene.

Det er flere kilder man kan bruke for å finne ut om befolkningen i lenet. I en demografisk analyse redegjort av Jørn Sandnes i sitt arbeide *Ødetid og gjenreisning*, kommer det frem klare forskjeller på befolkningstall mellom våre to forskningsområder. Perioden defineres av en befolkningsvekst på tross av fattigdom og elendighet. I Trondhjem len er det en god del å hente fra folketellingene. Trondheim og Røros er unntakene. Sandnes regner med at det fantes 54 000 mennesker i Trondhjem len år 1665. Han antar det blir nærmere 60 000 hvis man regner med befolkningen i Trondheim by og Røros.²⁵⁰ Vi kan derfor anta at folketallet var ikke mye mindre i 1658. I lys av dette relativt høye befolkningstallet, og dermed et høyt skattepotensial, var nok området av stor interesse for staten som hadde rettigheten til å *ekstrahere* ressurser fra lenet.

²⁴⁷ Nielsen 1897: 166

²⁴⁸ Haarstad 1972: 157-158

²⁴⁹ Andresen 2000: 67-68

²⁵⁰ Sandes 1971: 293-294

4.6.1 «Svenskeskatten»

Flere brev skrevet av landshøvdingene er relevante for den økonomiske situasjonen i Trondhjem len. Den skatten som er mest interessant for oppgavens avgrensning er den som flere kilder refererer til som *svenskeskatten*.²⁵¹ Svenskeskatten var en hasteskatt som svenskene introduserte sommeren 1658. Nordmennene var allerede hardt skattet og det var lå usikkerhet rundt befolkningens evne til å betale. Lorentz Creutz erkjenner i brevet at denne skatten og utskrivningene ville forminske potensialet for fremtidig skatteinnhenting og utskrivninger.²⁵² Likevel valgte svenskene å gå frem med skattene.

Høsten 1658 innkalte guvernør Claes Stiernskiöld til et hyllingsmøte i Trondheim.²⁵³ Der møttes geistligheten, borgerskapet samt representanter for bøndene omkring byen. De hyllet guvernøren og gav ham sitt æresord på at de skulle anerkjenne svenskene som de legitime besitterne av byen, samt underkaste seg de nye svenske skattepåleggene. Å innhente svenskeskatten ble lettere sagt enn gjort. Flere bygder, spesielt i periferien av Trondhjem len, antok til å begynne med at de slapp å betale. Befolkningen i Romsdalen var blant dem som ikke trodde at svenskene ville ta seg bryet med å reise såpass langt for å innhente pengene, og deres egen fogd hørte de ikke på.

Det sjette og siste brevet Creutz skriver forteller han at alle de svenske offiserene har nå ankommet byen. Det skal ikke være lenge før utmarsjen skal begynne. Først vil Creutz utsende skattene slik kongen hadde befalt, «darföre hafuer iag låtit påbuida öfuer heela Lähnet at vthaf huar heel Gårdh skulle vpbäres 2 r:dr till afräkningh på den Skatt som E.rs K: M:tt skulle behaga i detta åhr att påläggia»²⁵⁴ Som nevnt ovenfor takket Romsdal blankt nei å betale skatten. Derfor ble 50 mann under kommando av kaptein Carl Sparre sendt til Romsdalen for å innkvarteres der helt romsdalingene valgte å betale.

Hva ble konsekvensene av Svenskeskatten? Det at et ekstraordinært pålegg kom på sensommeren gjorde nok skade på bygdene, ettersom alt av skatt var ordinært betalt tidligere på året. Dette resulterte igjen til i fattigdom og elendighet i norske bygder. I eldre tingsvitnebrevet fra 1659 som belyser konsekvensene av de harde skattene og hvordan det påvirket lokalbefolkningen i Inderøy fogderi

²⁵¹ Svenskene hadde innkrevd en 2-dalers skatt i Trondhjem len. Beløpet som var innbetalt til svenskene skulle avkortes i den norske 1658-skatten som ble innkrevd i 1659. (NRR XII: 173)

²⁵² RA, DD, Vo. 12, Vo. 17, Nr. 5: Lorentz Creutz til Karl Gustav 17/7 1658 del 1 m. bilag

²⁵³ Bull & Dybdahl 2005: 221

²⁵⁴ RA, DD, Vo. 14, Vo. 17, Nr. 6: Lorentz Creutz til Karl Gustav 17/7 1658, del 2

«Stor armod iblant almuen her udi Inderøens fogderi, naade for medelst forrige store skatters udgifter, saavelsom forstrekning med proviant til krigsfolket, derforuden daglig indkvartering. Tilmed saa befindes en stor del af deres kveg og kreatur og besynderlig i denne vinter, af svelt og anden tilfelde bortdøde, foruden hvad mangfoldig som bjørne og andre u-dyr river og ihjelslaar...»²⁵⁵

Det er tydelig at innkvarteringen av soldater gjorde slik at bøndene var blitt nødt til å gå ut med store utgifter, i tillegg til denne svenskeskatten. Gjennom dette tingsvitnebrevet får vi også vite at over 60 gårder hadde blitt forlatt i Inderøy fogderi over krigsårene.²⁵⁶ Det var rett og slett ikke mange nok til å drive de, og mange hadde ingenting de kunne skatte. Fogden i Inderøy endte opp med å forlate fogderiet i 1659 uten store summer. Han kunne ikke med god samvittighet presse penger ut i fra den fattige landsbygda.

I tingsvitnebrevet fra 1659 som vi allerede har nevnt, rapporterte fogden i Inderøy at «armod og fattigdom» var vanlig overalt i fogderiet.²⁵⁷ Dette året endte han opp med å forlate fogderiet i uten store summer ettersom mange av bøndene ikke var i stand til å betale. Kan dette si oss noe om skattetrykket bøndene var under da svenskene regjerte? Sannsynligvis ble skatten mye verre av at den kom på sommeren, og ikke ved slutten på våren og høsten som var de vanlige skattesesongene.

4.6.2 Svensketollen på fisk og klær

I tillegg til skattene som økte utover 1600-tallet, økte også beskatningen av den befolkningen handlet for.²⁵⁸ Det var flere i Sverige og Danmark som foretrakk høy toll fremfor høye skatter. Nordmennene foretrakk å betale alle skatter i myntpenger. Dette var på grunn av den høye norske eksporten, de få norske havnene og de lange avstandene. De norske jektene ville i stor grad unngå en høy toll på sine varer.²⁵⁹ Dette stoppet ikke svenskene i fra å introdusere en toll i Trondheim som var betraktelig høyere enn den danske hadde vært. I bilaget vedlagt Creutz femte brev til den svenske kongen, gjør han rede for forskjellene mellom svensk og dansk toll og de ulike prisene på klær, pledd og tekstiler. Tollen viser hvor mange riksdaler

²⁵⁵ RA(O), LR, 1658-59, tingsvitner om skatten 1658, tv. Nr. 30, Inderøy fogderi

²⁵⁶ RA(O), LR, 1658-59, tingsvitner om skatten 1658, tv. Nr. 30, Inderøy fogderi

²⁵⁷ RA(O), LR, 1658-59, tingsvitner om skatten 1658, tv. Nr. 30, Inderøy fogderi

²⁵⁸ Rian 1997: 298

²⁵⁹ Rian 1997: 304

og øre tollen var på per tønne og skjeppes fisk.²⁶⁰

Swänsche Taxan

Norsk Sill..... 1 Tunna.....R:dr - 27. öre
Nordertorsk.....1 Tunna.....R:dr - 30. öre
Gråsjder.....1 Tunna.....R:dr - 36. öre
Skruff eller Bernfisk.....1 Tunna.R:dr 1: 24. öre
Rootscheer.....1 Schepp:d.....R:dr 1: 32. öre
Skruff eller Bernfisk.....1 Schepp:d.....R:dr 1: 32. öre
Spordar.....1 Tunna.....R:dr - 43. öre
Isslandz fisk.....1 Schepp:d.....R:dr 1: 15. öre

Dansche Taxan

Norder eller Jut Sill.....1 Tunna.....R:dr - 12. öre
Dito Torsch.....1 Tunna.....R:dr - 10. öre
Gråsjder.....1 Tunna.....R:dr - 7 ½ öre
Skruff eller bernfisk ohh Islandz...1 Schepp:d....R:dr - 40 ½ öre
Sporder.....1 Tunna.....R:dr - 10 öre²⁶¹

«Om Tollen på sådana währor skulle förhöjas och icke wara Egal medh dhen i Bergen, om dhenne Stadh och skulle kunna hålla marknad medh dhe Bergische Köpmän, som och tillijka med dhess Trundhemische Borgare handla på Norlanden? Och ehuruwäll Tullen här till hafwer warit lijka medh dhem i Bergen, så hafwa likwist dhe i Norlanden så wäll som Edhers Konungslige Maijestets vndersåthare seglat Trundhem förbij, och gådt på Bergen:»²⁶²

Ut i fra vedlegget, ser man at skatten økte veldig i etterkant av den svenske overtakelsen. Skatten på norsk sild per tønne ble mer enn fordoblet, og skatt på torsk ble tredoblet. Dette forklarer hvorfor Lorentz Creutz er bekymret for den fremtidige handelen i

²⁶⁰ RA, DD, Vo. 14, Vo. 17 Nr. 5: Lorentz Creutz til Karl Gustav 17/7 1658, del 1 m. bilag; se appendiks 3

²⁶¹ RA, DD, Vo. 14, Vo. 17, Nr. 5: Lorentz Creutz til Karl Gustav 17/7 1658, del 1 m. bilag. Se appendiks 3

²⁶² RA, DD, Vo. 14, Vo. 17, Nr. 5: Lorentz Creutz til Karl Gustav 17/7 1658, del 1 m. bilag. Se appendiks 3.

sitt nye len, spesielt siden trønderne nå ikke lenger fikk handle skattefritt med resten av Norge. I brevene nevner Creutz at Nordland nå handlet eksklusivt med Bergen len, og at nesten alle fiskefartøy valgte også Bergen fremfor Trondheim, grunnet den samme lave tollene. Creutz avslutter brevet med å fortelle kongen at han sammen med den svenske tolleren Johan Andersson har latt enkelte fartøy fremdeles få bruke den danske tollsatsen. Han erkjenner at det er et problem at skipene ikke vil losse av i Trondheim, og han forventer at den høye tollene er en sak som krever en “aldranådigste betänkiande” fra kongelig hold.²⁶³

Prisene på klær var også et problem. Det fremgår gjennom kildene at svenskene hadde høyere priser på skinn og tekstiler. Creutz problematiserer kort om dette gjennom utrustningen av de norske soldatene. Tydeligvis hadde Creutz samlet flere soldater enn det han kunne utruste. Dette nevner ikke Nielsen i *Kampen om Trondhjem*. Her presenteres de ulike prisene på klærne

Klädhe (Swånsche taxan)

Half Engelst eller 4 lod.....	20 al:r 1 St.....	R:dr 1: 12. öre
Frijs, holler.....	50 al:r 1 St.....	R:dr 3: 31. öre
Lybst Grått holler.....	20 al:r 1 St.....	R:dr - 30. öre
Slesiger Piuk.....	25 al:r 1 St.....	R:dr 3: 6. öre
Ordin: Dussinken.....	20 al:r 1 St.....	R:dr 2: 24. öre
Beddпаркum.....	40 al:r 1 St.....	R:dr 1: 15. Öre

Klädhe (Dansche taxan)

Enkelt 4 lodd.....	20 al:r 1 St.....	R:dr - 20. öre
Frijs.....	45 al:r 1 St.....	R:dr 1: - öre
Lybscht grått.....	1 St.....	R:dr - 10. öre
Slesiger Piuk.....	½ St.....	R:dr 1: 24. öre
Ordin: Dussinken.....	1 St.....	R:dr 1: - öre
Beddпаркum eller gement Dynwahr.....	1 St.....	R:dr 1: 32. öre
Dito ringare.....	1 St.....	R:dr 40. öre ²⁶⁴

²⁶³ RA, DD, Vo. 14, Vo. 17, Nr. 5: Lorentz Creutz til Karl Gustav 17/7 1658, del 1 m. bilag. Se appendiks 3.

²⁶⁴ RA, DD, Vo. 14, Vo. 17, Nr. 5: Lorentz Creutz til Karl Gustav 17/7 1658, del 1 m. bilag

De skulle vente på skip som dokket i Trondheim. Med unntak av et britisk skip som landet med en rekke materialer som de kunne kjøpe, var det krise for rekrutteringen. Dette er med på å forklare forsinkelsen regimentene hadde før de marsjerte østover.

Lorentz Creutz blir avløst den 14. august. Fra dette punktet er det guvernøren Stiernskiöld som tar for seg majoriteten korrespondansen med kongen og riksrådet. Vi lærer med en gang at han er en noe mer samlende person enn det Creutz var. Kanskje var det tittelen hans eller karakteren hans som forklarer det. Vi vet ikke hva dette gjør med integrasjonen av lenet. Det kan virke som om Creutz har gjort alt av det viktige forarbeidet, og Stiernskiöld første administrative oppgave blir å sende ut fogdene for å hente inn skattene.

Når frykten for en norsk gjenerobring ble reell, problematiserer Stiernskiöld det at jekterne ikke vil selge fisk i Trondheim. Han poengterer i det tredje brevet at

«...fövrthan detta fruchtat jagh at hungeren blifwer wår största fiende effter ingen tilförsel skeer af orsack at ingen wil hit för den höga tullen som är sat på dee waror som her falla och dee til retur kunna hedan föra vthan alt går til Bergen huarmedh denne stadh och landh är ruinerat, huwar om Creutzen noghsam wet giöra vnderrettelse, af huilken jagh och detta hafwer af Landen wentar iagh intet som til et Magazin tiäner effter jagh förnimmer at det står helt slet til.»²⁶⁵

Noen dager før den norske beleiringen avskar svenskenes tilgang til sjøen kom et engelsk skip innom Trondheim for å selge sårt trengte materialer.²⁶⁶ Skipet bar for det meste klær og proviant, og det var mangelvare både for bybefolkningen og den svenske garnisonen. Stiernskiöld problematiserer videre hvorfor det ikke har kommet svenske skip innom byen på en stund. Han diskuterer om krigen med hollenderne var grunnen til at svenske skip ikke risikerte turen nordover. Videre i brevet ber han om hjelp og han forteller kongen at han bare har halvparten av det han trenger av føde for å mate byen over vinteren.

Dette tyder på at den høye svenske tollene skulle bli katastrofal for den svenske garnisonen i byen. Fra november skulle byen være nødt til å rasjonere det de hadde. Dette ledet til sult og sykdom. Resultatet av dette kommer frem i Stiernskiölds niende brev, som blir det siste skrevet mens han fremdeles satt i byen. I brevet skrev guvernøren at han ikke har

²⁶⁵ RA, DD, Vo. 14, Vo. 17, Nr. 3: Claes Stiernskiöld til Karl Gustav 27/8 1658

²⁶⁶ RA, DD, Vo. 14, Vo. 17, Nr. 8: Claes Stiernskiöld til Karl Gustav 25/9 1658

mer enn 300 mann som har god helse og er i stand til å forsvare byen.²⁶⁷ Hovedårsaken til at svenskene overga seg desember 1658 var at både garnisonen og bybefolkningen manglet mat. Hadde ikke tollene på fiskehandelen vært så høye, ville befolkningen unngått å sulte den grad de gjorde, og beleiringen kunne ha vart lengre. Dette ble det siste brevet guvernøren skrev mens han fremdeles var i byen.

4.7 Slutten på svenskeåret

I en *relation* publisert i *Handlinger rörande Skandinaviens historia* har historikeren Knut Geijer gjennomgått beleiringen av Trondheim by og den siste tiden av svenskeåret.²⁶⁸

Skriftene publisert i volumet er blant annet en rekke brev sendt mellom de beleirede partene, en dagbok tilhørende en av Stiernskiölds sekretærer, samt noen nedtegnelser av den norske borgemesteren.²⁶⁹ Den 28. september får den svenske guvernøren endelig bekreftelse på sine mistanker at nordmennene er ute etter å gjenerobre Trondhjem len. Det var blitt rapportert at 40 bevæpnede menn hadde dratt sørover fra Verdalen. De var nå stasjonert utenfor byen.²⁷⁰ Dette skulle bety slutten på det svenske eierskapet over byen og lenet

Guvernøren fikk allerede vite om de norske planene nesten en måned tidligere, da en av Jørgen Bjelkes flygeblader kom i besittelse av svenskene.²⁷¹ Fra dette punktet skulle alle forsøk på integrasjon avsluttes, og guvernøren søkte etter å innsamle alle norske verdier gjennom tvang. Dette er det bevis for i det femte brevet til kongen

«Eders Kongl. Maj:tt kann iagh i diupesta omiukheet underdånigst icke förhålla, huruledes iagh strax efter undfånghen efterrettelse att det war kommit till ruptur emellan Eders Kongl. Maj:tt och dannemark, hafwer låtit här arrestera alt befindeligt danskt godz, så wäl Adelens på Landet som alt annat. Men såsom här icke hafwer varit stort till Dato at uppspana...»²⁷²

Det første han gjør forsøk på, er å flytte alle verdier ut til Sverige. Ut i fra Stiernskiölds korrespondanse, kan det se ut som han har en viss forståelse hvor dette bærer

²⁶⁷ RA, DD, Vo. 14, Vo. 17, Nr. 9: Claes Stiernskiöld til Karl Gustav 26/9 1658

²⁶⁸ HSH XXVIII: 135-136

²⁶⁹ HSH XXVIII: 135-174

²⁷⁰ HSH XXVIII: 136

²⁷¹ RA, DD, Vo. 14, Vo. 17, Nr. 4: Claes Stiernskiöld til Karl Gustav 4/9 1658, m. bilag

²⁷² RA, DD, Vo. 14, Vo. 17, Nr. 5: Claes Stiernskiöld til Karl Gustav 11/9 1658

hen. Det interessante med dette er at forsøk på integrasjon er allerede over før norske tropper ankommer Trondheim.

Han viser også en interesse av å plyndre alt av verdier fra kopperbrukene i lenet, altså Røros og Løkkens verk. Det er usikkerhet om han i hele tatt klarte å hente verdier i lenet. Brevene i *Landshøvdingene* viser ikke til at han forlot byen stort etter han mottok beskjeden om det norske plottet. «J lijka måtto äre här twenne kopparbruuk i Lähnet, Rööråhs och Lyckens, hwarutinnan åthskillige danske betienthe som och Borgare participera, hwilke parthern u Eder Kongl Maj:tt heemfallne äre.»²⁷³ Guvernøren skrev videre at han ikke har noen muligheter for å få tak i verdiene i bergverkene, og nå må både han og garnisonen forbli i byen. Guvernøren skulle forsøke å sende en rytter med et brev til kongen den 1. oktober, men rytteren ble fanget og slått i hjel av nordmennene som omringet byen.²⁷⁴

Claes Stiernskiölds tiende og siste brev fra *landshøvdingarna* er datert den 5. januar 1659. Der rapporterer han fra Jämtland om sitt militære tap i Trondheim by.²⁷⁵ Med stor skuffelse melder han om sitt nederlag. Stiernskiöld beklager til kongen og forsikrer han om at han holdt ut så lenge han klarte. Han melder om at alle embetsmenn og garnisonen som var friske nok fikk marsjere med sine faner ut av byen og over landegrensen til Sverige. De som var altfor syke for marsjen fikk lov av de norske offiserene å overvintre i Trondheim. Dette var en del av fredsavtalen han inngikk med lederne av den norske hæren. Dette skulle bli slutten på svenskeåret. Brevet markerer ikke bare slutten på det svenske styret i Trondhjem len, men selvfølgelig også endepunktet på alle integrasjons- og ekstraksjonsprosesser som fant sted. Fra desember skulle alt tilbake til dansk-norsk forvaltning.

4.8 Konklusjon

I dette kapitlet har vi gått gjennom svenskenes ambisjoner med Jämtland og Trondhjem len, som stort sett forblir de det samme ved begge landovertakelsene. I et korttidsperspektiv handlet det svenske statsstyret ut ifra hva de kunne *ekstrahere* ut av områdene, og *integrasjonen* av både Jämtland og Trondhjem len i resten av rike var en sekundær ambisjon.

Gjennom middelalderen kunne det i den konglomeratsstat som Danmark-Norge være fordelaktig for lokalbefolkningen å befinne seg i et periferiområde. Jemtland klarte å unngå en militarisering av sine lokalsamfunn under mesteparten av perioden, men dette skulle snart

²⁷³ RR, DD, Vo. 14, Vo. 17, Nr. 5: Claes Stiernskiöld til Karl Gustav 11/9 1658

²⁷⁴ Bromé 1954: 133

²⁷⁵ RA, DD, Vo. 14, Vo. 17: Nr. 10: Claes Stiernskiöld til Karl Gustav 5/1 1659 m. bilag

forandre seg. Fra Kalmarkrigen 1611-1613 skulle Jemtland integreres bedre inn i Norge, og skulle dermed innrette seg etter de kravene dansk kongen hadde for resten av kongeriket. Vi har vist i denne undersøkelsen at det er en diskusjon mellom norske og svenske historikere hvilken grad befolkningen var under en militarisering i de siste årene danskene styrte området.. Jemtene skulle uansett oppfylle de fleste politiske, økonomiske, men primært de militære kravene som myndighetene forventet av dem.²⁷⁶ Dette stemmer både for Danmark-Norge og for Sverige.

Utskrivingene i Herjedalen over tid viser nettopp dette. Herjedalingene appellerte til dronningen over sin nye situasjon, og fikk medhold i mange av sine klager. I boken *Härjedalens förlorade söner*, skrev Erik J. Bergström om korrespondansen mellom den svenske sentralmakten og hvordan de forhandlet med lokalbefolkningen i Jämtland og Härjedalen. Han illustrerer forskjeller mellom Kristina og Karl Gustav. Han mente at dronningen var enklere å forhandle med. Bergström beskriver kongen som mer krigslysten, og ikke like interessert i velviljen til Jämtlands lokalbefolkning. Dette vises ved at han nektet å motta penger som erstatning for knekter, selv etter å ha lovt herjedalingene når han tiltrådte at deres privileger skulle bestå.²⁷⁷

Drøfter man behandlingen av de rekrutterte soldatene fra Jämtland og Trondhjem len, fremgår det noen klare likheter. De første rekrutterte ble rekruttert relativt raskt, og sendt dit svensk krigføring var mest intens. Utskrivingene kunne være katastrofal i enkelte bygder der store deler av en mannlig generasjon forsvant. Det blir vanskelig å påvise noen demografisk krise ettersom tendensen dette århundret er en norsk befolkningsøkning, men sannsynligvis varierte dette fra bygd til bygd. Utskrivingene var nok av større konsekvens i Snåsa eller i Selbu enn den var noen steder i Overhalla prestegjeld. Med soldatene fra Jämtland, ser man en utvikling ganske raskt. Med unntak av de første utskrivningene, ser man tydelig at de ble behandlet bedre over tid. De kunne til og med motta en spesiell dispensasjon fra kongemakten. Man kan derfor anta at hadde det svenske eierskapet over Trondhjem len vedvart, ville nok soldatene etter hvert blitt behandlet på en mer rettferdig måte.

Hva skattene angår var de ingen ekstreme forskjeller mellom hvilket nivå de nordiske maktene ville skatte på. Vi har etablert at århundret markerer en periode der de nordiske statene tester skattetrykket til det ytterste. Skattetrykket på det høyeste rundt 1660, og derfra flatet det ut. Den danske statsmakten fikk erfare at hvis man skattet på det nivået eller høyere,

²⁷⁶ Andresen 2000: 45-47

²⁷⁷ Bergström, 2000: 24

ødela man skattegrunnlaget for fremtidig innhenting. Da Jämtland havnet i svensk besittelse, neglisjerte svenskene å teste skattegrunnlaget helt frem til lensherren besøkte området i 1670. På grunn av dette kan man argumentere for at Kristina og svenske myndigheter var mildere mot Jämtland og Härjedalen enn det dansk-norske myndigheter var mot resten av Norge.

Når ekstraskatten «svenskeskatten» dukket opp sommeren 1658, var befolkningen i Trondhjem len allerede vant med et veldig høyt skattetrykk. Altså forandret det totale skattetrykket seg i liten grad da svenskene tok over. På en annen side ble skatten innkrevd utenfor sesong og lokalbefolkningen var nok ikke forberedt på å betale den. Trønderne var allerede tungt skattet og mange gårdsbruk manglet mannlige medlemmer. Jørn Sandnes har presentert kilder på at befolkningen i Trondhjem len fikk halv skatt i 1659, som en lindring for den bondebefolkningen hadde opplevd året før.

Tollsatsene før og etter svenskenes inntog i Trondheim sammen med landshøvdingenes brev, gjør at vi lærer av det at den svenske tollen på fisk var såpass høy at nærmest ingen jekter besøkte byen lengre. Derimot, skal man sammenligne den økonomiske situasjon i Trondhjem len med hvordan det var for Jämtland under svensk innflytelse, er det viktig å redegjøre for forskjellene først. Som ovenfor nevnt var en av de største forskjellene på lenene størrelsen i befolkning. Forskjell i befolkningstall overføres til en stor forskjell i et høyere total for hva man kan skatte. Desto mer man potensielt kan skatte i et område, desto større interesse vil området være for statlige interesser. Dette kan forklare den tidlige grenseutredningen gjort av lensherre Creutz som ble nevnt tidligere i oppgaven.

Med svenskeårets avslutning kan man sette spørsmål om hvorvidt svenskene fikk tatt ut flere ressurser fra lenet enn det de investerte i det. Det må ha ført en del kostnader knyttet til den svenske garnisonen og grenseutredningen. Svenskeskatten var lite sammenlignet med hva dansk-norske myndigheter fikk ut av Trondhjem len i et ordinært år. Dette kapitlet viser uansett svenskenes primære ambisjoner med sine nye områder.

Kapittel 5. Konklusjon

Denne oppgaven har vært et forsøk på å fremstille svensk *integrasjon* og *ekstraksjon* av Trondhjem len. Flere historikere har skrevet om svenskenes handlinger i 1658, men siden Yngvar Nielsen har ingen gjort en større undersøkelse over hva som foregikk i Trondhjem len mens svenskene styrte. Innledningsvis i oppgaven presenterte vi disse fire spørsmålene: Var det noen tegn til at Trondhjem len var under en svensk integrasjon? Hvilke ambisjoner hadde svenskene med lenet? Hadde den svenske sentralmakten reelle forventninger om å holde på lenet permanent? Hvordan sammenlignes dette med hva svenskene gjorde i Jämtland over tid? Gjennom denne undersøkelsen har vi redegjort for empiri som belyser disse problemstillingene.

Det finnes altså en rekke bevis for at Trondhjem len var under en svensk integrasjon. Instruksene fra det svenske riksrådet og brevene fra landshøvdingene gir oss et unikt innblikk i hvordan statsmaktene gikk frem med å iverksette denne integrasjonsprosessen.

I kapittel 2 finner vi tegn til en rekke integrasjonstiltak fra den svenske statsmaktens side gjennom administreringen av lenet. Rent administrativt hadde den svenske statsmakten planer om å restrukturere områdene. Rent spesifikt var det en del svenske planer om å slå områder sammen med Trondhjem len i et guvernørskap. Det impliserer at Jämtland og Härjedalen ville blitt tatt ut av Västernorrlands län og satt sammen med Trondhjem len. Vi ser begynnelsen av dette ved at Claus Stiernskiöld mottar en guvernørtittel over Trondhjem, Jämtland og Härjedalen.

Dette ville vært en restrukturering som ville valgt en historisk og kulturell affinitet ovenfor en *naturlig* geografisk inndeling, skal man igjen sitere Edvard Bull d.es topografiske inndeling.²⁷⁸ Sannsynligvis er det en rasjonalitet bak å samle alle landområder som har samme rettslige tradisjoner i bunn. Det må ha blitt en vanskeligere oppgave for en lagmann å ha jurisdiksjon over flere områder med forskjellige rettspraksiser. For Jämtland sin del, er det uansett interessant at deler av den norske rettspraksisen fortsatte helt frem til 1734 samtidig som det svenske landstinget var gjeldene for resten av landet. Dette kan brukes som et argument mot det uniforme Sverige som vi ofte får lest om i litteraturen.

Et av undersøkelsenes mer interessante funn er svenskenes omstrukturering av Trondhjem len, og hvilke utskiftninger svenskene foretar seg. Funnene er med på å måle viktigheten av institusjonene svenskene brukte for *integrasjon* og *ekstraksjon*, samtidig som

²⁷⁸ Bull 1927: 137

vi kan konkludere hvilke motiver svenskene hadde for sine nye landområder. Som nevnt ovenfor, måtte Nicolaus Povelssøn avtre i rollen som lagmann, og han ble erstattet av vitenskapsmannen Georg Stiernhielm. Det kommer frem i Trygve Lysakers forskning at Erik Bredal fikk et tilbud fra Crautz om å forbli biskop i Trondheim stift.²⁷⁹ Det er lite i kildene som tyder på at svenskene mente at rettsstellet skulle brukes som et verktøy for integrasjon, eller det at lovverket var viktigere enn kirka. Likevel hadde Bredal muligheten til å forbli i sitt embete. Hva er forklaringen på dette?

Det er mulig at svenskene betraktet alle deler av administrasjon, lov og rett som dansk-norske institusjoner, og alle aktører innen feltet som danske. Tross alt var majoriteten av borgemestere, rådmenn, fogder, sorenskrivere og lensmenn i Trondhjem len av dansk opprinnelse, og Jämtland kan fungere som en mal her. Gjennom Erik Opsahls artikkel om embeter i Jämtland, kommer det frem at svenskene kalte jemtene norske, men jemtene som satt i embeter ble ofte, uavhengig av opphav, kalt danske.²⁸⁰ I de geistlige embetene i Trondhjem len var den «nasjonale» komposisjonen noe annerledes. Der hadde de fleste norsk eller jemsk bakgrunn. Det fremgår at i svenske øyne var geistligheten norsk og de med verdslige embeter danske. Dette kan brukes som en forklaring på hvorfor Povelssøn måtte gå av som lagmann, men Bredal fikk et tilbud om å forbli bli i sin stilling.

I de andre kapitlene finnes det få tegn til integrasjonen av lenet. Det er ingen språklig integrasjon av Trondhjem len å snakke om. Dette er på grunn av at svenskene overga seg allerede den 11. desember. På grunn av at kirkeseremoniene mellom statene var såpass like, var ikke mye å gjøre for å integrere kirkene i Trondhjem len i Sverige heller. De eneste svenske tiltakene var å sette inn Henning Schütte og hans sekretær Jacob Törnsköld. Kirken var med andre ord ikke en egnet arena for integrering. I hvert fall ikke i første omgang. Militærutskrivninger og skatter var heller ikke tiltenkt å være arenaer der svenskene skulle bruke integrasjonstiltak. Tiltakene som ble gjort på denne fronten ble kun utført for svenskernes krigsinteresser. I en oppsummering kan man konkludere med at på grunn av at svenskeskatten var et overraskende ekstrapålegg, var denne beslutningen det stikk motsatte av *integrasjon*. Virkelige svenske integrasjonsforsøk ville ha skattet på samme nivå og i samme sesong som de dansk-norske skattene.

Det andre spørsmålet stilt innledningsvis i undersøkelsen, var for å kartlegge svenskernes ambisjoner med sitt nye len. Det kommer tydelig frem i undersøkelsen at

²⁷⁹ Lysaker 1897: 169

²⁸⁰ Opsahl 2011: 187

ambisjonene var flere, men at svenske myndigheter foretrakk *ekstraksjon* fremfor *integrasjon*. Det overordnede motivet var krigføring i Nord-Tyskland, Polen og Russland. Altså skulle «det svenske krigsmaskineriet» fortsette. Denne ambisjonen kostet penger og derfor måtte de innhente ressurser fra sine nye områder. Hvis det fantes usikkerhet rundt svenskens evner til å holde på et len under det tidlige svenske eierskapet, planla svenskene først og fremst å sikre seg ressursene. Det var viktig at kostandene av å erobre, befeste og drive lenet ikke oversteg ressursene svenskene kunne innhente fra området.

I kapittel 4 kommer det frem hva slags ressurser svenskene ønsket å *ekstrahere* ut av lenet. Gjennom *landshövdingarna* kommer det tydelig frem at de utskrevne soldatene var svenskens første prioritet, men at de likevel mente de lå etter skjema. Det er hovedsakelig tre grunner for denne forsinkelsen. Den første var at det fantes ingen skip å laste soldatene på, dermed måtte de gå fjellveien. Over fjellene var ikke den foretrukne ruten. Sannsynligvis var de svenske offiserene innforståtte med at mange soldater ville forsøke å rømme. Den andre grunnen til forsinkelsen, var at over- og underoffiserene tok sin tid med å ankomme Trondheim. Den tredje grunnen var prisene på klær, og at få utenlandske skip var innom byen for å selge svenskene klærne de absolutt behøvde for å utruste soldatene skikkelig. I litteraturen har forfattere operert med et ulikt tall på hvor mange norske soldater som ble satt i tvungen svensk tjeneste. Dette gjør en klargjøring i kildematerialet nødvendig. Creutz rapporterer klart at antallet er 2 831, klare til å dra til Stockholm og deretter Riga. Gjennom «*Rullorna*» var det rundt 1 800 som faktisk tok veien. Det vil si at mange ble satt igjen grunnet sykdom og dårlig utrustning. Dette forklarer Bromé med at svenskene hadde foretatt en «bottenskraping av allt krigsdugligt manskap».²⁸¹ Etter å ha tatt høyde for alle soldatene som rømte, kan man gjøre et anslag på 1 100 soldater som ankom Stockholm. Av dem var mange syke. De friske ble sendt til Riga, og de syke forble i Stockholm. De syke som ble igjen ble etter hvert stasjonert på Åland for å overvintre der.

Hva som tas ut (ekstraheres) fra alle annekterte områder er alltid de ressursene staten trenger for å utøve sine funksjoner. Ofte vil folk i samtiden under landovertakelser anta at den overtakende makten alltid vil gjøre radikale endringer på sitt nye område for å gjøre det mer uniformt resten av riket. Dette stemmer ikke for vår periode. Man kan trygt konkludere med at dette er stort sett et moderne fenomen, med noen røtter i tidlig nytid. Sett ut i fra Tillys modeller, hadde statssystem i det 17. århundre langt færre prioriteringer enn moderne

²⁸¹ Bromé 1954: 130

statssystem. De skulle de konkurrere mot rivaler inne i sine landegrenser, de skulle føre krig mot rivaler utenfor sine landegrenser og de skulle drive med alliansemaking ut i Europa. Og til sist skulle de ta ut ressurser fra sine nye og gamle områder slik at statsmakten fremdeles var i stand til å utøve sine tre primære funksjoner.

Det tredje spørsmålet presentert i denne undersøkelsen var om svenskene hadde reelle forventninger om å holde på sitt nye territorium. Takket være landshøvdingsbrevene kommer det tydelig frem at dette var absolutt innenfor svenske forventninger. Når det er nevnt finnes det et definitivt skille i tid. Både *integrasjon* og legitim *ekstraksjon* sto på svensk politisk agenda, og tid og ressurser gikk inn i svenskenes forsøk på å skape et svensk Trøndelag.

Gränshandlingen er kanskje det beste eksemplet som viser hvor mye tid og ressurser embetsmennene Lorentz Creutz, Olof Nauclerus og Lars Broman brukte på å lese jordebøker, prate med bøndene, utrede for bergverkene og lenets forsvarsevner. Ved det punktet guvernøren og resten av garnisonen får vite om et norsk gjenerobningsforsøk, forsvinner forsøkene på integrasjon helt, og forvaltningen utvikler seg fra et ønske om en lovlig og rettferdig ekstraksjon til et ønske om plyndring og ødeleggelse fra svensk side.

I vår undersøkelse har vi også vist til at svenske myndigheter ofte avhørte jemter som reiste til Trondheim for å handle, og et av de mer vanlige stilte spørsmålet var hva lokalbefolkningen syntes om svenskene. Dette kan tyde på at selv noen år etter det svenske eierskapet over Trondhjem len var svenskene interessert i å gjenerobre landskapet. Det finnes liten tvil over svenskenes forventninger om å holde på lenet permanent.

Det fjerde spørsmålet still innledningsvis i denne oppgaven var et ønske om å belyse det komparative aspektet ved denne undersøkelsen. Hvordan kan svenskene integrasjonspolitik i Jämtland og Trondhjem len sammenlignes? I denne oppgaven har Jämtland fungert som en mal eller en studie for hva trønderne sannsynligvis hadde å forvente. I vet at mye som ble gjort forspilte seg ganske likt mellom områdene.

Svenskene begynner med å *ekstrahere* ressurser fra begge områdene, både soldater og skatter. Dette blir gjort for at svenskene skal tjene på sine områder. Det forekommer kostander av å befestet og drifte disse administrative enhetene. Derfor var det viktig med et større uttak av ressurser i første omgang, og dette fremgår både i Jämtland og i Trondhjem len. Etter de første uttakene av ressurser ville nok befolkningen i Trondhjem len ha fått de samme mulighetene til å appellere til den svenske kongemakten slik som jemtene gjorde. Om nordmennene sendte supplikene sine til et svensk kongerike ledet an av dronning

Kristina eller over et tiår etter til kong Karl Gustav, villedet nok ikke gjort stor forskjell på resultatet. Gjennom kildene har begge monarkene bevist at de er villige til å forhandle, selv med helt nye undersåtter.

En av nøkkelforskjellene derimot, var svankenes investeringer i områdene i kjølvannet av fredsforhandlingene. Vi har nevnt at grensene i Jämtland ble ikke utredet med det første, men det ble Trondhjem len. Svenskene viste en større vilje og interesse av å investere i Trondhjem len. Olof Naucerus tegnet kart over lenets sørlige og nordlige grense, Lars Broman skrev ekstensivt om lenets festningsverk, og Lorentz Creutz leste alle jordebøker, dombøker og fogdebrev han kunne få tak i. Alt dette for å maksimere hva svenskene kunne inntjene av verdier. For å kunne ta ut ressurser fra landområdet måtte man først investere i det, og gjennom *gränskommissionen* har tydeligvis en investering blitt gjort. Som to av våre vedlegg viser, hadde Trondhjem len hadde over fire ganger så høyt et befolkningstall og dermed over fire ganger så høyt et skattepotensiale. Samtidig ekskluderer dette verdiene som bergverkene, sagbrukene og fiskeriene kunne bidra med. Dette viser en klar forskjell i svenske fremgangsmåter mellom de to landområdene. Jämtland ble neglisjert av de øverste svenske myndighetene i den første tiden etter overtakelsen. For Trondhjem len ble dette absolutt ikke tilfellet.

Det er en del generelle betraktninger man kan gjøre etter en undersøkelse vedrørende svensk forvaltning av erobrede områder. Hvis et av målene målet er integrasjon og ekstraksjon må befolkningens forventninger og gamle privilegerer bestå. Det var dette som var grunnlaget for integrasjonsprosessen. Vi har nevnt i kapittel 4 at øyeblikket det snur i er da Stiernskiöld finner ut om det norske forsøket på gjenerobring. Fra det punktet begynte plyndringen av lenet. Man kan også konkludere med at dette øyeblikket forseglert skjebnen til de utskrevne norske soldatene. Der veteraner fra Jämtland ofte kunne skrive appeller til dronning og riksråd i håp om å bli sendt hjem, hadde ikke soldatene fra Trondhjem len et hjem å dra tilbake til, nå som svenskene ikke lenger styrte lenet.

Det at en ei riksgrense endrer seg, vil nødvendigvis føre til økte forskjeller på språket som blir brukt på hver side av grensa. Denne språkprosessen var underveis, selv om de dansk-norske prestene skulle være en bremsekloss for de svenske integrasjonsprosessene i Jämtland. Etter hvert ble de geistlige byttet ut når de gikk av eller døde, og som regel skulle de bli erstattet av en svenske. Selv om prestene var heldige å bli erstattet av sine sønner, skulle sønnene deres likevel ha fått en svensk utdanning gjennom Uppsala akademi. Olof

Petri Drakes sønner er eksempler på dette.

Av den svenske historiografien som har blitt skrevet om denne perioden, ser det ut som flere historikere forsøkt å male et visst bilde av de svenske monarkene som regjerte på 1600-tallet. Ofte har svensk litteratur presentert dronning Kristina som en mild filosofdronning og Karl Gustav som en krevende og hard krigerkonge. Ofte har de brukt de et eldre kildegrunnlag for å skape denne forenklete fremstillingen. Gjennom denne undersøkelsen har vi funnet ut at dette ikke er riktig. I denne undersøkelsen har vi vist hvordan Karl Gustav ofte respekterte konsesjonene Kristina gjorde mot befolkningen i Jämtland, og dronningen rettet flere harde krav mot den samme lokalbefolkningen.

Denne undersøkelsen har forhåpentligvis vært et bidrag i den historiske diskusjonen rundt lojalitet og integrasjonsprosesser i Norden i tidlig nytid. Hendelsene i Trondhjem len 1658 har blitt ansett som spennende og svenskeåret har fått noe oppmerksomhet i historieskrivingen, da spesielt i lokalhistorisk arbeid. Likevel har ingen siden Yngvar Nielsen gått i dybden på hva som faktisk hendte dette året. Hendelsene var tross alt en liten episode i norsk historie. Denne episoden ble et avsluttet forsøk på svensk integrering av Trondhjem len. Perioden var preget av flere slike overtakelser, og forhåpentligvis kan denne undersøkelsen være til hjelp for andre som studerer integrasjonsprosesser og statstilhørighet.

Kapittel 6: Kilder og litteratur

Utrykte kilder:

ÖLA – Landsarkivet i Östersund

J.C. Falcks samling

Vo. 1, Nr. 1: Erik Karllsöns brev til Peder Wibe 25/2 1658

Offerdals Kirkearkiv

C 1, Olof Bertilssons kirkebokføring 1636–1668.

J 1: 4, Nr. 1: Resolusjon fra Dronning Kristina, 24/12 1645

J 1: 4, Nr. 2: Dronning Kristinas svar til prestenes postulat 1/7 1646

Riksarkivet i Stockholm

Diplomatica Danica

Vo. 2, Brev och Handlinger

a. Äldre gränshandlinger: 1500-tal 1600-tal

372 Gränshandlinger i Trondhjem län 1658

Relation Nr. 1: Relation 1, Lorentz Creutz til rikssrådet

373 Gränshandlinger i Jämtland län 1690

Vo. 14 Skrivelser från Landshövdingar

Vo.17 Trondheims län

Lorentz Creutz

Nr. 1: Lorentz Creutz til Karl Gustav, 15/5 1658

Nr. 2: Lorentz Creutz til Karl Gustav, 5/6 1658,

Nr. 3: Lorentz Creutz til Karl Gustav 19/6 1658,

Nr. 4: Lorentz Creutz til Karl Gustav 30/6, 1658

Nr. 5: Lorentz Creutz til Karl Gustav 17/7 1658, del 1 m. bilag

Nr. 6: Lorentz Creutz til Karl Gustav 17/7 1658, del 2

Claes Stiernskiöld

Nr. 1: Claes Stiernskiöld til Karl Gustav 14/8 1658

Nr. 2: Claes Stiernskiöld til Karl Gustav 21/8 1658

- Nr. 3: Claes Stiernskiöld til Kommissæren 27/8 1658
Nr. 4 Claes Stiernskiöld til Karl Gustav 4/9 1658, m. bilag
Nr. 5 Claes Stiernskiöld til Karl Gustav 11/9 1658 del 1
Nr. 6 Claes Stiernskiöld til Karl Gustav 11/9 1658 del 2
Nr. 7 Claes Stiernskiöld til Karl Gustav 18/9 1658
Nr. 8 Claes Stiernskiöld til Karl Gustav 25/9 1658
Nr. 9 Claes Stiernskiöld til Karl Gustav 26,9 1658
Nr. 10 Claes Stiernskiöld til Karl Gustav 5/1 1659 m. bilag
Henning Schütte
Nr. 1 Henning Schüttes brev til Karl Gustav 11/9 1658

Riksarkivet i Oslo

Sogneprestens manntall 1664-1666, L0034: Namdal Prosti. Overhalla prestegjeld 1664, se <https://media.digitalarkivet.no/ft10051005203166>

Fogdenes og sorenskriverens manntall 1664-1665, L0019, Namdal fogderi, Overhalla prestegjeld, se <https://media.digitalarkivet.no/ft10041006010080>

Lensregnskaper LR. 1658-59 tingsvitner om skatten 1658, tv. Nr. 30, Inderøy fogderi

Trykte kilder:

A Narrative of the Principal Actions Occurring in the Wars Betwixt Sueden and Denmark, Sir Philip Meadows, Utgitt av George Digby, Earl of Bristol, London 1677: 176 sider

<https://play.google.com/books/reader?id=gfMrAQAAMAAJ&printsec=frontcover&output=reader&hl=no&pg=GBS.PA4> (Aksessert mai 2017)

Handlingar rörande Skandinaviens historia, bind XXVIII, XXX, og XXXV, Stockholm 1847-1854

Jämtlands läns Fornskriftsällskap - *Freden i Brömsebro 1645 - Trohetsedarna ved alle undertecknare från Jämtland, Härjedalen och Dalarna*. Östersund 2000

Norske Rigs-Registrarer, utgitt for Kildeskriftfondet, bind II og XII, Christiania 1861-1891.

Svenske Riksrådets Protokoll, bind XI, XVII og XVIII Stockholm 1906-1959

Rullorna över de trondhjemske regementen utskrivna 1658, Utgitt av Gustaf Lund, Trondheim 1959

Oppslagsverk

Store norske leksikon

< <https://snl.no/integrasjon> > (Aksessert mai 2017)

< <http://snl.no/ekstrahere> > (Aksessert mai 2017)

Litteratur

Ahnlund, Nils, *Jämtlands och Härjedalens Historia - Första delen inntil 1537*, Stockholm 1945

Andersson, Karin, «Jämtland, Länsmän och landshövdingar», i Sörlin, Per(red.) *Mellan två statssystem – Jämtland under 1600-talet*, Umea 1995: 86-112

Andersson, Malin, «Staten och tinget i Jämtland» i Sörlin, Per (red.) *Mellan två stassystem – Jämtland under 1600-tallet*, Umeå 1995: 138-169

Andresen, Espen, *Landskap og Maktstat, Jemtland 1613-1645*, Östersund 2000

Aschehoug, Torkel Halvorsen, *Statistiske studier over folkemængde og jordbrug i Norges landdistrikter i det syttende og attende aarhundrede*, Kristiania 1890

Beltzén, Nils, «Den kyrkliga försvenskningen av Jämtland-Härjedalen», i *Kyrkohistorisk Årsskrift* 44, 1944: 169-217

Bergström, Erik J., *Härjedalens förlorade söner*, Stockholm 2002

Bjørge, Narve, Rian, Øystein & Kaartvedt, Alf, *Norsk utenrikspolitisk historie - Selvstendighet og union: fra middelalderen til 1905*, Oslo 1995

Bromé, Janrik, *Jämtlands och Härjedalens Historia – Andra delen 1537-1645*, Stockholm 1945

Bromé, Janrik, *Jämtlands och Härjedalens Historia – Tredje delen 1645-1720*, Stockholm 1954

Bull, Edvard: *Jemtland og Norge*, Östersund 1970

Bull, Ida, & Dybdahl, Audun, *Trøndelags historie Bind II - Fra pest til poteter*. Trondheim 2005

Daae, Ludvig, *Trondhjems Stifts Geistlighet*, Thronhjem 1863

Edlund, Lars-Erik, «Mellan väst og och öst» Det jämtska språkområdet över tid ur ett nordisk perspektiv, i Holm, Olof(red.), *Jämtland och den jämtländska världen 1000-1645 Konferenser 75*, Stockholm 1996: 43-91

Egervärn, Erik A. & Järnakar, Frans, *Jämtlands och Härjedalens historia*, Falköping 1993

Englund, Peder, *Ufredsår. Om den svenske stormaktstiden og en mann i dens midte*, Falun 2010

Gustafsson, Harald (red.), Sandnes, Hanne (red.) *Vid Gränsen, Integration och identitet i det förnationella Norden*. Stockholm 2006

Gustafsson, Harald, «Nye riken, gamla stater», *Stasbildning, politisk kultur och identiteter under Kalmarunionens oppløsningsskede 1512-1541*, Stockholm 2000

Gustafsson, Harald, *Nordens historia - En europeisk region under 1200 år*, Lund 1997

Haarstad, Kjell(red.) *Selbu i fortid og nåtid*, bind I, Selbu 1972

Hellström, Solbritt, *Att vänja sig till det svenska språket*, Umeå 2008

Hellström, Solbritt, Kalin, Christer, *Olof Bertilssons kyrkobok: förd i Sveg och Offerdal 1636-1668*, Östersund 2006

Holm, Olof(red.), *Jämtland och den jämtlandska världen 1000-1645 Konferenser 75*, Stockholm 2011

Hundstad, Dag, *Komparasjon i historieforskning - metodiske og teoretiske utfordringer*.
http://www.academia.edu/3816881/Komparasjon_i_historieforskning_-_metodiske_og_teoritiske_utfordringer Forelesning Bergen 2013. (Aksessert mai 2017)

Imsen, Steinar (red.), *Grenser og Grannelag i Nordens Historie*, Oslo 2005

Jacobsson, Hans, *Jämtlands Försvenskning. De härskande samhällsgrupperna (den svenska överklassen) i Jämtland under svensktidens första hundra år. En socialhistorisk studie*.
Östersund 1991

Kardell, S. J., «Bidrag till historien om Jämtlands och Härjedalen. försvenskning efter freden i Brömsebro». *Jämtlands läns fornminnesförenings tidsskrift*. Fjärde bandet. Första Häftet.
1906

Lindegren, Jan, «Det danska och svenska resurssystemet i komparation», i Sörlin, Per (red.)
Mellan två statsystem – Jämtland under 1600-tallet, Umeå 1995: 11-46

Lindegren, Jan, «Folk, häster och bröd». Om Jämtland som agrarlogistisk system under äldre tid, i Holm, Olof (red.), *Jämtland och den jämtlandska världen 1000-1645, Konferenser 75*, Stockholm 1996: 90-96 (95)

Lysaker, Trygve, *Nidaros Erkebispesetol og Bispesete 1153 - 1953. Bind II: Reformasjon og Enevelde 1537 - 1804*, Trondheim 1987

Nielsen, Yngvar, *Kampen om Trondhjem 1657-1660*, Trondheim 1897

Nilsson, Michael, «Den svenska militärstatens resursuttag i Jämtland 1645-1695», i Sörlin, Per (red.), *Mellan två statsystem - Jamtland under 1600-tallet*. Umeå 1995: 51-82

Nissen, Gunnar, *Frostating lagmannsembete og lagmenn inntil 1797*, Trondheim 1956

Njåstad, Magne, «The eastern realm” The King of Norway and the Border Province Jemtland, i Imsen, Steinar(red), *Rex Insularum. The King of Norway and his “skattlands” as a political system c. 1260 – c. 1450*, Oslo 2014: 325-346

Njåstad, Magne, Andresen, Espen, Englund, Sonja, Theland, Tord, «Landet i midten»: Jemtland fra unionsperiferi til grenseprovins, i Imsen, Steinar (red.), *Grenser og grannelag i Nordens historie*, Oslo 2005: 277-327

Opsahl, Erik «Norge [...] thette rige som vort federne rige og land». Norsk identitet i Lydriketied (1537-1660), i *Historisk tidsskrift*, Oslo 2002: 99-118

Opsahl, Erik, «Jemtland fra dansk til svensk i 1645?» Staten, riket og nasjonen som identitets- og lojalitetsgrunnlag i Norden i tidlig nytid, i Holm, Olof(red.), *Jämtland och den jämtländska världen 1000 – 1645. Konferenser 75*, Stockholm 2011: 184-205

Palm, Lennart Andersson, 2000: *Folkmängden i Sveriges socknar och kommuner 1571 – 1997. Med särskild hänsyn till perioden 1571-1751*, Stockholm 2000

Rasch, Per Olav «En levning af pavedømmemet». *En undersøkelse av kannikgjeld som avlønning*. Masteroppgave Trondheim 2014

Rian, Øystein, *Den aristokratiske fyrstestaten 1536-1648 Danmark-Norge 1380-1814*, bind

II, København 1997

Sandnes, Jørn, *Snåsaboka, Bygdehistorien fram til år 1800*, bind I, Snåsa 1956

Sandnes, Jørn, *Ødetid og Gjenreisning: Trøndersk busetningshistorie ca 1200-1660*, Oslo 1971

Slungård, Staale, «*Staten og Geistligheten*». *En undersøkelse av Jemtland 1571-1645*. Masteroppgave Trondheim 2015

Sundberg, A, N, *Om den svenska kyrkoreformationen och Upsala möte: inbjudningsskrift till Jubelfesten och Teologie Doktors promotionen i Upsala d. 5-7 september 1893*. Uppsala 1893

Sörilin, Per (red.), *Mellan två statsystem. Jämtland under 1600-talet*. Umeå 1995

Tilly, Charles, *Coercion, Capital, and European States AD 990-1990*, Cambridge 1990

Tøsse, Sigvart, *Bygdebok for Tydal, Bygdehistoria fram til ca. 1900*. Bind I, Tydal 1987

Weibull, Carl Gustaf, *Freden i Roskilde - den 26 februari 1658*. Stockholm 1958.

Øygarden, Henriette Sagengen, *Prost, prosti og provins – Prosteembetet i Jemtland 1303-1563*, Masteroppgave Trondheim 2013

Appendiks 1: Trondhem lens befolkning ca. 1665²⁸²

Prestegjeld	Folkemengde 1665	Merknader
Melhus *	2860	
Støren	2360	
Haltdalen – Røros	1320	Med Singsås. Uten Røros bergstad
Orkdal	2730	Med Skaun
Meldal	3370	Med Løkken bergverk og Rennebu
Oppdal	2350	
Strinda	1560	Med Malvik og Mostadmarka bergverk
Klæbu	520	
Byneset – Børsa	1790	
Selbu	1480	Med Tydal
Stadsbygd	1810	Med Rissa
Hemne – Hitra *	3720	
Ørland	1900	Med Nes, Bjugn og Stjørna
Åfjord *	920	Med Jøssund
Bjørnar	990	= Osen, Roan og Stokksund
<u>Sør-Trøndelag fylke</u>	<u>29 680</u>	
Stjørdal	3260	
Frosta *	1290	Med Åsen
Leksvik	1070	
Skogn	2150	
Verdal	2300	
Ytterøy	890	Med Mosvik
Inderøy	2370	Med Verran
Sparbu	1580	Med Ogndal
Stod	1320	Med Egge og Kvam
Beitstad	1670	Med Namdalseid og Malm
Snåsa	970	Med Lierne
Overhalla – Grong	1980	
Fosnes	1760	Med Klinga, Vemundvik, Flatanger
Nærøy – Kolvereid	2440	Uten Binndal
<u>Nord-Trøndelag fylke</u>	<u>25 050</u>	
<u>Sum</u>	<u>54 730</u>	

²⁸² Torkel Halvorsen Aschehoug *Statistiske studier over folkemængde og jordbrug i Norges landdistrikter i det syttende og attende aarhundrede*, Kristiania 1890: 12-13. Et (*) markert etter prestegjeld der det mangler kilder på barn under 12 år. Folketelling 1665. Gjengitt i: Sandes, Jørn, «Ødetid og gjenreising»: *Trøndersk busetningshistorie ca 1200-1660*, Oslo 1971. Et overslag på 60 000 er gjort av Jørn Sandnes for befolkningen i Røros og i Trondheim by.

Appendiks 2: Jämtlands och Härjedalens befolkning 1571-1830²⁸³

År	1571	1620	1699	1718	1735	1751	1780	1805	1830
Jämtland	10 289	10 016	13 980	13 634	16 054	16 934	22 224	27 397	36 656
Härjedalen	1 473	1 854	3 211	2 512	3 340	3 822	4 336	4 960	6 188

Appendiks 3: Sammenligning av svenske og danske tollsatser på fisk og klær anno 1658²⁸⁴

Swänsche Taxan

Norsk Sill.....	1 Tunna.....	R:dr - 27. öre
Nordertorsk.....	1 Tunna.....	R:dr - 30. öre
Gråsjjder.....	1 Tunna.....	R:dr - 36. öre
Skruff eller Bernfisk.....	1 Tunna.	R:dr 1: 24. öre
Rootscheer.....	1 Schepp:d....	R:dr 1: 32. öre
Skruff eller BERNfisk.....	1 Schepp:d....	R:dr 1: 32. öre
Spordar.....	1 Tunna.....	R:dr - 43. öre
Isslandz fisk.....	1 Schepp:d....	R:dr 1: 15. öre

Klädhe (Swänsche Taxan)

Half Engelst eller 4 lod.....	20 al:r 1 St.....	R:dr 1: 12. öre
Frijs, holler.....	50 al:r 1 St.....	R:dr 3: 31. öre
Lybst Grått holler.....	20 al:r 1 St.....	R:dr - 30. öre
Slesiger Piuk.....	25 al:r 1 St.....	R:dr 3: 6. öre
Ordin: Dussinken.....	20 al:r 1 St.....	R:dr 2: 24. öre
Beddparcum.....	40 al:r 1 St.....	R:dr 1: 15. öre

Dansche Taxan

Norder eller Jut Sill.....	1 Tunna.....	R:dr - 12. öre
Dito Torsch.....	1 Tunna.....	R:dr - 10. öre
Gråsjjder.....	1 Tunna.....	R:dr - 7 ½ öre

²⁸³ Palm, Lennart Andersson, 2000: *Folkmängden i Sveriges socknar och kommuner 1571 – 1997. Med särskild hänsyn till perioden 1571 – 1751*. Gjengitt fra: Lindegren «Folk, hästar och bröd» *Om Jämtland som agrarlogistisk system under äldre tid*. Stockholm 1996: 95

²⁸⁴ DD, Brev 5 Lorentz Creutz til Karl Gustav 17/7 1658, del 1 m. bilag

Skruff eller bernfisk ohh Islandz.....1 Schepp:d....R:dr - 40 ½ öre
Sporder.....1 Tunna.....R:dr - 10 öre

Klädhe (Dansche Taxan)

Enkelt 4 lodd.....20 al:r 1 St.....R:dr - 20. öre
Frijs.....45 al:r 1 St.....R:dr 1: - öre
Lybscht grått.....1 St.....R:dr - 10. öre
Slesiger Piuk.....½ St.....R:dr 1: 24. öre
Ordin: Dussinken.....1 St.....R:dr 1: - öre
Beddparcum eller gement Dynwahr.....1 St.....R:dr 1: 32. öre
Dito ringare.....1 St.....R:dr 40. öre